

Lehetőségek és korlátok a mikroszámítógépek könyvtári felhasználásában

Ma már elég sok hazai könyvtár rendelkezik számítógéppel, s elég nagy azok száma is, amelyek – ha valóban szükségét éreznék – könnyen vásárolhatnának egyet. Tény, hogy ezek, elenyésző számú kivételtől eltekintve mikroszámítógépek, tehát a jelenleg ismert legkisebb ilyen berendezések közé tartoznak; másfelől ez a gépcsoport maga is rendkívül heterogén: két személyi számítógép között hatalmas eltérések lehetségesek.

Milyen és hogyan dolgozik a mikroszámítógép?

Könyvtárosnak, még ha számítógéppel dolgozik is, általában nem szükséges ismernie a gép működését, legalábbis annak technikai és matematikai részleteit (aki tehát emiatt tart a számítástechnikától, szükségtelenül aggódik). Leegyszerűsítve: a számítógép négy részből, „egységből” áll: egy központi feldolgozóegységből (ez a gép agya, minden, amit a gép munkaként, feladatmegoldásként elvégez, itt történik), egy képernyős kijelzőből (ezt csaknem minden esetben közönséges televíziós készülék is helyettesítheti); egy mágneslemezegységből (ez kezeli a gép kétféle emlékezete közül a nagyobb befogadóképességűt, ugyanakkor a lassúbbat is), és egy kiíróból (amely az elvégzett munka eredményét kívánatra papírra veti). Kisebb eltérések persze lehetségesek, de a nagy átlagot tekintve a fentiek tekinthetők egy számítógép vázának. Minthogy a képernyős kijelző (monitornak vagy displaynek nevezik) is alkalmas a munkavégzés eredményeinek kiírására, a kiíró esetleg mellőzhető. Minthogy a központi feldolgozó egységnek is van saját (nagyon gyorsan működő, de meglehetősen kicsi) memóriája, elvileg a lemezegység is mellőzhető volna. Számunkra azonban célszerű a fenti összeállítást (szakszóval konfiguráci-

ót) alapvetően szükségesnek tekinteni, s inkább arra törekedni, hogy a hozzáférhető – és nem egyértelműen a számítógépes játékokhoz szükséges – eszközöket, kiegészítőket is beszerezzük.

Mint minden számítógép, a mikroszámítógép is az ember által hozzá eljuttatott dolgokkal (adatokkal, információkkal) végzi el az ember által meghatározott, megfogalmazott, s a számítógép számára érthető módon leírt feladatokat. A gép, s ezt nagyon fontos szem előtt tartanunk, teljességgel önállóan, és egészében tőlünk függ: csak azt a munkát végzi el, amelyre utasítottuk, és azt is csak akkor, ha a feladatmegoldás módját számára érthető módon és nyelven „magyaráztuk el” neki.

Vannak dolgok, amelyeket a legokosabb számítógép sem tud megtenni, hiába is akarjuk rávenni. A gép például általában képtelen az ember által elkövetett hibákat észrevenni, még kevésbé kijavítani. (Vannak persze bizonyos kivételek: ha a gép számára adott utasításaink egymásnak ellentmondanak, vagy ha lehetetlen kérünk, erre többnyire figyelmeztet; adatainkat bizonyos formai szempontok szerint gyakran képes ellenőrizni.) Ha azonban hibás adatot adunk a gépnek, tesztem azt, egy szerző nevének két szomszédos betűjét felcseréljük, vagy tévedésből szerzőként tüntetjük fel a fordítót a gép készséggel azt „hiszi”, hogy jó adatot kapott, s így fog vele tovább dolgozni. A gép önmagában dönteni sem tud, csak ha felkészítem rá, hogy mikor, milyen lehetőségek közül és milyen módon kell döntenie. De ha váratlanul éri egy „elágazás”, egy alternatíva, ha nincs utasítása ennek kezelésére, nem tud vele mit kezdeni. (Példaként: ha betűrendezésnél a címkezdő névelőket figyelmen kívül kívánjuk hagyni, meg kell „mondanunk” a gépnek, hogy melyek ezek a névelők; az „egy” határozatlan névelőt és az „egy” számnevet

még ezután sem fogja tudni megkülönböztetni.)

Mindezek ellenére természetesnek mondhatjuk, hogy a számítógép hibátlanul (nagyjából hibátlanul) dolgozik minden olyan esetben, amikor munkaadója (például a gépet alkalmazó könyvtáros) a saját feladatát hibátlanul végezte el. Ha nem, nem.

A könyvtári területen leggyakoribb adatok (s leginkább a szöveges adatok) tárolására, visszakeresésére, általában kezelésére irányuló automatizálható feladatokban a gép működésének elnagyolt elve szinte kivétel nélkül a következő: a gép megkapja azokat az adatokat, amelyekkel feladatokat kívánok elvégeztetni (az adatok rögzítése leggyakrabban bizonyos egyszerű szabályok figyelembevételével és az írógépre emlékeztető billentyűzet segítségével történik; ha képernyős kijelzőnk van, a szöveg ezen is megjelenik és könnyen ellenőrizhető, javítható), ezeket az adatokat emlékezetében elraktározza (az emlékezet a legtöbb mikroszámítógép esetében mágneslemez, mégpedig kis méretű, ún. hajlékony, „floppy” mágneslemez; a géphez nagyszámú ilyen lemez tartozhat, amelyek közül a lemezegységbe az éppen szükségeset helyezem be); a gép megkapja azokat az utasításokat, amelyek alapján a feladatot el tudja végezni (az ilyen utasítások egy részét már a gyártó cég szakemberei elhelyezték a gép belső, gyors memóriájában, más részét a gép használója „találja ki” és viszi be, szintén az említett billentyűzettel); a gép azután az adatok és az utasítások összessége (a program)

birtokában elvégzi a számára előírt feladatot (a feladatmegoldás közben esetleg szükség vagy lehetőség van a gép és használója párbeszédre: a gép a képernyőre írja ki üzeneteit, a használó a billentyűzet segítségével válaszol); végül a munka eredményét – a használó igénye, utasítása szerint – vagy a képernyőre írja ki, vagy papírra rögzítetteti.

Mire használhatjuk a mikroszámítógépet?

Ez év januárjában a *Neumann János Számítógéptudományi Társaság* és a *Magyar Könyvtárosok Egyesületének műszaki szekciója* közös rendezésében kétnapos konferenciára került sor „Mikroszámítógépen használható információkereső rendszerek (dokumentációs célú szöveges adatkezelő rendszerek)” címmel. A konferencia résztvevői lehetőség szerint teljes képet kívántak adni, illetve kapni a személyi számítógépek könyvtári alkalmazásának egy igen lényeges (és sokat vitatott) területéről.

Hogy a konferencia mennyire időszerű volt, s hogy ez utóbbi tény a rendezők mennyire pontosan érezték, jelzi, hogy a megnyitásra sokkal több érdeklődő érkezett, mint amennyi a rendelkezésre álló teremben elfért volna, s még a második nap délutánján is – szakmai rendezvényeken napjainkban szokatlanul – sokan hallgatták-nézték a bemutatott gépi rendszereket. A konferencián bemutatott gépi rendszerek nagy többsége megfelelt a kitűzött témának, s még az eredetileg eltérő célra megalkotottak is úgy-ahogy használhatónak tűntek információkeresésre is. Az összesen tizennyolc rendszerből néhányal, minthogy a konferencia színhelyén nem sikerült a szükséges mikroszámítógéptípust üzembe helyezni, csak szóbeli ismertetés révén találkozhattunk, a többségről azonban igazi, számítógépes demonstrációt kaptak a jelenlevők.

A rendszerek fele *Commodore 64* típusú számítógépre készült (a konferencia első napján kizárólag e típusra írt rendszerek szerepeltek). E tény azonban korántsem jelenti azt, hogy információkeresési célokra ez a típus volna a legmegfelelőbb, csupán annak tudható be, hogy különféle okok miatt ez tekinthető a leginkább elterjedtnek. Számos más mikroszámítógép-típus tulajdonosai is találhattak azonban a konferencián számukra (legalábbis ebből a szempontból) használható rendszert; sőt volt

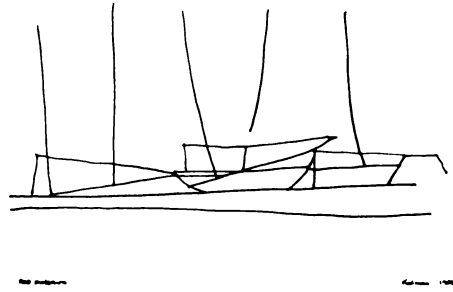

olyan is, amelyet készítői eddig nyolc különböző (de egymáshoz elegendően hasonló) számítógépre alakítottak ki.

A mikroszámítógépeknek meglehetősen sok olyan korlátjuk van, amelyek a könyvtári alkalmazást, s különösképpen épp az információkeresési célú alkalmazást megnehezítik. A konferencián bemutatott rendszerek készítői természetesen nem léphették át ezeket a korlátokat; többségüket azonban dicséri, hogy ilyen körülmények között is sokszor igen szellemes „trükkös” megoldásokkal érték el, vagy közelítették meg a maximális lehetőségeket. Ezek a korlátok inkább csak a számítástechnika alkalmazása terén némileg jártas olvasóknak mondanak valamit; néhány fontosabbat mégis indokolt lehet röviden megemlíteni. A Commodore-ra írt rendszerek esetében a rekordok (logikai egységek, például címléírások) hossza rögzített, 250 leütés körüli; a rekordon belül a mezők száma és hossza sok esetben szabadon választható, de egyazon adatbázison belül már nem változhat. Más mikroszámítógépek esetében előfordultak változó hosszúságú rekordok, de ezek is rögzített és nagyjából fix hosszúságú mezőkkel. Általában: a rekordszerkezet a bemutatott rendszerekben nem nagyon rugalmas. A számítógép által egyszerre kezelhető rekordok, tételek száma természetesen sok mindentől függ, mindenekelőtt a számítógép memóriájának befogadóképességétől és az egyes tételek hosszától.

A kisebb méretű hajlékony lemezekkel dolgozó mikroszámítógépek esetében (a többség ilyen) egy-egy lemezen mintegy 500–1000 tétel fér el, ha két mágneslemez-egységünk van, ennek kétszerese az a mennyiség, amellyel a gép egyidejűleg dolgozni tud. Amint azonban az a konferencián is kiderült, a számítógép memóriáját még akkor sem célszerű nagymértékben növelni, ha ennek technikai lehetőségei megvolnának, mert a mikroszámítógépeken megvalósítható információkereső rendszerek keresési sebessége ebben az esetben csaknem elviselhetetlenül lecsökkenne.

A konferencián, egy-egy rendszer kapcsán többször is felmerült, hogy mennyibe kerül az adott rendszer. A rendszerek kifejlesztői, akik közül pedig sokan azért (is) jelentek meg a konferencián, hogy rendszerüket forgalmazzák, éppoly bizonytalanságban látszottak lenni, mint a potenciális vevők vagy az érdeklődők: minden jel szerint ma még sem azt nem tudjuk megnyugtatóan megmondani, hogy egy-egy rendszer – a ráfordításoktól és az elért

eredményektől függően – mennyibe kerüljön, sem azt, hogy egy-egy rendszer ára magas-e vagy alacsony. A konferencián elhangzott összegek közt igen nagyok voltak a különbségek, de nagyok voltak az eltérések a rendszerek teljesítményei között is. Ha megint csak a Commodore-ra készültet nézzük, a megadott árak szelso értékei: ötezer és ötvenezer forint voltak.

Az nyilvánvaló, hogy egy könyvtár állománya egészében nem való mikroszámítógépre, de még egy-egy valamirevaló különgyűjtemény (helyismereti gyűjtemény, zenei részleg stb.) is meghaladja az elérhető, jól kezelhető méretet. Jól megválasztott időszak alatt elért gyarapodás viszont már kezelhető volna, s ebből olyan információkereső tevékenység is, amely a friss (vagy frissen beszerzett) dokumentumokra szorítkozik (például személyre szóló témafigyelés); ilyen célú feldolgozás melléktermékeként gyarapodási jegyzék is könnyen készíthető.

Elképzelhető olyan gyűjtemény is, amelynek teljes mérete sem haladja meg a mikroszámítógépes rendszerek korlátait: egy-egy kis kutatóintézet, kutatócsoport munkatársainak saját publikációi; jól körülhatárolt kutatási témák szakirodalmá (amely mögött fizikai értelemben vett gyűjtemény talán nincs is); az ilyen, tényleges vagy elvi gyűjteményekben történő keresés, vagy ezek „katalógusának” kiírása mikroszámítógéppel megoldhatóan tűnik.

Már csak különleges volta miatt is említést érdemel az a konferencián is bemutatott rendszer, amely – igaz, az átlagosnál is súlyosabb mennyiségi korlátok mellett – magyar népdalok fő jellemzőit, kottáját, sőt dallamát adja vissza az információkeresés eredményeként.

A mikroszámítógéppel természetesen nemcsak könyvek vagy más szakirodalmi dokumentumok tarthatók nyilván és kereshetők vissza. Elvileg kölcsönzésnyilvántartásra is használható, ha a könyvtár forgalma (a kölcsönzések mennyisége) nem túlzottan nagy. Ez esetben azonban néhány jelentős kockázatra is utalnunk kell, mindenekelőtt arra, hogy – általában – a mikroszámítógépen az adatrögzítés billentyűzéssel történik, s az esetleg elkövetett hiba nagyon kellemetlen következményekkel járhat; emellett a kölcsönzési idő alatt a mikroszámítógép semmilyen más célra nem használható (mert állandó kölcsönzési készenlétben kell lennie).

A mikroszámítógép igen alkalmas lehet különféle könyvtári vagy könyvtárhálózati nyilvántartások (például név- és címtár, statisztikai adatok, névjegyzékek, kurrens folyóiratok lelőhelyjegyzéke stb.) céljára, ismét csak azzal a feltétellel, hogy ezek mennyisége nem lépi túl a kezelhető.

A lehetőségeket természetesen korántsem merítettük ki. Óhatatlanul felmerül azonban egy újabb kérdés: ha tudjuk is, mire használ-

hatjuk a mikroszámítógépet, még nem tudjuk, hogy mire érdemes?

Ez a kérdés semmivel sem egyszerűbb az előbbinél. Ha bonyolult pénzügyi megfontolások alapján azt próbáljuk kideríteni, hogy melyik feladatot „olcsóbb” mikroszámítógépen elvégezni, mint kézzel, talán jobb is, ha eladjuk a gépünket. Más megközelítésben már könnyebben találhatunk ésszerű indokot egy-egy probléma „automatizálására”: annak bonyolultsága, a nagyfokú pontosság igénye, vagy egyszerűen az a – nem lebecsülendő – tény, hogy ki akarjuk próbálni, megoldható-e valami a géppel, még tudjuk-e tanítani rá. Aligha kell azt hinnünk, hogy könyvtáraink számítástechnikai felszereltsége mindig a jelenlegi szinten marad. Éppen ellenkezőleg: csaknem bizonyos, hogy ez a mostani, nagyjából mikroszámítógépekkel jellemezhető időszak csak átmeneti. Még annyit: bár a mikroszámítógépek önmagukban is felhasználhatók különféle, egyszerűbb célokra, igazi jelentőségük azonban feltehetően egy későbbi időszak előkészítésében van.

Sárdy Péter

Jelentkezési felhívás

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára – a 103/1980. (XII. 12.) KM sz. utasítás értelmében – 1986 októberében *könyvtárkezelői* tanfolyamot indít a társadalomtudományi gyűjtőkörű könyvtárak képeztéssel nem rendelkező, főfoglalkozású dolgozói részére.

A tanfolyamra való felvételüket azok kérhetik, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek, társadalmi gyűjtőkörű könyvtárban vagy információs intézményben dolgoznak és legalább 1 éve könyvtárosi munkakört töltenek be, végül munkáltatójuk javasolja a tanfolyam elvégzését, és biztosítja a részvételhez szükséges munkaidő-kedvezményt.

A tanfolyam elsősorban a könyvtártechnikai és ügyviteli munkakörök betöltéséhez szükséges gyakorlati ismeretek elsajátítását teszi lehetővé.

A sikeres vizgát tett hallgatók könyvtárke-

zelői bizonyítványt kapnak, mely a „Szakalkalmazott II.” elnevezésű munkakör betöltésére jogosít.

A tanfolyam időtartama 1 év, hetente előreláthatólag 1 napos elfoglaltságot jelent. A tanfolyam vizsgával zárul. Az előadásokon és a gyakorlati foglalkozásokon a részvétel kötelező. A tanfolyam önköltséges, részvételi díj 900 forint, melynek kifizetését a munkáltató átválthatja.

Jelentkezési határidő 1986. augusztus 15. A jelentkezéshez rövid életrajzot kell csatolni a jelenlegi munkakör megjelölésével és a munkáltató javaslatával. A jelentkezéseket az *MKKE Központi Könyvtára* címére (1093 Budapest, Zsil u. 2.) kérjük megküldeni, „OK-TATÁS” megjelöléssel. További felvilágosítást az érdeklődők a 170-233/138 telefonszámon kaphatnak munkanapokon 9–12 óra között.

A KSH könyvtára és dokumentációs szolgálata

A Központi Statisztikai Hivatal könyvtárát a hivatalos magyar statisztikai szolgálat létrehozásával egy időben, 1867-ben *Keleti Károly*, a hivatal első vezetője alapította. Az alapításban az a megfontolás játszott szerepet, hogy a hazai statisztika tudományos és gyakorlati művelése, megfelelő szintre való fejlesztése szakkönyvtár nélkül nem volt elképzelhető. A hivatalos statisztika magyarországi fejlődése, a magyar statisztika nemzetközi elismerése az alapító elképzeléseit igazolták. Egyben útmutatást jelentenek a jövőre: a statisztika fejlesztésével párhuzamosan a statisztikai szakkönyvtár megfelelő szinten tartása, állományának céltudatos gyarapítása is fontos feladat.

A könyvtár az alapítástól 1897-ig viszonylag szűkebb körű tevékenységet folytatott: gyűjtötte a hazai és a külföldi statisztikai szakirodalmat és a hivatalos statisztikai kiadványokat, állománya 1896-ra megközelítette a 66 ezer darabot. A következő évben, 1897-ben jelentős változás történt a könyvtár életében, ugyanis a magyar királyi Központi Statisztikai Hivatalról szóló 1897. évi 35. törvénycikk kimondta, hogy az intézmény „... feladatainak előmozdítására nyilvános könyvtárat és térképgyűjteményt tart fenn. *E végből a nyomtatók, illetőleg kiadók a nyomdatermekből statisztikai célokra egy példányt a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak ingyen beszolgáltatni tartoznak.*” A törvénycikk alapján – a statisztikai számbavételt követően – a KSH könyvtára lett e kötelezpéldányok kezelője, megőrzője, vagyis a könyvtár tevékenységi köre számottevően bővült, és ettől kezdve a könyv- és folyóiratállomány pótlólagos forrással, a kötelezpéldányokkal is gyarapodott.

Az állomány fokozott növekedésével azonban hosszú ideig nem tartottak lépést a könyvtárnak sem anyagi, sem szellemi erőforrásai, s ez a tény gondokat okozott a könyvek feldolgo-

zásában és főleg tárolásában, nem segítette elő, illetve hátráltatta a könyvtári szolgáltatások bővítését.

A könyvtár kötelezpéldány-jogosultsága az időközben végrehajtott kisebb mértékű módosításokkal jelenleg is fennáll, és egyik alapja annak az információbázisnak, amely a KSH sokrétű statisztikai tevékenységének ellátásához szükséges, elősegíti a hazai társadalomtudományok szakirodalmi ellátását, és egyúttal alapja a könyvtár szélesebb körű tevékenységének is.

Az 1984 végétől érvényes szervezeti és működési szabályzat szerint *a könyvtár a statisztika országos, tudományos szakkönyvtára, a statisztikai könyvtári hálózat központja, kötelezpéldányra jogosult könyvtár.* Ennek megfelelően elősegíti a magyar statisztikai szakirodalom széles körű felhasználását, hasznosítását, előmozdítja a külföldi statisztikai forrásmunkák megismertetését, népszerűsíti a statisztikai tudományt és tevékenységet, tudományos kutatómunkát végez a statisztika története és a történeti statisztika körében, gondoskodik a statisztika elméletének és gyakorlatának, oktatásának szakirodalmi információs ellátásáról. A könyvtár a statisztikai könyvtári hálózat központjaként a hálózatába tartozó szakkönyvtárak – a SZÁMALK (Számítástechnika Alkalmazási Vállalat), a SZŰV (Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat) szakkönyvtára, az SZK (KSH Számító Központ Koordinációs Intézet), az ÁNH (Állami Népeségnyilvántartó Hivatal) és a Népeségtudományi Kutató Intézet könyvtára – munkáját irányítja, koordinálja és a lehetőségek keretein belül segíti.

A kötelezpéldány-jogosultság – a szakkönyvtári funkciókon túlmenően – jelentős feladatokat ró a könyvtárra. A teendők egy részét a kötelezpéldányok szakszerű kezelése

– átvétele, válogatása, feldolgozása, megőrzése – jelenti, a feladatok másik része pedig a kötelespéldányok minél szélesebb körű felhasználásával kapcsolatos. A szakkönyvtári és közművelődési feladatok párhuzamos ellátása érdekében a könyvtár többek között könyv- és folyóiratolvasót tart fenn és részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési rendszerben.

A KSH könyvtárát 1949-ben nyilvánosnak minősítették, és megnyílt a mintegy 50 személyes olvasóterem. A könyvtár életében a következő nagyobb változás 1956 elején következett be, amikor a KSH felügyelete alá tartozó, önálló költségvetésű, szervezetenként is önálló intézménnyé nyilvánították. Ettől kezdve tevékenysége fokozatosan kibővült a szakirodalmi (közgazdasági, statisztikai, demográfiai) dokumentációs feltáró munkával, aminek eredményeképpen a szakirodalom területén hathatós segítséget tud nyújtani mind az elméleti, mind a gyakorlati statisztikai és közgazdasági munka számára.

Állomány, cserekapcsolatok

Az állomány nagyságáról a felszabadulást követő évekből nem állnak rendelkezésünkre pontos információk. Az 1956. év végére vonatkozó becslés szerint ekkor az állomány mintegy 280 ezer könyv volt. Ezen felül őriztek még körülbelül 80 ezer feldolgozatlan kötetet, illetve duplumot, vagyis a teljes nagyság ebben az időben mintegy 350 ezer kötetes lehetett. 1970 végén az állomány megközelítette a 400 ezer egységet, aminek nem egészen 76 százalékát alkották a könyvek. 1985 végén a darabszám mintegy 600 ezerre növekedett. A gyarapodás az elmúlt 10 évben átlagosan évi 12–13 ezer egység körül ingadozott. Az éves gyarapodásnak több mint a felét a kötelespéldányként beérkezett művek, a többi részét pedig a vásárolt, cserébe vagy ajándékként kapott szakirodalmi munkák képezték.

A könyvtár pénzügyi lehetőségei 1980 óta évente – az áráktól függően – mintegy 1300–1500 hazai és külföldi szakkönyv és mintegy 200 külföldi szakmai folyóirat vásárlását teszik lehetővé. Mind a belföldi, mind a külföldi könyv- és folyóirat-beszerzéseknél, különösen az utóbbi időben, egyre nagyobb gondot okoz az árak emelkedése. 1980–1985 között például a vásárolt hazai szakkönyvek ára csaknem megduplázódott. A külföldi szakkönyveké ugyanebben az időszakban kisebb

mértékben, mintegy 30 százalékkal növekedett. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a külföldi szakkönyvek átlagára ma már 1800–2000 forint körül van darabonként, és egy-egy jelentősebb szakkönyv nem egy esetben az átlagár többszöröse.

A viszonylag szűkös beszerzési források és az utóbbi években tapasztalható áremelkedések miatt, különösen az egyébként alig beszerezhető hivatalos statisztikai kiadványok esetében igen nagy jelentősége van a külföldi cserekapcsolatoknak, amelyeknek fő bázisát a KSH által kiadott nyilvános, hivatalos statisztikai összeállítások (évkönyvek, zsebkönyvek, elemzések stb.) képezik. A külföldi cserekapcsolatok keretében a könyvtár az utóbbi öt évben évente átlagosan 2000–2500 szakmai (statisztikai, közgazdasági stb.) művet szerzett be. A cserébe kiküldött művek száma évente 2500–3000 között ingadozott). Külföldi cserekapcsolatainkat közvetlenül segítik az idegen nyelven megjelenő, illetve idegen nyelvű cím- vagy táblafordítással ellátott hivatalos statisztikai kiadványok. A könyvtár fennállása során a kölcsönösen előnyös külföldi kapcsolatok fokozatosan bővültek, és egyik fontos jövőbeni célunk a kapcsolatok ápolása és a lehetőség szerinti kiterjesztése. 1985 végén a könyvtár 418 külföldi intézménnyel állt kapcsolatban, amelyek többsége (61 százalék) földrajzi helyzetünkől adódóan Európára jutott, kapcsolataink azonban valamennyi kontinensre kiterjedtek.

Külföldi cserekapcsolatainkban kiemelt jelentőségük van a különböző országok statisztikai hivatalaival, illetve azok könyvtáraival vagy megfelelő szervezeti egységeivel fenntartott kapcsolatainknak, amelyek száma 1985 végén meghaladta a 130-at. Lényegében ez teszi lehetővé, hogy a legfontosabb külföldi statisztikai kiadványokhoz rendszeresen hozzájussunk. (Ennek egyik eredménye, hogy a legfontosabb országok hivatalos statisztikai évkönyvei a könyvtárban szinte kivétel nélkül megtalálhatók.) Jórészt ez utóbbi kapcsolataink, amelyek hosszú évtizedek céltudatos munkájának az eredményei, tették lehetővé a jelenleg csaknem 130 ezer darabból álló statisztikai különgyűjtemény kialakítását, amelyre Európában alig van példa.

A legfrissebb információink szerint az európai országok statisztikai hivatalainak könyvtárai közül az állomány nagyságát tekintve a magyar KSH könyvtára az egyik legnagyobb.

Statisztikai különgyűjteményünk értéke egy-

részt a széleskörűség, tehát az, hogy a világ csaknem valamennyi országáról tartalmaz statisztikai kiadványokat. Másrészt a gyűjtemény történetisége, vagyis az, hogy a legtöbb esetben a hivatalos statisztikák indulásától napjainkig megtalálhatók a kiadványok. Az állomány értékét tovább növeli, hogy különösen az utóbbi időszakban a könyvtárban a magyar KSH összes nyilvános kiadványa hozzáférhető.

Szintén jelentős értéket képvisel a mintegy 10 ezer darabos *térképgyűjtemény*, valamint az úgynevezett *muzeális értékű dokumentumok gyűjteménye*, amely régiségénél fogva elsősorban a különböző kutatások céljait szolgálja.

A *folyóirat-állomány* az időszerű információk egyik fontos forrása. A kötelespéldányként érkező csaknem 900 magyar folyóirat mellett hasonló nagyságrendű a külföldi, jórészt szakmai folyóiratok száma, amelyek nagyobb részét csere útján szerezzük be. A külföldi szakfolyóiratok között az angol nyelven megjelenők vannak túlsúlyban. Ezek teszik ki az összes külföldi folyóirat 50 százalékát. A további megoszlás: 11 százalék német, közel 9 százalék a francia és mintegy 6 százalék az orosz, 15 százalék az egyéb – svéd, finn, japán stb. – nyelvű folyóiratok aránya. Ezenkívül majdnem 10 százalékra tehető a két-, illetve többnyelvű – angol–francia, francia–német stb. – folyóiratok részaránya.

Szolgáltatások és kiadványok

A kötelespéldány-jogosultság alapján kialakult és ennek révén gyarapodó állomány egyrészt közművelődési, általános kulturális feladatok ellátását teszi lehetővé, ugyanakkor – mint említettük – segítséget nyújt a társadalmi és gazdasági kérdések statisztikai, illetve más szempontok szerinti vizsgálatához is.

A statisztikai, demográfiai és közgazdasági szakirodalmat képviselő állomány elsősorban a statisztikai tudományos kutatás és a gyakorlati statisztikai tevékenység céljait szolgálja. Ezen belül a szakkönyv-állomány, valamint a hivatalos statisztikai kiadványokat tartalmazó gyűjtemény a történeti, hosszabb időre visszatekintő, továbbá a tematikus, illetve az „ország”-kutatásokat segíti, amit a szakmai folyóirat-állomány információi egészítenek ki részben a múlt, részben a jelenre, valamint az időszerű kérdésekre vonatkozóan.

A könyvtár jelenlegi szolgáltatásai a hagyo-

mányos könyvtári és egyéb, részben számítógéppel támogatott szolgáltatásokból állnak. Az előbbiekhöz sorolhatjuk a *folyóirat- és könyv-olvasót*. A két olvasóteremben 1985-ben összesen 16 ezer látogató fordult meg. A kölcsönzökkel együtt a könyvtár forgalma 1985-ben kerekén 30 ezer látogató volt. Tájékozódásukat egyrészt a szak-, betűrendes és sorozati katalógusok, másrészt a különféle jegyzékek (például folyóiratjegyzék) szolgálták. Az olvasótermek látogatói 1985-ben helyben olvasásra 4700 könyvet és csaknem 15 ezer folyóiratot kértek, és használták a szabadpolcon elhelyezett műveket is. A látogatók nagyrészt (55–60 százalékban) a statisztikai és közgazdasági szakirodalmat keresték, de az egyéb irodalom használata is jelentős volt; 1985-ben 540 meghatározott statisztikai adatokra vonatkozó kérdéssel fordultak az olvasószolgálathoz, amelyből 230 a társadalmi statisztikára, 310 pedig a gazdaságstatisztikára vonatkozott.

A könyvtár, korlátozott lehetőségei és a szakirodalom fokozott védelme érdekében, csak a KSH és szervei, valamint a Közgazdaságtudományi Egyetem oktatói számára kölcsönöz. 1985-ben a kikölcsönzött könyvek száma több mint 14 ezer volt, ami az előző évekhez képest számottevő emelkedést jelentett.

A könyvtárközi kölcsönzés forgalma 1985-ig viszonylag szerényebben alakult, azonban a múlt év folyamán hozott intézkedések eredményeképpen a forgalom jelentősen növekedni kezdett, és ez a folyamat jelenleg is tart.

Az elmúlt években a szakirodalom jobb hasznosítása, valamint a KSH tevékenységének fokozott támogatása érdekében több vonatkozásban változtattunk a szakirodalmi feldolgozás és információellátás rendszerén. A beérkező hazai és külföldi szakmai irodalom *naprakész figyelését* alakítottuk ki, amelynek eredményeképpen a kiválogatott anyagok másolatként vagy eredeti formában rövid időn belül az érdekeltekhez jutnak. A szakirodalom egy részéről tematikus összeállítások is készülnek. Ezenkívül 1985 elejétől a magyar vonatkozásokat (adatokat) tartalmazó külföldi statisztikai kiadványok figyelési rendszerét is megszerveztük, ami a megfelelő magyar adatok összevetésére ad lehetőséget.

Meghatározott mederbe tereltük a szakirodalmi bibliográfiai tevékenységet, *szakkönyvtárak* elnevezéssel új sorozatot indítottunk, amelynek célja, hogy az időszerű statisztikai szakmai és szélesebb közgazdasági kérdésekben adjon megfelelően szelektált irodalomész-

szeállítást. A sorozat eddig megjelent kötetei: *Infláció-antiinfláció*, 1984; *Adózás*, 1985; *A gazdaságirányítás reformja a Szovjetunióban*, 1986.

A fokozott és rendszeres bibliográfiai tevékenységhez tartozik, hogy nagy figyelmet fordítunk a KSH által kiadott, hivatalos statisztikai kiadványok bibliográfiáinak összeállítására. 1984-ben jelentettük meg a *Statisztikai időszaki közlemények katalógusát* (1957–1984), továbbá 1985-ben a *Statisztikai adatforrások* című, az 1975–1984. évekre vonatkozó bibliográfiát. Tervezzük, hogy a következő években összeállítjuk a KSH által kiadott nyilvános kiadványoknak az 1945–1985. évekre vonatkozó bibliográfiáját angol, német és orosz nyelven.

A rendszeres szakirodalmi figyelés eredményeképpen 1984-ben megindítottuk az *Ismeretések és fordítások* című sorozatot, amely a felső politikai és gazdasági vezetés számára tartalmaz különböző, elsősorban időszerű gazdasági és gazdaságpolitikai információkat a beérkező külföldi szakirodalom alapján.

Kiadványaink egyik sajátos típusát képviselik a *történeti statisztikai füzetek*, illetve a *történeti statisztikai tanulmányok*, amelyekben történeti statisztikai kutatócsoportunk munkáit adjuk ki. 1985 végén a történeti statisztikai füzetek 7. kötete jelent meg és dolgozunk a további kötetek előkészítésén is. Az egyes kiadványok témakörét a jövőben igyekszünk jobban hozzáigazítani az igényekhez, illetve több közvetlen statisztikatörténeti tárgyú tanulmányt szeretnénk megjelentetni.

A TEXT-PAC rendszer és egyéb tervek

Szakirodalmi szolgáltatásaink egyik fontos eleme a TEXT-PAC, számítógépes bibliográfiai információtároló és -kereső rendszerünk. A beérkező hazai és külföldi szakirodalom alapján, nagyobb részben csaknem 500 szakmai folyóirat cikkeinek, kisebb részben az új szakkönyveknek a KSH Számítógépközpontja segítségével történő feldolgozásával, a Magyar Nemzeti Bank szakkönyvtárával együttműködve, 1977 óta folyik az adatbázis építése. Az inputok száma az utóbbi években átlagosan évi 10–12 ezer db volt és az adatbázis nagysága 1985 végén mintegy 65 ezer – részben annotált – bibliográfiai tételt tett ki, ami a statisztikai és közgazdasági szakirodalom legkülönbözőbb metszeteinek visszakeresését teszi lehetővé. 1985-ig a bibliográfiai adatbázist térítésmentesen lehetett használni. A tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy az ingyenesség nem segítette elő a takarékos és ésszerű felhasználást, sokszor irreális és igen költséges igények jelentkeztek, amelyek esetenként számottevően terheltek a könyvtár szolgáltató kapacitását, a hatékony felhasználás pedig nem egy vonatkozásban kérdéses volt. Ennek figyelembevételével 1985 közepétől a külső felhasználók részére a térítéses szolgáltatásra tértünk át. Az azóta eltelt időszak alatt az igények területén tapasztalt változások arra engednek következtetni, hogy a túlzott, nem minden vonatkozásban megalapozott igények jelentősen csökkentek, a szükséges igényekkel viszont a felhasználók továbbra is jelentkeznek.

A számítógépes bibliográfiai adatbázissal kapcsolatban gondot okozott, hogy az úgynevezett „kötegelt” üzemmód ma már nem tekinthető korszerűnek – bár sok vonatkozásban a sajátos igényeknek megfelel –, és a nagyszámú input, köztük az annotációk készítése je-

lentős ráfordítást igényel. Számításaink szerint az adatbázisba bekerült tételek átlagos feldolgozási költsége – gépóráköltség nélkül – mintegy 150 forintra tehető. Ezeket a tényeket mérlegelve, 1985-ben úgy döntöttünk, hogy korszerűbb, párbeszédés üzemmodú rendszerre kell áttérni, és ezzel egyidejűleg – éppen a jelentős ráfordítások miatt – egyszerűsíteni és korszerűsíteni kell a feldolgozást. Az eddig elvégzett fejlesztés eredményeképpen úgy tűnik, hogy 1986 közepén – megfelelő előkészítés után – lehetőség nyílik a korszerűbb CDS/ISIS (Integrated Scientific Information System = Integrált Tudományos Információs Rendszer) számítógépes bibliográfiai rendszerre való áttérésre, és ezzel egyidejűleg egyszerűsödik a feldolgozás is. Ily módon terveink szerint a meglévő TEXT-PAC rendszerű bibliográfiai adatbázis építését az év folyamán befejezzük, a használatot viszont a mintegy 70 ezer tételre növekedett, több mint 10 millió forint értékű adatbázisból az eddigi formában továbbra is biztosítjuk. Egyidejűleg megkezdjük az új online rendszerű adatbázis építését, amely egyelőre a könyvtárban közvetlen terminálon keresztül lesz hozzáférhető. Ugyanakkor a jövőben célszerűnek látszik, hogy az így létrehozott és folyamatosan épülő bibliográfiai adatbázist a KSH egységei és szervei – valamint az adatbázis építésében az MNB velünk együttműködő szakkönyvtára – közvetlen terminálkapcsolat formájában önállóan használhassák.

A számítógéppel támogatott bibliográfiai adatbázis kapcsán szükséges megemlíteni, hogy a szakirodalmi információfeldolgozásnak és -tárolásnak ez a módja megfelelően kialakított feltételek esetén – a jelentős költségek mellett is – hatékonynak tekinthető annak ellenére, hogy a ráfordítások és az eredmény viszonya sokszor nehezen megfogható, illetve a ráfordítás és az eredmény a legtöbb esetben nem ugyanazon a helyen jelentkezik. A magas költségek csökkentése, a hatékony felhasználás elérése, valamint a szakirodalom lehető legnagyobb részének a feldolgozása – különösen olyan kis ország esetében, mint hazánk – egyaránt indokolják, hogy célszerű lenne az adatbázist szélesebb körben megfelelő együttműködési keretek között építeni és felhasználni. Ebben az irányban a kezdeményező lépéseket már évekkel ezelőtt megtettük, erőfeszítéseink azonban – rajtunk kívülálló okok miatt – nem jártak sikerrel. (Az adatbázis közös építésében és felhasználásában igen korrekt és kölcsönö-

sen előnyös kapcsolatok alakultak ki az MNB szakkönyvtára és könyvtárunk között, amit a továbbiakban is fenn kívánunk tartani.)

Szakirodalmi szolgáltatásaink fejlesztését egyéb számítógépes megoldásokkal is elő kívánjuk mozdítani. Hosszabb távú terveink között szerepel a teljes szakirodalmi – elsősorban a hivatalos statisztikákat tartalmazó – állomány számítógépes feldolgozása oly módon, hogy lehetővé váljon ennek az állományrésznek több ismérv szerinti csoportosítása és osztályozása, ami egy-egy ország vagy adott téma kutatása esetén a meglévő teljes szakirodalomból való válogatást tenné lehetővé. Remélhetőleg 1987–1988 folyamán ezt a nagy munkát – a könyvtár most folyó teljeskörű állományrevíziója után – el tudjuk indítani.

A könyvtári szolgáltatások területén a kölcsönzési forgalom számítógépre vitele – a technikai háttértől függően – terveink szerint 1986 folyamán megkezdődik, ami alapja lesz a kölcsönzési nyilvántartások egyszerűbb kezelésének, és egyúttal lehetőséget ad különösen a kurrens könyvanyag forgalmának meggyorsításához. A rendszerhez csatlakoztatjuk – értelemszerűen – a számítógépre vitt raktári forgalom nyilvántartását is.

Szolgáltatásainkat 1984-ben új, modern számítógépes szolgáltatással bővítettük. Megtettük a *nemzetközi statisztikai adatbankhoz való csatlakozás* feltételeit, előbb csak a KSH központ szervezeti egységei részére, 1986-tól azonban már mód van külső szervek részére is térítéses szolgáltatások nyújtására.

Az állomány elhelyezése és védelme

Minden könyvtár esetében, de különösen olyan nagy múltú könyvtáraknál mint a KSH Könyvtára is, különleges gondot okoz a meglévő állomány megfelelő tárolása, védelme és az időközben elhasználódott, leromlott állományrészek kötetése, rekonstrukciója.

Az állomány védelme tekintetében 1982–1983-ban jelentős változás történt: üzembe lépett a törökbálinti könyvraktárunk, ami hosszú évtizedek után lehetővé tette az állomány megfelelő elhelyezését. Ugyanakkor az is kiderült, hogy elengedhetetlen feladat az állományrekonstrukció megvalósítása is, különösen a szakmai anyag védelme érdekében. Becsléseink szerint a könyvtár állományából mintegy 50–60 ezer kötet szorul újrakötésre,

illetve részben restaurálásra. Természetesen ekkora állományrész rekonstrukciója jelentős anyagi eszközöket és hosszabb időt igényel. A KSH vezetésének támogatásával 1985-től kezdődően sikerült megteremteni a feltételeket, és a rekonstrukciós munkát – megfelelő szelektálással – elindítottuk. Számításaink sze-

rint mintegy 6–8 éves fokozott kötéseti és rekonstrukciós munka után, a jelenlegi raktározási körülmények mellett a könyv- és folyóiratállomány olyan állapotba kerül, hogy a továbbiakban a feladat elsősorban a rendszeres karbantartás lesz.

Dr. Csahók István

A Kaposvári Megyei Könyvtár mezőgazdasági szakkönyvtári szerepvállalása

A szaktájékoztatók és a szakrészlegek körüli viták óta a közművelődési könyvtár szakkönyvtári szolgáltatásokat is vállaló szerepe egyre inkább előtérbe kerül. Nem véletlen, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1984. évi vándorgyűlése a könyvtáraknak a szakirodalmi tájékoztatásban betöltött közvetítő szerepével foglalkozott (*Könyvtáros*, 1984. 12. sz.). Napjainkban egyre inkább azt figyelhetjük meg, hogy míg az úgynevezett „idegen feladatok” vállalása a szakkönyvtárakban meglehetősen ritka, a közművelődési könyvtárak egyre inkább vállalkoznak szakkönyvtári feladatok megoldására, bár a jogszabályok az ilyen vállalást éppen nem teszik kötelezővé, még a szakirodalmi információs feladatokról sem intézkednek. Mégis logikusnak látszik, hogy a szakkönyvtárat, amely a szakirodalom szempontjából a teljesség, de szervezetenként a zártság – kiegészítse a közművelődési könyvtár, amely tartalmilag a sokféleség, szerkezeten pedig a nyitottság megtestesülése. A közművelődési könyvtárak ilyen, szakkönyvtári feladatok felé való nyitásának azonban különböző akadályai vannak. Gazdaságiak is, főként azonban technikaiak: a szolgáltatások előállítását a legkorszerűbb technika alkalmazására törekednek, ez egyben feltétel is számukra a nemzetközi információs rendszerbe való bekapcsolódásra. A közvetítésre szánt szolgáltatás valóban hatékonyan csak ugyanolyan modern felszerelések (számítástechnikai és híradástechnikai eszközök) birtokában közvetíthető. A közvetítésre alapozó könyvtárak azonban többnyire nem rendelkeznek ezekkel az eszközökkel.

Jelenleg a legtöbb közművelődési könyvtár csak a helyi igények kielégítésére vállal szakkönyvtári funkciót és lát el az adott területen szakirodalmi információs feladatokat. Csupán egy-két olyan könyvtár van, amelyet valamelyik szakirodalmi információs központ kért fel országos feladatok önálló ellátására, vagyis az ellátórendszerbe való bekapcsolódásra. (Lásd a *Könyvtáros* már említett számában megjelent cikkeket.)

A kaposvári helyzet

Kaposváron 1977-ben a szakrészlegesítéssel új fejezetet nyitottunk könyvtárunk történetében. Első lépésnek tartottuk ezt a változtatást a szakkönyvtári funkciók vállalásában, a hazai és nemzetközi információs szolgáltatások fogadásának és a használók széles köréhez való továbbításának megvalósításában. A szakrészlegesítés tette lehetővé, hogy egy-egy szakrészleg gazdája kedve szerint elmélyedhessen szakterületében, szabad kezet kapjon az új kezdeményezésekhez, szakemberekkel, különféle intézményekkel való kapcsolatteremtéshez stb.

A mezőgazdasági területen rengeteg tenni-való akadt, mert Somogyban a mezőgazdaság meghatározó jellegű: termelési értéke megközelíti az iparét – az ipari termelés felét pedig az élelmiszeripar adja. Kaposváron a mezőgazdasági főiskolán szakkönyvtár működik. Ez a tény még érdekesebbé teszi a szakrészleg helyzetét, és kíváncsivá is tett bennünket a szakrészleg tényleges eredményeire.

Hamarosan rá kellett jönnünk, hogy munkánk igazán csak akkor válhat eredményessé, ha felmérjük az igényeket, ha a könyvtár falain kívül különféle vállalatok, intézmények szakembereit a munkahelyükön keressük meg: érdeklődünk munkájuk iránt, felhívjuk figyelmüket könyvtárunk szolgáltatásaira. Legnagyobb részt örömmel és meglepetéssel fogadták a felajánlott segítséget. Érezhető volt a személyes emberi kapcsolat pótolhatatlan jelentősége. Akik ugyanis nem rendszeres könyvtárlátogatók, a közművelődési könyvtárról gyakran még mindig a régen elavult „kölcsonkönyvtár” elképzelést hordozzák magukban: mit sem tudnak a szakmai igényekkel lépést tartani akaró szakinformációs szolgáltatásokról.

Különösen jó kapcsolatunk alakult ki a Kaposvári Szarvasmarhatenyésztő Közös Vállalat szakembereivel. (Városon kívül eső központjuk a szakkönyvtártól kb. 2–300 méternyire fekszik.) Munkájuk, gondjaik alaposabb megismerése érdekében meghívtak értekezletekre, szaktanácsadóikat pedig (szinte az ország minden részébe eljutnak) elhozták könyvtárunkba, hogy megismerjék szolgáltatásainkat. A mezőgazdasági szakrészlegben megismerkedtek a kutatás eszközeivel, módszereivel, a legújabb szakirodalmon és információs kiadványokon, bibliográfiákon kívül izelítőt kaptak régi mezőgazdasági anyagunkból is.

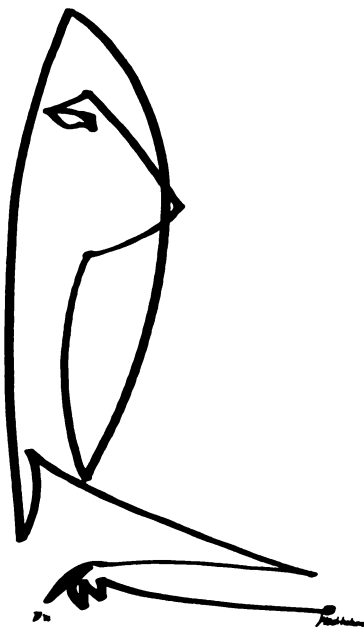
Az általunk nyújtott *témafigyelés*, a szarvasmarha-tenyésztés technológiai kérdéseiről megjelent külföldi és magyar nyelvű szakirodalom rendszeres ismertetése nem törekedhetett teljességre és meg sem próbált versenyezni az országos szolgáltatásokkal, csupán a mutatózó konkrét igényt igyekezett kielégíteni.

A mezőgazdasági könyvhónap alkalmából közös rendezvényeket szerveztünk; jól sikerült szakmai napokon neves előadók közreműködésével, szakfilmek vetítésével, kiállításokkal és könyvárússal elismerő szakmai érdeklődést sikerült kivívnunk. A legújabb szakirodalmat ajánló kiadványunkat 1985-ben az Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállításon pavilonjukban népszerűsítették. A Kaposváron megrendezett országos húsmarha kiállításához röplap formában szakirodalmi ajánló bibliográfiát készítettünk.

Szakrészlegünk állományának röplap-bibliográfiaként történő népszerűsítését más területeken is (üzemegészségügy, kertbarátmozgalom, növényvédelem stb.) sikeresen végeztük. A megye többi intézményeivel, vállalataival a fent leírtakhoz hasonló módon sikerült hasznos szakmai kapcsolatokat kialakítanunk: például a Növényvédő Állomással, a MÉM Repülőgépes Szolgálattal, a Húskombináttal, az Állattenyésztő Állomással és másokkal.

Megszokottá vált nálunk a szakinformációt kérő olvasó. Egyik leggyakoribb szolgáltatásunk *irodalomjegyzékek* készítése. Ilyenre többnyire személyes beszélgetés alapján kerül sor: a szakember elmondja az irodalomkutatással kapcsolatos célját, egyéni szempontjait, mintegy „közel hozza” a témát; az így kialakult személyes kapcsolat pedig emberibbé teszi a szolgáltatást. Tapasztalataink szerint a beszélgetés során a könyvtáros számára nem egészen érthető szakkérdéseket a szakemberek készségesen megmagyarázzák. A könyvtáros saját szakmájának specialistája, és nincs mit szégyellnie rajta, ha egy ágazat – esetünkben a mezőgazdaság – szerteágazó és bonyolult szakmai kérdéseit igényesebb szinten nem mindig tudja átlátni. Elengedhetetlen viszont a könyvtáros részéről a szakterület iránti alapos érdeklődés, az új ismeretek iránti fogékonyság, nyitottság, a koncentrált figyelem.

Amikor a szakemberek napi munkájukról, szakmai gondjaikról beszélnek, többnyire a

könyvtárosnak kell megtalálnia a segítségnyújtás legmegfelelőbb módját. Arra is volt példa, hogy megyénkben egy jól működő tsz (Barcsi Vörös Csillag) tőlünk kért szakmai segítséget munkahelyi szakkönyvtár létesítéséhez.

Sokak által vitatott a témafigyelés megyei könyvtári szinten. Ez a szolgáltatás rendkívül időigényes, még akkor is, ha nem törekszik (nem is törekedhet!) teljességre. Magunk is jól tudjuk, hogy ez csupán szükségmegoldás, a mutatkozó igény azonban rendkívül nagy és az általunk megválasztott haladási irány helyeségét igazolja.

Vizsgálatok a szakrészlegben

Az első felmérést 1978/79-ben végeztük. Két szakrészlegben (társadalomtudományi és mezőgazdasági) vizsgáltuk a legfrissebb ismerethordozók, a periodikumok olvasottságát. A vizsgálat kilenc hónapig tartott; az olvasóknak a folyóiratokra kapcsolt lapon kellett jelölniük a használatot. Meglepetésünkre a népszerűbbnek gondolt társadalomtudományi folyóiratoknál valamennyivel olvasottabbak voltak a mezőgazdaságiak. A folyóiratok olvasottságának vizsgálata segítséget nyújtott a bázisgyűjtemény kialakításában, a mutatkozó érdeklődés befolyásolta a megőrzést és a kötetést, segítséget adott az elhelyezésben is.

Kiderült a felmérésből, hogy a magazin jellegű, vagy a háztáji kistermeléssel kapcsolatos lapok népszerűbbek a nagyüzemieknél, úgy gondoltuk tehát, hogy több felsőszintű mezőgazdasági végzettségű olvasóra van szükségünk. Ezért is kezdtük el szorgalmazni a kapcsolatteremtést a mezőgazdasági intézmények, vállalatok dolgozóival. Az eredmény hamarosan megmutatkozott: örvendetes módon sokan fordultak hozzánk, elsősorban irodalomkutatásért. Előfordult, hogy egy-egy főiskolai kutató számára 200 tételszám körüli (vagy feletti) bibliográfiát készítettünk. Házon belül felvetődött a kérdés, ugyan szükség van-e erre egyáltalán? A kétségek eloszlátása miatt megkíséreltük kideríteni, mi lett a sorsa a szakrészlegünkben készített irodalomkutatásoknak. Így készült el egy 27 gépelt oldalas tanulmány „A mezőgazdasági szakrészleg irodalomkutatásainak vizsgálata a felhasználók véleménye alapján” címmel. A kérdőíves felmérés az 1974–1982-es időszakot foglalta magába. Saját munkánk mérésén túl szerettük volna megtudni, milyen jellemző rétegek igénylik könyvtá-

runknak ezt a szolgáltatását, lépést tart-e könyvtárunk igényeikkel, elégedettek-e? Milyen célból (tanulás, vagy a tényleges munka segítése) fordulnak hozzánk gyakrabban? Egyáltalán: mennyire tudunk partnerei lenni a szakembereknek, képes-e a szolgáltatás hasznos információkat adni? Milyen tartalmú és formájú információs szolgáltatások nyújtására vállalkozunk, mennyit vállaljunk a jövőben? Kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek milyen lehetőséget látnak szolgáltatásaink javítására, továbbfejlesztésére.

A szolgáltatást kizárólag közép- és felső szintű végzettségűek kérték. A nehéz visszakereshetőség és a lacímváltozások miatt 47 értékelhető kérdőívet kaptunk vissza. Az irodalomkutatást igénylők foglalkozás szerinti csoportjai: *főiskolai tanárok, kutatók* (14 személy), a *termeléshez közvetlenül kapcsolódó szakemberek* (14), a *termeléshez közvetve kapcsolódó szakemberek* (9), *igazgatók* (3), a *termeléshez egyáltalán nem kapcsolódók* (5), nincs megjelölve a foglalkozás (2). Az igényelt témák közül a legtöbb (17) *állattenyésztéssel* kapcsolatos, ebből 5 témát a főiskola tanárai, kutatói kérték.

Az irodalomkutatásokat főként szakdolgozatok készítésére használták fel (21), közülük csak heten kívánják a gyakorlatban is hasznosítani a szerzett ismereteket. Hét disszertációhoz állítottunk össze anyagot (főiskolai oktató, kutató: 3, igazgató: 2, termeléshez áttételesen kapcsolódó vezető: 2). Mások könyvrészlet, tanulmány írásához stb. kérték az anyagot.

A leginkább sokrétű hasznosítást azok a témák sejtetik, amelyeket az elméletben és a gyakorlatban egyaránt felhasználtak (14). Ilyent elsősorban a főiskola oktatói, kutatói jeleztek (9 téma). Előfordulhat, hogy az élelmiszeripari üzemekkel való kapcsolatok révén közvetlenül a gyakorlatban hasznosítják az irodalomkutatásokat (például húsmínőség, tej), vagy a főiskola tangazdaságában, de az is lehet, hogy az oktatásban való felhasználást jelenti a gyakorlati alkalmazás.

A kontrollcsoport kizárólag gyakorlati szakmákból tevődik össze (pedagógus, népművelő, védőnő, orvos stb.). Ennek ellenére az irodalomkutatások gyakorlati, illetve a gyakorlatban is történő felhasználása a mezőgazdasági csoportnál magasabb. (A kontrollcsoport a társadalomtudományi szakrészlegtől kért irodalomkutatásokat jelzi.)

A végzett irodalomkutatások *tételszám* szerinti vizsgálatánál átlagokat számoltunk. Az elméleti felhasználásra készült irodalomkuta-

tások átlagosan 45,1 tételre, a csak gyakorlati célra felhasználtak 58,4 tételre. A kettős hasznosítású irodalomkutatók 63,6 tételre. A használók 87,2 százaléka (41 személy) volt elégedett a kapott irodalomkutatással, 6,4 százalék (3) túlságosan terjedelmesnek és ugyanennyien túlságosan rövidnek találták.

A mezőgazdasági témájú irodalomkutatásokat az igénylők 71,3 százaléka (33,5) szakmailag egyértelműen elfogadta és pozitívnak ítélte. Ezek a pozitív ítéletek a legkülönbözőbb terjedelmű összeállításokra vonatkoztak (22-től a 263 tételig), így logikus a következtetés, hogy az irodalomkutatás színvonala nem feltétlenül függvénye a terjedelemlen.

Az egyértelműen elégedettek csaknem egyenlő arányban (11 : 12) oszlanak meg a főiskola oktatói, kutatói és a termeléshez közvetlenül kapcsolódó felső szintű vezetők csoportja között. Két igazgató véleményét is ide sorolhatjuk, valamint a termeléshez közvetve vagy egyáltalán nem kapcsolódó szakemberek (8 személy) csoportját. Figyelemre méltó, hogy a szakemberek által egyértelműen jónak ítélt irodalomkutatásokat milyen nagy számban használták fel elméleti és gyakorlati munkájuk során. A kettős felhasználású irodalomkutatások közül 12 (az összes 14) ebben a csoportban szerepel. A kontrollcsoportban ugyanez a helyzet. Önként adódik a következtetés: az igazán jól elkészített irodalomkutatás sokrétűen hasznosítható.

A kevésbé elégedettek (13,5 személy, természetesen statisztikai értelemben) általában a termeléshez közvetve vagy nem kapcsolódó szakmákhoz tartoznak. A számukra készített irodalomkutatásokat (15 és 113 tétel között) túlnyomórészt csak elméletben hasznosították. Talán nem figyeltünk eléggé, talán inkább a kutatókra és a termelésben dolgozó szakemberekre koncentráltunk, nekik akartuk elsősorban megmutatni, hogy „mit tud” egy szakrészleg.

A megkérdezettek közül 32-en (68,1 százalék) csak részben, egy igénylő pedig egyáltalán nem találta meg könyvtárunkban az irodalomjegyzékben közölt anyagot. A főiskola szakemberei közül mégis nyolcan találták jónak szakirodalmi ellátottságunkat; ez azért mondható jó eredménynek, mert van összehasonlítási alapjuk: saját szakkönyvtáruk állományával. Kilenc szakember viszont egyértelműen negatív véleményt nyilvánított: „hiányos, kevés, részleges, több új anyag kellene” stb. Ebből arra következtethetünk, hogy bár a szaktájé-

koztatók élnek javaslatokkal gyarapítási kérdésekben, mégis több önállóságot kellene biztosítani számukra. Az állományt ugyanis ők használják közvetlenül, napi munkájuk során ők érzékelhetik a legpontosabban a hiányosságokat, az ő javaslataik lehetnek a leginkább hasznosak. A megkérdezettek közül egy személy kivételével mindenki elégedett volt könyvtárunk szakmai felkészültségével, olvasókkal való bánásmódjával. Közülük 83 százalék (39 személy) fontosnak tartaná, ha a megjelenő szakirodalomról témafigyelést vagy más hasonló szolgáltatást nyújtanánk. (A főiskola 14 szakembere közül 9 személy van ezen a véleményen).

Következtetések – aggályok

A dicsérő vélemények, a szolgáltatásaink iránti igény és a vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy a szakemberek nagyobb részt elégedettek szolgáltatásainkkal. Különösen lényeges ez, ha figyelembe vesszük, hogy a szakmai információkat – igényes elvárásokra – egy közművelődési könyvtár szolgáltatja.

A vizsgált időszak szakrészlegesítésünk kezdeti szakaszát jelenti. A felmérés során kapott eredmények bizonyítják, hogy könyvtárunknak tovább kellene mennie azon az úton, amely a szakrészlegesítéssel kezdődött. Ezen az úton azonban hosszú idő óta semmiféle biztató nem tapasztalható, a könyvtárosok lelkesedése pedig ennek megfelelően csökken. Őszintén meg kell vallanunk, ha az említett vizsgálatot a legutóbbi évekre vonatkozóan is elkészítenénk, bizonyosan nem kapnánk ennyire pozitív eredményt.

Naponta tapasztalunk kell, hogy az egyre magasabb szintű igényeknek egyedül nem tudunk megfelelni: a helyi és az országos szakkönyvtárakkal való szakmai kapcsolat egyre inkább nélkülözhetetlenné válik. A termelésben dolgozó szakemberek igényei elsősorban nálunk csapódnak le; a mi feladatunk ezeknek az igényeknek a felkutatása és felkeltése is.

A szakreferens nem értékelheti túl lehetőségeit: a szakrészleg adottságain túlnőtt igényt továbbítani kell az illetékes szakkönyvtárakhoz. Sajnos a szakkönyvtárak még mindig nem eléggé nyitottak sem a termelésben dolgozó szakemberek, még kevésbé a közművelődési könyvtárak szakinformációs tevékenysége felé. Mi a főiskola könyvtárosaival való jó viszonyunk ellenére sem tudtuk elérni, hogy tájé-

koztatást kapjunk azokról a kutatási témákról, amelyeket a számítógépes rendszerek által le-
hívunk, könyvtárunkban megőriznek. Csupán
annyit tudunk, hogy 1985-ben 39 ilyen téma
érkezett hozzájuk. Mindössze annyit szeret-
tünk volna, hogy a témakörök ismeretében a
hozzánk forduló agrárszakembereket, akik be-
hatóbban érdeklődnek egy-egy szakterület
iránt – hozzájuk irányíthassuk. Sajnos ezt az
elképzelésünket nem sikerült megvalósíta-
nunk.

Átmeneti korszakot élünk: a 80-as években

„együtt élnek” a különböző könyvtárak által
készített irodalomkutatások, jegyzékek stb. a
nagy információs rendszerek tájékoztatási
szolgáltatásaival.

Vitathatatlan, hogy a jövő a számítógépes
rendszereké és egyre elkeserítőbben érezzük,
hogy lépéshátrányba kerültünk. A közműve-
lődési könyvtárak hiányos technikai felszerelt-
sége is nagy akadály, de nehéz elképzelni a
szakkönyvtárak nyitását, szemléletbeli válto-
zását is.

Monspart Judit

PÁLYÁZATI FELHÍVÁSOK

**Szakirodalmi információs rendszerek kialakítása, korszerűsítése és működ-
tetésének tapasztalatai** címmel pályázatot hirdet az *Országos Műszaki Információs
Központ és Könyvtár* oktatási és módszertani osztálya, s a következők feldolgozását java-
solja: 1. a vállalat (intézmény) tevékenységének összefoglalása; 2. a vállalat (intézmény)
szakirodalmi információs rendszere kialakításának főbb állomásai; 3. korszerű számítá-
stechnikai, mikrográfiai, híradástechnikai vagy egyéb eszközök rendszerbe állítása;
4. a szakirodalmi információs rendszer működtetése és a működtetés során adódó tapasztala-
tok; 5. a szolgáltatás eredményes felhasználása valamely tervezési, gyártási vagy K + F
feladat megoldása során.

A pályamunkák javasolt terjedelme egy-másfél szerzői iv (20–30 szabványos gépelt
oldal).

A legjobb pályamunkákat az OMIKK díjazza: az I. díj 6000, a két II. díj egyenként
4000, a három III. díj pedig egyenként 2000 forint.

A pályázatokat két példányban kell elkészíteni, a **benyújtási határidő: 1986. október
31.** (Cím: OMIKK oktatási és módszertani osztály, Budapest, Pf. 12. 1428).

Az értékelést és a díjazást a *Könyvtáros* fogja ismertetni. A pályázattal kapcsolatban
minden információt megadnak az OMIKK oktatási és módszertani osztályának munkatár-
sai (telefon: 336-300/111 vagy 336-330).

***

Sallai István könyvtárpolitikai szerepe címmel pályázatot hirdet a *Magyar Könyv-
tárosok Egyesületének társadalomtudományi szekciója*. A 15–20 oldalas pályaműveket a
pályázni kívánóknak **1986. szeptember 15-ig** kell eljuttatniuk a szekció elnökségéhez,
illetve titkárságához (Dr. Huszár Ernőné, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem
Központi Könyvtára, Budapest, Zsil u. 2. 1828, vagy Rácz Ágnes, Országos Széchényi
Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest, Budavári Palota F.
épület, 1827). Az I. díj 5000, a II. díj 3000, s a III. díj 2000 forint.

Számvetés az audiovizuális dokumentumok könyvtári helyzetéről

Több mint hat év telt el azóta, hogy a *Könyvtárosban* (1980/2–3. sz.) hosszabb tanulmány jelent meg az audiovizuális dokumentumokról és a közművelődési könyvtárakról. Érdekes tehát számvetést készíteni az elmúlt évekről, megvizsgálni, hogy mikor kerültek ezek a dokumentumok a könyvtárakba, és mi a szerepük ma a könyvtári szolgáltatások sorában. Indokolja a vizsgálódást a jelenlegi gazdasági helyzet is, amely nem kedvez a kulturális intézményeknek, s amely az intézmények vezetőit – jelen esetben a könyvtárvezetőket – sokszor állítja nehéz helyzet elé. Úgy tűnik, döntésre kényszerülnek, hogy az állománygyarapításon belül melyik dokumentum élvezzen elsőbbséget, és a meglévő szolgáltatások mellé be lehet-e vezetni, be kell-e vezetni az újakat is. A kérdéseket hol eldöntendő vagy-vagy formában teszik fel, hol megoldhatatlanságukon tételődve. Természetesen szükség van az újra – ami már régóta nem új! –, de nem felelőtlenség-e előtérbe helyezése akkor, amikor a régi gyarapítása és szolgáltatása is egyre nehezebb? Ezek a kérdések igen fontosak: nem szabad őket megválaszolatlanul hagyni!

A dokumentumok és megjelenésük a könyvtárakban

Még mindig található mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban valamiféle bizonytalanság a dokumentumok meghatározását, csoportosítását illetően. Ez a bizonytalanság érzékelhető a dokumentumok fontosságáról vallott megállapításokban is. Csodaváró hitvallások váltakoznak a „hagyományos” könyvtárát és könyvtári szerepet féltő aggodalommal.

Mindkét megközelítés hamis. Az audiovizuális dokumentumok nem jobbak és nem rosszabbak, mint a már régóta könyvtári anyagként elfogadott ismerethordozók, csak *mások*.

Sok a bizonytalanság és tétovaság a dokumentumok meghatározása és csoportosítása körül is. Célszerű elfogadni a legtöbbször és legáltalánosabban használt megállapítást: az audiovizuális dokumentum olyan ismerethordozó, amelyet csak közvetítőeszköz – lejátszó berendezés – igénybevételével lehet használni, csoportjai: auditív, vizuális és a kettő kombinációjából létrejövő auditív-vizuális dokumentumok.

Ebben az írásban azokról az AV-dokumentumokról lesz szó, amelyeknek megjelenése *minőségében* újfajta információt jelent, s amelyek ténylegesen új feladatok elé állították a könyvtárakat: a hangfelvételek, diafilmek, filmek és videodokumentumok.

Érdeemes megfigyelni, hány év telt el a dokumentumokat eredményező rögzítő eljárások felfedezése és a dokumentumok könyvtári megjelenése között az Amerikai Egyesült Államokban, Európa fejlett könyvtárüggyel rendelkező országaiban és végül hazánkban. Hiszen a könyvtárak nyitottsága, újra való fogékonysága azon is mérhető, hogy az új információhordozók mikor jelennek meg a könyvtári szolgáltatásokban. Nos, az előbb felsorolt dokumentumokat számba véve a következő képet kapjuk: A hangrögzítés szabadalmaztatásának dátuma 1878, a filmé 1894, a fototechnika fejlődése következtében az 1920-as években jelentek meg a diafelvételek, 1947-ben a televízió és 1956-ban a video.

Közművelődési könyvtárakban az Egyesült Államokban (Madison Public Library, Wisconsin) 1910-ben már könyvtári állományként kezelték a filmet és a St. Paul Public Library-ben (Minnesota) 1913-ban a hangfelvételt is, a diafelvételekről 1924-ből vannak adataink (Currall, H.: Gramophone Record Libraries. 1970. 248. l., Patrick R. Penland: Films in Libraries = Encyclopedia of Library and Information Science 8. vol. 435. l.) és a videodokumentumokról az 1970-es évek elejéről.

Európában a hangfelvétel 1935-ben jelent meg Angliában, a middlesex-i megyei könyvtárban, a film és a dia Németországban az 1920-as évek végén, a video 1970-ben Angliában (Baggs, C.–Bahr A.: Video in the libraries = Audiovisual Librarian, 1981. 7. vol. 3. no. 37. 1.).

A jelzett évszámok azonban csupán az első könyvtári megjelenésre utalnak. Évtizedek teltek még el, amikor a dokumentumok a könyvtári szolgáltatások szerves részeivé váltak. Az USA-ban a második világháborút követő években, Európában az 1960-as évektől beszélhetünk arról, hogy a könyvtárak a hangfelvételeket és a filmeket is beszerezik és szolgáltatják. A video esetében szinte még nyomon is követhetjük a folyamatot – a dokumentum könyvtári térhódítását –, amely napjainkban még nem fejeződött be.

1954-ben a Magyar Diafilmgyártó Vállalat már tömegesen gyártotta és árusította a *diafilmeket*. A közművelődési könyvtárak vásárolták először a dokumentumokat az 1950-es évek végén, a 60-as évek elején. Az 1970-es évek első felében a vállalat új, jobb technikai eljárást honosított meg, s a filmek tematikája is változatosabb lett. A mesefilmek mellett megjelentek az ismeretterjesztő és képzőművészeti diasorozatok is, s ezekből már jelentős gyűjtemények jöttek létre a múzeumi könyvtárakban, a

művészeti felsőoktatási könyvtárakban és egy-egy jobban felszerelt iskolai könyvtár is kialakította a diafilmgyártó (például a Táncsics Mihály Gimnáziumban). Az 1970-es évek végére a közművelődési könyvtárakban a diafilm elfogadott ismerethordozóvá vált, jelenleg ezekben a könyvtárakban együttesen az állomány meghaladja a százezres nagyságot.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1959 óta kap a Magyar Diafilmgyártó Vállalattól szinte kötelezpéldány-szolgáltatásként egy-egy példányt az elkészült diafilmekből, s így ma az állomány 2600 cím. (Ugyanigy gyarapszik a könyvtár zeneműtárának hanglemezállománya a Magyar Hanglemezyártó Vállalattól kapott önkéntes ajándékból.)

A Magyar Hanglemezyártó Vállalat a mikrobarázdás hanglemezek gyártását 1956-ban kezdte meg. A hangfelvételek könyvtári megjelenése azonban jóval korábbi dátumhoz kötődik. *Vikár Béla* és *Kodály Zoltán* 1905-ben, *Lajtha László* pedig 1910-ben kezdett hozzá a magyar népzene fonografikus rögzítéséhez, s ezek a fonográfhangerek későbbi könyvtári gyűjtemények alapjává váltak a Magyar Néprajzi Múzeumban, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében. Az országos zenei szakkönyvtárak közül a nemzeti könyvtár zeneműtára már 1957-ben hozzákezdett a hanglemezek gyűjtéséhez. 1964-ben nyílt meg a Békéscsabai Megyei Könyvtár hanglemeztára, majd a 70-es években mind a megyei, mind a nagyobb városi könyvtárak kialakították zenei gyűjteményüket, ahol a hanglemezek mellett a hangszalagok és később a kazetták is helyet kaptak. Ma a hangfelvételeket is gyűjtő tanácsi közművelődési könyvtárak száma meghaladja a 250-et, a dokumentumoké pedig a 475 ezret (1984. évi adat). A szakszervezeti könyvtárakban ez a szám 42 ezer. A tanárképző főiskolák mellett az iskolai könyvtárakban található még hangzó állomány, elsősorban a tanítási órák illusztrálására. Bár nem könyvtári gyűjtemény egyik sem, a nemzeti dokumentumvagyron szempontjából igen jelentős a Magyar Rádió, továbbá a Magyar Hanglemezyártó Vállalat archívuma, amelyekben a hangzó állomány egységeinek száma meghaladja a 100 ezret.

A legnagyobb nem zenei hangszalag- és kazettaállomány a Vakok és Gyöngénlátók Országos Szövetségének könyvtárában található. A stúdió 1961 óta működik, s jelenleg megközelítően 2000 hangoskönyv az állománya 33 200 hangszalagon, illetve 34 ezer kazettán.

A 8 és a 16 mm-es filmeket az 1970-es években kezdték árusítani a gyártó cégek. Az 1970-es évek közepén jelentek meg a filmek a műszaki szakkönyvtárakban – elsősorban az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárban és az Országos Oktatástechnikai Központban. A közművelődési és az iskolai könyvtárakban nincsenek számozott gyűjtemények, egy-egy kivételtől eltekintve, mint például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Pataky István téri főkönyvtára.

(A legteljesebb videogyűjtemény jelenleg a Magyar Televízió archívumában van; a legtöbb film pedig a Magyar Filmintézet, illetve a MOKÉP birtokában, ezek azonban nem közvetlenül állnak a használok rendelkezésére.)

A videodokumentumok gyűjtése és előállítása terén a már említett OOK-nak kiemelkedő szerepe volt. Vele egy időben alakította ki videotékáját a Számítástechnika Alkalmazási Vállalat (SZÁMALK) is. A közművelődési műsorokat a Népművelési Intézet videorészlege kezdte gyűjteni.

A videokazetták a kereskedelmi forgalomban – igen kicsiny számban – 1984-ben jelentek meg. Az 1985. évi adatok szerint 85 szórakoztató és 91 iskolai oktatáshoz felhasználható videokazetta áll a vásárlók rendelkezésére. Saját gyártás alapján azonban egy-egy tanárképző főiskola és néhány szakkönyvtár több éve gyűjti már a videodokumentumokat. A közművelődési könyvtárak közül csupán egyben, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kertész utcai könyvtárában található jelentősebb gyűjtemény.

AV-dokumentumok a könyvtári szolgáltatásokban

A dokumentumok könyvtári jelenlétének számbavétele után érdemes megvizsgálni, vajon a könyvekkel egyenrangúnak tekintik-e a könyvtárak – pontosabban szólva a könyvtárosok – az audiovizuális dokumentumokat?

A hangfelvételeket kezdetben csupán helyben használták. Ennek az volt az oka, hogy a használok otthon még általában nem rendelkeztek lejátszó berendezésekkel, s így sajnos a hangsúly itt sem a dokumentumok minél szélesebb körben történő szolgáltatására – azaz a kölcsönzésre – esett, hanem a helyben használatra, vagy a dokumentum őrzésére. Ezt a kényszer szülte megoldást még ma sem mindenütt haladták meg a könyvtárak: ma is előny-

ben részesítik a helyben használatot a kölcsönzés rovására. A kis közművelődési könyvtáraktól eltekintve mindenütt van lehetőség arra, hogy a használok fejhallgatóval meghallgathassák a dokumentumokat. Néhány éve a nagyobb közművelődési könyvtárak – a megyei és a városiak – megkezdték a hangfelvételek kölcsönzését is. 1985-ben a könyvtárak megkezdték a *compact disc*, azaz a digitális lemez gyűjtését is, egy időben a dokumentumok kereskedelmi forgalomban történő megjelenésével. Egy területen történt jelentős változás az elmúlt években. A nagy közművelődési könyvtárakban megjelentek a vakok és gyengénlátók könyvtári ellátását lehetővé tevő *hangoskönyvek*. Ehhez hozzá kell tenni azt, hogy néhány könyvtárat kivéve ezt az állományrész központi támogatásból alakították ki, egyéni vásárlással.

A *diafelvételek* esetében fordított a szolgáltatás kialakult sorrendje, mint amit a hangfelvételeknél láttunk. Ezeket a dokumentumokat először kölcsönözni kezdték, és csak mostanában kezdik kialakítani a helyben nézés lehetőségét. A filmek esetében ugyanez a helyzet.

A videodokumentumok hazai könyvtári szolgáltatásáról még alig beszélhetünk, jöllehet az a néhány könyvtár, ahol van már kölcsönzés, a helyben használatot is megoldja. Sőt az Országos Oktatástechnikai Központ és a Szombathelyi Tanárképző Főiskola könyvtára a könyvtárközi kölcsönzést kiterjesztette a kazettákra is.

Az audiovizuális dokumentumok kölcsönzésekor – legélesebben a videodokumentumok esetében – felmerült az az elképzelés, hogy a szolgáltatás ne legyen ingyenes. Ezt azonban egyrészt a könyvtári törvény, másrészt a dokumentumokra vonatkozó szerzői jogi törvény *lehetetlenné teszi*.

Egyetlen olyan szolgáltatási forma van, amelyben minden audiovizuális dokumentum részt vesz – engedve a könyvtárhasználók nem lanyguló, inkább fokozódó követelésének –: a másolatszolgáltatás. Ez a tevékenység a könyvtári szolgáltatások szerves része, jöllehet a készített másolatok után fizetendő szerzői díj ügye még nem rendezett, de reméljük, bevezetése nem késik már soká.

Az AV-dokumentumok könyvtáron belüli elhelyezését a szolgáltatás formája határozza meg. Ennek alapján vagy tematikus egységekben vannak elhelyezve – zenei gyűjtemények, képzőművészeti gyűjtemények stb. –, vagy formájuk szerint csoportosítva, például film-

tár, videotár stb. Míg az utóbbi a kis gyűjteményekben, az előbbi a nagyobbakban általános.

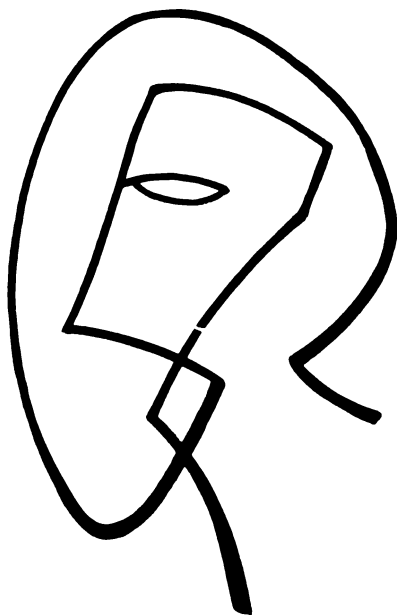
Ha az eddig felsorolt szolgáltatási formákat, illetve ezeken belül az AV-dokumentumok szerepét összevetjük azokkal a tevékenységi formákkal, amelyekben a könyvek, a hagyományos dokumentumok vesznek részt, bizony az audiovizuális dokumentumok hátránya, *ki nem vívott egyenrangúsága* eléggé nyilvánvalóvá válik.

A „hátrányos helyzet” ismert okai a következők: a könyvtárak rossz anyagi helyzete; a könyvtárosi készség és találékonyság – időnként a szakmai ismeretek –, valamint az állománygyarapítást segítő – vagy egyáltalán lehetővé tevő – központi szolgáltatások hiánya. S bár a könyvtári szolgáltatások nem attól válnak a használó számára mással helyettesíthetlenné, hogy ezekre a dokumentumokra is kiterjednek, végre tudomásul kell vennünk, hogy információnyújtás ma már elképzelhetetlen ezek nélkül a dokumentumok nélkül.

Tennivalók

A változtatást az teszi szükségessé, hogy a dokumentumok jelenleg még mindig *nem* egyenrangúak a könyvekkel. Az egyik feladat az, hogy az elmaradás, a hátrányos helyzet okainak ismeretében törekedjünk a visszahúzó erők felszámolására. A másik: feltárni a hiányokat, és létrehozni a hiányzó szolgáltatásokat. A hátrányos helyzet okainak felszámolására a következő változtatásokat kell tenni: növelni az audiovizuális dokumentumok beszerzésére fordítandó összeg nagyságát, ez azonban nem jelentheti azt, hogy az egyéb gyarapítandó dokumentumok rovására történjék az állománygyarapítás; a leendő könyvtárosok oktatásában és a könyvtárosok továbbképzésében jóval nagyobb gondot kell fordítani az audiovizuális dokumentumokkal kapcsolatos könyvtartási kérdésekre, ezenfelül fejleszteni kell a központi szolgáltatásokat, hogy ezek a dokumentumok is helyet kapjanak bennük.

A szolgáltatások oldaláról pedig a következő korszerűsítések szükségesek: a kötelezpéldány-szolgáltatási kötelezettséget ki kell terjeszteni az AV-dokumentumokra is, bibliográfiai számbavételükkel együtt, a gyártó vállalatok bejelentési kötelezettsége alapján; a dokumentumokat regisztrálni kell a Magyar Nemzeti Bibliográfiában, amely jelenleg csupán az

auditív dokumentumokat sorolja fel; be kell vonni a könyvtárközi kölcsönzés rendszerébe a dokumentumok minden típusát; a közművelődési könyvtárakban kapjanak helyet a helyismereti és ismeretterjesztő videodokumentumok; videodokumentumok formájában kell gyűjteni a könyvtáraknak azokat a kisfilmeket is, amelyek ma még *egyáltalán nem* jutnak el a nagyközönséghez, mert a MOKÉP nem forgalmazza őket videorészlegében; a megyei és városi könyvtáraknak a helyi kábeltelevíziózás dokumentumainak gyűjtőhelyévé kell válniuk; a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásába be kell vonni az audiovizuális dokumentumokat, a hangoskönyv-ellátás mellett meg kell szervezni a siketek és nagyothallók számára a különleges videoszolgáltatást, s végül, miután mind az auditív, mind a vizuális dokumentumok, hungarika-anyagok is a nemzeti dokumentumtermés részei, gyűjtőhelyük a nemzeti könyvtár legyen. S ebből a dokumentumbázisból kell, hogy kinőjön majd a *nemzeti hangtár* és a *nemzeti videotár*, amelyek létrehozása és funkcionálása éppen olyan országos feladat, mint egyéb nemzeti intézményeinké, a nemzeti könyvtaré, az Országos Levéltaré.

Skaliczki Judit

Kiolvasom a bibliobuszt?

Ha esik, ha fú (amíg a BKV autóbuszai is járnak) hatalmas, bíbor autóbusz kapaszkodik fel a Nagykovácsi úton és áll meg, percnyi pontossággal a második kerület isten háta mögötti aprócska településének „központja”, az ABC épülete elé-mellé. Útott-kopott sárga tábla hirdeti: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mozgókönyvtára működik itt, keddi napokon, 14–16 óra között. Fölkapaszkodom rá (nem mindenkinek könnyű, mozgássérült számára végképpen nem az), odabenn a csikorgó fagy ellenére kellemes meleg és Nándi szíves köszöntése fogad, s nem marad el az ugyancsak mindenkinek kijáró néhány udvarias, kedves mondat sem. *Hortobágyi Nándor* – egyszemélyben kölcsönző könyvtáros és autóbuszvezető (no meg szerelő, hiszen ez a legelőször tanult szakmája) abban különbözik „egyszakmás” könyvtáros (nőnemű) elődeitől, hogy mindenkivel szót tud érteni, mestere a kapcsolatteremtésnek. Átveszi a visszahozott könyveket és már tessékel is befelé, a busz belsejébe. Szükség is van erre, szűkös itt a hely. Voltaképpen mindenütt a buszban, de itt, a bejáratnál és a „kölcsönző pult” előtt fölöttébb kellemtelen, egyszerre két olvasó alig fér el, pedig itt van a fogas, itt a folyóirat- és hírlap-böngésző s itt volnának a katalógusok is. Amelyeket szerencsére jószerivel senki sem használ, de hiába is próbálná, a cédulák kinőtték a szekrényt, fiókjaiban annyi cédulát zsúfoltak, hogy alig mozdíthatók. És itt van a könyvújdonságok vályúja is, amelybe néhány hónapja már valóban új könyvek kerülnek, érdemes hát belenézni. Elszámolván a korábban kölcsönzött kötetekkel (egy személy egy alkalommal hatot vehet ki), hozzálátnék az újabb olvasnivaló kiválasztásához. Habár az autóbusz belseje mindkét oldalon végig polcozott, a felnőtt olvasót inkább csak az egyik oldal érdekli: a buszban levő mintegy 2500 kötet fele – a szépirodalom – kapott itt helyet. Az igazsághoz

tartozik, hogy azért a másik oldal polcaira (amelyek nagyobb részét a gyermek- és ifjúsági irodalom foglalja el) is érdemes néhány pillantást vetni, a jól válogatott történelmi, politikatörténeti és memoáirodalom, a – ki tudja miért az ifjúsági művek közé sorolt – Jókai, Mikszáth stb. kötetek, meg a különböző útirajzok, ismeretterjesztő és hobbi-könyvek is méltók a figyelemre. Közülük azonban csak szerencsésebb esetekben akad kedvünkre való, a tapasztalt bibliobuszhasználó egyébként is legelőször az állványok közötti asztalákra rakott – be- vagy visszahozásra váró – könyveket veszi szemügyre, közöttük (vagy a könyvtáros rendezőpolcán, a leghűségesebb olvasók számára felretéve) találja a legkeresettebb műveket. Új magyar és külföldi szépprózát éppúgy, mint krimiket (amelyek a legtöbb felnőtt olvasót vonzani látszanak). Ha az így szerzett szákmány mennyisége vagy minősége még nem megfelelő, akkor a böngészés következik a polcokon, a rajtkat betűrendbe rakott szépirodalomban. Ez már keményebb feladat, különösen, ha egyidejűleg több olvasó is ezt próbálja, hiszen a busz hossz tengelyében kialakított közlekedő folyosón csak egyetlen ember fér el, a „szembejövő forgalom” előtt valamelyik félnek – a polcok közötti tér emelvénytyszerűen magasodó padlójára fellépve – ki kell térnie. De a két polc közötti szűk terekben is alig fér el egyszerre két olvasó, még egymásnak háttal is zavarnák egymást. Főleg ha a legelső polcokig hajolnak, ezeket ugyanis hasra fekve lehetne a legkényelmesebben végignézni, ehhez azonban túlságosan szűk a hely... Még az a szerencse, hogy az olvasók többsége gyorsan végez, zömük tudja, mit vigyen el, s ha a keresett művet, műfajt nem találja, elmegy, dolgozgatetlenül is. Bajban inkább az van, aki mazsolázni szeretne a kínálatból. Mert – nem tudni kinek az érdeméből – a szépirodalmi állomány legnagyobb része színvonalas, értel-

miségi, ingyenc igényeket is kielégítő művekből áll. Szinte valamennyi újabb kiadású mű megtalálható, köztük a magyar és a magyarra fordított külföldi szépirodalom színe-java (amennyire természetesen erről egy alig másfél ezer kötetes állományban egyáltalában szó lehet). Az állomány egyébként szüntelenül alakul: kiegészül az új beszerzésű művekkel, aminek azonban előfeltétele a régebbiek némelyikének a kivonása. Ez elkerülhetetlen, hiszen a polcok is zsúfoltak, nincs rajtuk tenyérnyi felesleges hely sem. Így azután meglepetés mindig érheti az olvasót, kellemes is (ha nem várt csemegére bukkan), és bosszantó is (ha alpmű hiányzik). De előfordul az is, hogy az olvasni vágyott könyv mégis a helyén marad, ugyanis az egyébként ragyogóan tiszta autóbusz némely könyve olyan mocskos (ragad a borítója, piszkos a gerince, portól feketednek a lapok élei stb.), hogy az embernek egyszerűen nincs gusztusa kézbe venni. Mindemellert hosszabb-rövidebb kutatás után összeáll a kölcsönzésre kiválasztott művek sora, Nándi kiszedi belőlük a kölcsönzőkártyákat s az olvasói tasakba helyezi, beüti a lejárati dátumát az olvasójegybe. A kölcsönzés adminisztrációja di-

cséretesen egyszerűsített, pillanatok alatt lebonyolódik. Az már a könyvtár szakembereinek a titka, hogy miként sikerül behajtaniuk adott esetben olyan követelést, amelynél a könyv(ek) átvétele nem bizonylatolt (nincs aláírás a kártyán). Mindenesetre az FSZEK-könyvtárosok gyakorlati érzékét dicsérik, hogy – mint meggyőződhettem róla – eredményesen alkalmazzák ezt a végtelenül egyszerű kölcsönzési módszert.

Elégedetten leköszálodom a bibliobuszról. Elköszönök, s miközben cipelem a heti olvasnivalót, arra kell gondolnom, hogy milyen áldás ez a szolgáltatás Adyliget lakói számára, akik javarészt otthonülő hátébék vagy nyugdíjasok, s a várakozással és átszállással együtt csaknem egy órájukat venné igénybe a legközelebbi (Dimitrov úti) FSZEK fiókkönyvtár felkeresése és az onnan való visszatérés. Adyliget hat-hétszáz állandó lakosa számára a bibliobusz képében keddenként két órára megjelenik „a kultúra követe”.

Az FSZEK bibliobusz-járatáról, a szolgáltatás szervezéséről, működési feltételeiről Hortobágyi Nándortól és főnökétől, a mozgókönyvtár-részleg igazgatói rangú vezetőjétől, Bors Attilánétól igyekszem tájékozódni. Íme az eredmény:

Szervezet. A részleg az FSZEK önálló szervezeti egységként működik, létszáma összesen 7 fő. Két bibliobuszt működtet, megközelítőleg azonos felszereléssel, azonos összetételű könyvállománnyal. Az egyik busz még a régi „felállásban” üzemel, azaz személyzete egy gépkocsivezetőből és egy könyvtárosból áll. A másik busz „személyzete” mindössze egy fő: buszvezető és könyvtáros egyszemélyben. Borsné közlése szerint a közeljövőben ezt a bevált megoldást kívánják alkalmazni mindkét járművön. Előnye nyilvánvaló: a könyvtár számára bérmegetkarítást, a könyvtáros-buszvezető számára másfél bért jelent (egy gépkocsivezetői és fél könyvtárosi fizetés összegét).

Műszaki és könyvtári bázis. A Kőbányára vezető út egyik mellékutcájában, a Gördülőcsapágy Gyár budapesti telepének egyik bérelt pavilonjában működik a bázis, kettős céllal: itt található a két autóbusz karbantartó műhelye, és itt folyik a könyvek szerzeményezése, feldolgozása (a nem a Könyvtártól beszerzett művek esetében), a kötéstáblák megerősítése (szükség esetén), a részleg katalógusának szerkesztése és a buszokon levő katalógusok karbantartása, itt cserélik a mozgókönyvtárak ál-

lományát, rendezik, csoportosítják a könyveket.

Az autóbuszok. Előre kell bocsátanom, hogy az FSZEK mozgókönyvtári szolgáltatásának a történetével (amely az egykor híres villamoskönyvtáráig nyúlik vissza) nem kívántam foglalkozni. Az előzményekről beszélgető partnereim – valamennyien újak beosztásukban – csak hézagos ismeretekkel rendelkeznek. A bibliobusz-szolgálat a hetvenes években nőtt ki, előbb egy, majd kettő, illetve három autóbusz birtokában (a harmadikat – rozzant állapota miatt – a közelmúltban a könyvtár eladni kényszerült). Az autóbuszok meglehetősen drágák, áruk másfél, kétmillió között mozgott. Berendezésük külön megrendelésre készült. Nem kutattam, kinek a tervei alapján, annyi bizonyos, hogy a berendezés (és főként a polcrendszer kialakítása) sok kívánnivalót hagy maga után. Az is igaz – és ezzel jó előre tisztában volt mindenki, akinek köze volt a bibliobuszok megszerzéséhez –, hogy a buszok (256-os Ikarusz mindkettő) eredetileg utaszállítás céljaira készültek, ismeretes azonban, hogy Magyarországon nem könnyű Ikarusz-autóbust szerezni, annak idején a könyvtár örülhetett, hogy egyáltalában buszhoz jutott, igaz, olyanhoz, amelynek panorámaablakai eleve meghatározták a polcrendszer elrendezését. Az általam fentebb ismertetett autóbusz forgalmi engedélye 1983-as keletű, az autóbusz tehát három éve üzemel. Ezalatt összesen 27 ezer, éves átlagban 9 ezer kilométert futott. Fogyasztása a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium által meghatározott norma szerint (amit sík terepen, ideális útviszonyok mellett mérnek) 21 liter/100 km, a valóságban ennek a dupláját is elfogyasztja. Ez a körülmény állandó kellemetlenség-forrás, és nem teszi népszerűvé a bibliobuszokat a könyvtár gazdasági vezetése szemében, a sofőr így állandó mosakodásra kényszerül.

A polcok meglehetősen kezdetlegesek, a rossz csavarozás miatt szétesésre, a bennük tárolt (és helyváltoztatás esetén merevítőrúddal rögzített) könyvek pedig élesebb kanyarokban kiesésre „hajlamosak”. A fűtés jó hatásfokú (azonban minden valószínűség szerint nagyban hozzájárul a gázolaj-túlfogyasztáshoz), a légkeringtető ventilátor kissé zajos. A busz mosdóval, WC-vel és hűtőszekrényvel van felszerelve.

Gyarapítás. A részlegnek évente 100 ezer forint áll rendelkezésére állománygyarapítási célokra. Ennek nagyrészt a Könyvértnél kötik

le, onnan kapják a könyveket és katalóguscéduláikat. Az utóbbiakból szerkesztik a buszok katalógusait és a részleg központi katalógusát. A könyveket lehetőség szerint legalább két példányban igyekeznek beszerezni, hogy a két autóbusz könyvállománya megközelítőleg azonos legyen. A könyvek kiválasztása az *Új Könyvekre* és egyéb kurrens újdonságjegyzékekre támaszkodva történik. A teljes állomány (ideértve az autóbuszokét, valamint a báziskönyvtárakét is) jelenleg 60 ezer kötet.

Az olvasók. A két bibliobusz beiratkozott olvasóinak száma az elmúlt évben kereken 2700 volt, kétharmaduk felnőtt, egyharmaduk gyermek- és ifjúsági olvasó. Az olvasók majdnem 36 százaléka nyugdíjas (32 százalék hatvanon felüli!), egynegyedük munkás, és ennél valamivel több a nem fizikai dolgozó. A többi tanuló és egyéb. Az arányok megállónként változnak, és nem kis mértékben függenek a kölcsönzési időtől. Nyilvánvaló, hogy a délelőtti és kora délutáni kölcsönzési időt kevés aktív dolgozó képes kihasználni. Adyiligetén például az olvasók fele nyugdíjas, a többi jórészt fiatal.

A megállók. A megálló, azaz kölcsönzőhelyek hálózatának a kialakulása ma már alighanem nehezen volna kideríthető. A cél mindenestre az volt, hogy felszámolják a peremkerületek könyvtárilag ellátatlan fehér foltjait. Megérne egy alapos elemző tanulmányt annak vizsgálata, hogy a jelenlegi kölcsönzőhelyhálózat mennyiben felel meg ennek az igénynek. A tetemes olvasólétszám és a kölcsönzött dokumentumok nagy száma (évi több 100 ezer darab a két autóbuszban együttvéve) arra látszik utalni, hogy nincsenek „üresjáratok”. Lehetnek azonban a jelenlegieknél fontosabb kölcsönzési pontok is. A kölcsönzőhelyek kijelölésénél éppúgy érvényesülhetett a voluntarizmus, mint a megalapozott társadalmi igény (Adyiligetén a tanácsstag javaslatát karolta fel és továbbította az FSZEK vezetéséhez pártolólag a második kerületi tanács akkori elnökhelyettese, jó tíz évvel ezelőtt). Volt, ahol a kerületi fiókkönyvtár vagy éppen az iskola javaslatára létesült kölcsönzőhely. Néhány ponton a bibliobusz ugyanis a kettős funkciójú iskolai könyvtárat pótolja. Egy-egy bibliobusz hetente négy napon át kölcsönöz (az egyik szombaton is), naponta 2–4 kölcsönzőhelyet „abszolválnak”. Az egy napra jutó kölcsönzőhelyek számának és sorrendiségüknek a megállapításánál ma már kideríthetetlen – valószínűleg nagyon is gyakorlati – szempontok játszhattak alkalmankint közre, mégis elképzelhető, hogy

a sorrendek racionálisabb átrendezésével időt és üzemanyagot lehetne megtakarítani.

Mérleg és tervek. Az elmondottakkal a részleg vezetője lényegében egyetértett, sokban kiegészítette. Egy éve áll részlegének élén, ez alatt a legsürgősebb feladatának a belső rend és munkamegosztás tökéletesítését, munkájuk racionalizálását és színvonalának emelését tartotta. E téren kétségtelenül eredményesen működött. A könyvek higiéniai állapota Bors Artilánét is nyomasztja, egy egyszeri nagyobb – az FSZEK vezetésétől remélt – bérkeret segíthetne csak a bajon, a könyvek további folyamatos karbantartása még a jelenlegi létszámmal is megoldható volna. Mindenesetre addig kellene intézkedni, amíg KÖJÁL-ügy nem válik a dologból.

Ami a bibliobusz-rendszer koncepcionális részét illeti: ésszerűsíteni minden bizonnyal lehetne a jelenlegi gyakorlatot. A kisebb jelentőségű racionalizálások mellett azonban azt is vizsgálni kellene, hogy elsősorban milyen réte-

gek, csoportok kiszolgálására, ellátására hivatott a bibliobusz. Ha ezek sorában kiemelt helyet kapna a gyermekek és az ifjúság mellett például a nyugdíjas korosztály (márpedig ez alighanem megilletné), akkor az állomány zömét is ennek megfelelően kellene alakítani, válogatni. Elképzelhetőnek látszik az is, hogy a két busz eltérő összetételű állományt hordozzon. A távolabbi jövőben – a kialakult gyakorlat figyelembevételével – az iskolai könyvtári hálózat hézagainak erőteljesebb pótlása is elképzelhető bibliobuszokkal. Sok minden elképzelhető, egyetlen dolog nem: *a bibliobuszok működtetésének megszüntetése takarékosági okokból; ez súlyos politikai hiba lenne.* Még akkor is, ha jómagam kezdem „kiolvasni” a bibliobuszban jelenleg meglévő könyveket. Persze, bizhatnék egy alaposabb cserében, hiszen telnék a hatvanezer kötetből.

A bibliobusz-szolgálat dolgozóit megismerve, bizonyos vagyok benne, hogy egyszer erre is sor kerül.

Zircz Péter

Periférián

Az alábbiakban három olyan településen működő kiskönyvtárról adunk hírt, amelyek egyikén a lakosok száma alig haladja meg az ötvenet, s a másik kettőn is csupán néhány százan élnek. S ahol a könyvtár az egyetlen közintézmény. E „pillanatfelvételek”, állapot-rögzítések arra is figyelmeztetnek, hogy a napi helyzetnek megfelelően új és új könyvtári formákat kell keresni, hogy a periférián élőkhez is eljusson a könyv, s hogy a könyvtárnak addig kell a településen maradnia, míg akár egyetlen lakos is ott van, és akkor is, ha már minden intézményt „evakuáltak”.

Könyvtár a világ végén

Albertkázmérpuszta nevét hiába keresnénk a térképeken és a névjegyzékekben, papíron nincs ilyen település. A valóságban, a világ végén, illetve egy lépéssel azon is túl, mégis létezik ez a „község”. Az osztrák–magyar hatá-

ron, „dróton belül” (műszaki zár) található néhány ház és egy templom; az 52 lakost számláló település az innét 7 km-re lévő *Jánossomorjá*hoz tartozik.

Egy 1900-as adat szerint Albertkázmérpuszta Moson vármegyében található a nezsidéri járásban, „Féltoronyhoz tartozó nagy puszta”. 417 „lak” számláltatott meg itt ebben az évben.

A település sorsa az első világháborút követően pecsételődött meg, amikor Féltorony (Halbturn) Ausztriához csatoltatott, Albertkázmérpuszta pedig magyar település maradt. E „határmódosítás” pusztulásra ítélte a községet, de az elmúlt 70 év mégis kevésnek bizonyult az elpusztítására; még mindig élnek itt emberek. Pedig megközelítéséhez ma külön engedély kell, s építési tilalom emel gátat a fejlesztésnek és fejlődésnek.

Egy „közintézmény” áll az ittmaradtak kiszolgálására, a népbolttal keresztezett kocsmá, ahova délutánonként betérhet a látogató. Ezen

a parányi településen könyvtár sem működött. A telepített könyvtár költségei túl magasak, félszáz lakos kulturális ellátását más módon kell megoldani! Két megoldás kínálkozik. Az egyik, a bibliobuszos ellátás e községben már kipróbáltott. A győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár bibliobusza egy évig járt ki, majd ez az ellátási mód – miután a busz használhatatlanná vált – befulladt. (A Győrtől mért távolság miatt gazdaságossága egyébként is megkérdőjelezhető!)

A másik megoldásra, a központi ellátásra, csak a mosonmagyaróvári Huszár Gál Könyvtár fölépülte után kerülhetett sor, miután az új könyvtárban megteremtődtek ennek feltételei (gépkocsi, raktár, személyzet stb.). 1985-től Jánossomorja 2000 forintot fizet az ellátórendszer számlájára, s havi 200 forint tiszteletdíjat tervez annak a személynek, aki a kiszállított könyveket kikölcsönzi. Gondot csak a könyvtár elhelyezése okozott. Az adott helyen egy helyiség jöhetett csupán szóba: a kocsmá. Ide állítottak be két szekrényt, s az eladó vállalta a kölcsönzést. Így a kenyér és a nagyfröccs mellé megkapják a vásárlók – ingyen – a kiválasztott könyvet is. Ennél demokratikusabb és hasznosabb árukapcsolást nem tudunk elképzelni. (Nincs elkülönített nyitvatartási idő, a helyiség egyszerre bolt, kocsmá és könyvtár!)

Tompos Gyuláné a könyvtár kezelője. Az első évben (1985) mintegy 100 kötet könyvet kölcsönzött a csaknem 20 olvasónak. Egy-egy könyvszállítás alkalmával magam is meggyőződhettem az új könyvek kaposságáról, többen konkrét igényel is jelentkeztek. Így Albertkázmérpuszta is bekapcsolódott a „könyvtárközi kölcsönzésbe”; 5 régi Galaktikát vittünk ki az egyik olvasónak. (Ezeket a forgalmi adatokat persze nem érdemes összevetni más településekével, s területünk statisztikai összképét sem módosítják. S az év – a beindulás nehézségeit is beszámítva – csak csonka évnek számíthat, hisz az első szállítmány, amely 37 kötet könyvből állt, csak áprilisban jutott ki.)

S hogy milyen könyvek találhatóak e mini-könyvtárban? Nem a máshol fölösleges anyag, hanem 200 kötetnyi, folyamatosan cserélődő újdonság. Hemingway-regények, Mailertől A hóhér dala, Lawrence-könyvek, Dobaitól A birodalom ezredese s néhány praktikus tanáccsal szolgáló szakkönyv. Albertkázmér könyvtári térképünkön olyan pont, ahol a jól hangzó könyvtár, szolgáltatás, információ stb. kifejezések érvényüket veszítik. Kölcsönzőhely, 52 ember olvasási igényeit kívánja csu-

pán kielégíteni. A magasabb igényeket is ki lehet szolgálni e rendszeren belül, de itt nem állomásoztatunk két szekrény lexikont s díszítősort csak azért, hogy elmondhassuk, van könyvtár a világ végén is! Könyvtár nincs. Csak néhány jól kiválasztott könyv. Hogy az itt élő – főként idős emberek – ne érezzék nap mint nap a nyilvánvalót: halálra ítélt településen élnek. S hogy érzékeljék: lakóhelyük még Magyarországon található!

Utolsó posta Püski

Kisbodakon 1910-ben 502 magyar „lakot” számláltak, de utolsó postaként már Püskit jelölte meg a lexikon. Ma már iskola sem működik a községben, a kisdiákok Püskire járnak tanulni, s a község tanácsa is itt székel. Szerencsére faluház még volt a 377 lelket számláló településen, így amikor néhány éve eladták a volt iskola épületét, a könyvtár ennek „tornácára” költözött, egy 20 négyzetméternyi helyiséget falaztak el erre a célra.

1985-ig önállóan gyarapított a kisbodaki könyvtáros, már amennyire 3000 forintból – 40–50 forintos átlagos könyvvel – egyáltalán lehet gyarapítani. A könyvtár állománya mégis több mint 3000 kötetre duzzadt. Ennek jó része azonban használhatatlan, egérrágta, holt anyag volt. Így a magyaróvári ellátórendszerhez történt csatlakozás előtt nagymérvű selejtezésre került sor, s csupán 2429 kötet könyvet vett át az ellátórendszer. Az év folyamán 120 kötet új könyv érkezett a könyvtárba, s ehhez még 91 kötet 1986 első két hónapjában. S nem is akármilyen könyvek! A könyvheti kiadványok zöme, néhány drága képzőművészeti album – ilyenre korábban egyáltalán nem telt –, szakácskönyv, szakkönyv. (A drága albumok egy része ideiglenesen állomásozik itt!).

Az 1986. év eleji szállításból említsük meg a Karinthy ikonográfiát, a Kincskereső antológiát, A magyar filmművészet képeskönyvét, Bél Mátyás Moson vármegyéről szóló könyvet, Doctorow Ragtime című művét. S a forgalmi adatok? 81 beiratkozott olvasó (21 százalék) 2696 alkalommal jelent meg a könyvtárban, s 6144 kötet könyvet kölcsönzött. Ez a forgalom túlságosan nagyra tűnhet. De *Horváth Mária* könyvtáros szerint a beiratkozottak nagy része majd minden kölcsönzési napon megjelenik. Ne feledjük, ez a kulturálódás egyetlen rendszeres lehetősége Kisbodakon.

Ha a folyóiratok polcát keressük, lelohad lelkesedésünk. A *Szovjetunió*n és a *Lányok Asszonyok*on kívül semmiféle újság, magazin nem kínálkozik olvasmányul. Pedig a lelkes látogatók megérdemelnének néhány folyóiratot! Az meg több mint furcsa, hogy magyar lapok egyáltalán nincsenek ezen a polcon. Ezek beszerzéséért nemritkán Győrig kell menni, így az olcsó újság ugyancsak sokba kerül, egy autóbusszforduló ugyanis több mint 50 forint.

Előszobányi könyvtár

Amióta *Galambos Jenőné* a könyvtáros *Feketeerdő*n, rend és tisztaság tapasztalható az előszobányi könyvtárban. Korábban rendszertelen nyitvatartás, hanyag könyvtáros tizedelte az olvasótábort. A végeken, a könyvtári rendszer perifériáin a könyvtáros személye a legfontosabb szakmai tényező. *Galambosné* ismeri a falu apraját-nagyját, így személyre szóló propagandát tud kifejteni. De erre inkább csak a felnőttek körében van szükség, a gyerekek különösebb agitáció nélkül is megelik a csöpp könyvtárat. *Feketeerdő* népessége fogy, míg 1978-ban 365 főt regisztráltak a statisztikák, ma már alig 300 ember él itt. De a jövő mégis biztató, Magyaróvár közelsége, s a

városkörnyéki települések vonzerejének növekedése talán megóvja ezt a falut a pusztulástól.

Önállóan szerzeményez *Galambosné*, s 3131 kötet a település nagyságához képest nem is kevés. De az elmúlt években évente csak 60–70 új kötettel gyarapodott a könyvtár – beszerzési kerete 3000 forint –, így elképzelhető, hogy miféle könyvek kínálkoznak olvasmányul a polcokon! 129 olvasót tart számon a könyvtáros, s ez több mint 40 százalék. De tapasztalataink szerint minél kisebb az adott település, annál magasabb a százalékos mutató. De mást is mutat a statisztika! Azt, hogy évente kétszer lép be egy-egy olvasó ide, s egy-egy alkalommal 3–4 könyvet kölcsönöz. Ez azt is jelentheti, hogy a könyvtáros kedvéért mindenki elmegy egyszer a könyvtárba, de a friss állomány hiánya elkedvetleníti a kurrens könyvre vágyót. S *Óvár* közelsége lehetővé teszi, hogy a kívánt könyvet ott szerezze be, annál is inkább mivel a felnőtt lakosok többségének munkahelye is itt található. Illúzió azt hinni, hogy a későn hazaérők a községi könyvtár csöpp helyiségét ostromolják olvasnivalóért, hogy kényelmes, szép otthonukból a fűtetlen, málló vakolatú könyvtárba vágnak kulturálódni.

S ha újságokra vágyik az olvasó, akkor sem a könyvtárba lép be. Ezt jól is teszi, mert a *Szovjetunió*n és a *Fáklyán* kívül más lap itt nem található.

Böröndi Lajos

• blaques

• One

Négszemközi beszélgetések a Miskolci Egyetemi Könyvtárban

E sorok írója 1983 végén elhatározta, hogy négszemközt elbeszélget a könyvtár dolgozóival, természetesen őszintén, miként azt a munkahelyi demokrácia elve megköveteli. Abban bízott, hogy e beszélgetések során fény derül majd arra, milyen a könyvtár dolgozóinak közérzete, miféle munkahelyi gondjaik vannak. Elsőnek a diplomásokkal beszélgetett, majd az eredményen fölbuzdulva 1985-ben a középfokú szakképesítésű könyvtárosokkal folytatott eszmecsere-t. Mindkét alkalommal rövid összefoglalót készített, melyet itt nyers formában közread, úgy véelve, hogy e beszélgetések során elhangzottakból általános érvényű tanulságok is leszűrhetők. Hogy a „parttalanság” veszélye elkerülhető legyen, a beszélgetőpartnerek egy héttel előre írásban megkapták az eligazító kérdéseket. Előljáróban még annyit, hogy 1984 tavaszán teljes munkaidőben 63-an dolgoztak a könyvtárban; ebből diplomás 17 volt (az igazgatóval együtt), közülük tizenketten vettek részt az említett négszemközi beszélgetéseken. A továbbiakban ismertetjük a kérdéseket összesítve, illetve értékelve a válaszokat. Az első kérdés így hangzott: *Saját munkáját szereti-e, szívesen végzi-e a feladatokat, tartalmilag kielégíti-e a munka?* A 12 diplomás közül 11 szereti a munkáját. Egy részük igen-igen szereti, szinte élvezzi a munkát. Két-három fő nem kedveli a munkaelemek némelyikét, noha náluk is túlsúlyban vannak a szívesen végzett feladatok. A legtöbb dolgozónál a szorosan vett szakmai feladatok a vonzóak, s nem a vezetéssel járó kötelességek. Egyértelműen a jó közérzet forrása a feladatok sokfélesége, változékonysága, szellemi erő kifejtést igénylő bonyolultsága.

Feltűnő – de nem váratlan –, hogy a könyvtáros végzettségűek sokkal jobban azonosulnak a könyvtárossággal, mint a másfajta szakképzetségűek. Ez utóbbiak általában nem tudtak igazán könyvtárosná válni, egy kivétel-

től eltekintve. A másik diplomás csoport szerint: „Nehéz megfelelni a követelményeknek”, „szívesen végzi a munkát, mert szeret dolgozni, de a munka tartalma nem túlzottan vonzó”, „hálátlan, nem mutatós foglalkozás”, „még nem alakult ki a szakmai jövőkép” stb.

Összességében a kép kedvező, a dolgozók jól érzik magukat feladataik és eredményeik körében.

A második kérdés ez volt: *Milyennek érzi saját munkáját, törekvései, eredményei megbecsülését anyagilag és erkölcsileg? Milyen a közérzete?* Az erkölcsi megbecsülést szinte valamennyi dolgozó elsődrendű fontosságúnak tartja. Ha az anyagi elismeréshez nem kötődne a pusztán fizikai lét, akkor az utóbbi a második helyre szorulna. Az erkölcsi honorálást a többség szélesen értelmezi, úgy véli, hogy a közvetlen felettes, az igazgató, a munkahelyi kollektíva, az egyetemi közvélemény, esetleg az egyetemen kívüli szakmai figyelem egyaránt beletartozik. Ebben a kérdéskörben differenciált érzékenység volt megfigyelhető.

Az anyagi elismerésről alkotott szinte egyöntetű ítélet: az adott körülmények között valamennyi dolgozó elégedett, de szinte valamennyien kifejezték, hogy a fizetés vásárlóértéke közepes, vagy annál is gyengébb. Abszolút értelemben mindössze egy dolgozó volt elégedetlen a fizetésével.

Személyes közérzetét valamennyi dolgozó jónak minősítette, ehhez hozzájárul a kiegyensúlyozott, nyugodt munkahelyi környezet.

A harmadik kérdés azt tudakolta: *Milyen további ambíciói vannak a szakmai fejlődésben?* Az ambíciók az életkor függvényében változatosak. Az 5–6 éven belül nyugdíjba készülők – örömdetesen – azon akarnak fáradozni a közeljövőben, hogy a fiatalabb utódokat jól betanítsák. A középkorúak még tanulni, fejlődni akarnak (pl. nyelvtudás, új címleírás, számítástechnika, újabb egyetemi diploma,

más könyvtárak gyakorlatának tanulmányozása). A legfiatalabbak nem biztosak abban sem, hogy ezen a pályán maradnak-e, de a tanulás egyértelműen kinyilvánított igény.

Az ambíciók normálisan előremutatóak, de nem túl igényesek.

A negyedik kérdés izgalmas volt: *Munkabérének milyen mérvű emelését látná indokoltnak százalékban vagy abszolút összegben? Konkrét igényt senki sem adott elő.*

Az ötödik kérdés már a szakmai „szférát” érintette: *Mi a véleménye a könyvtár szakmai irányvonaláról, miben javasol módosítást? A szakmai irányvonal szerkezetét, összetevőit, főbb területeit valamennyi dolgozó rendjén valónak, helyesnek minősítette. Kifejeződött az elismerés a helyes arányok kialakítását illetően, pl. online műveletek és levéltár; szakirodalmi ellátás és közművelődés stb. Új irányokat, feladatokat senki sem tudott megjelölni. Szinte valamennyien egyetértettek az újabb keletű számítástechnikai törekvésekkel. Többen a mainál sokkal intenzívebb, dinamikusabb, mozgékonyabb olvasószolgálati tevékenységet javasoltak (pl. még szorosabb kapcsolat az iparral, a kutatóintézetekkel) és színes olvasószolgálati propagandát stb. Egyértelmű*

a vélemény, hogy a könyvtár szakmailag jó úton jár.

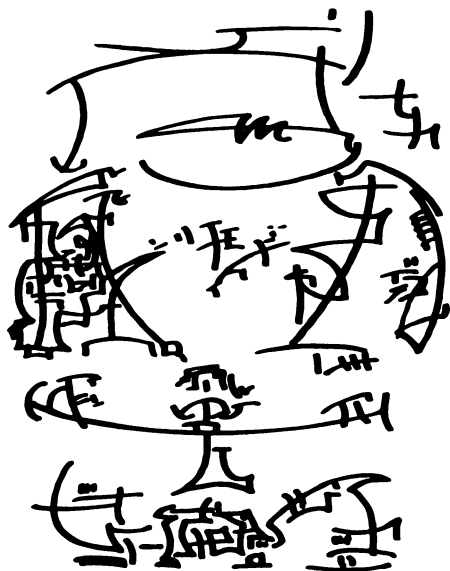
A hatodik kérdés ismét „személyes” jellegű volt: *Milyennek itéli meg a könyvtárban az összetartást, a kollektív szellemet? A vélemények eltérőek. Nincsen semmi különösebb baj. A könyvtárban a közszellem általában kielégítő. Nem mindenben egységes, mert ehhez a létszám magas és az épület adottságai sem a legkedvezőbbek, nagyok a távolságok. Az egyes szervezeti egységeken belül általában jók a személyes kapcsolatok. Kisebb csoportok is léteznek osztályokon belül, de osztályközi szerveződésben is. Ezek nem klikkek. A könyvtári rendezvények (klubestek, tanulmányi kirándulások) összetartó erővel bírnak. A különböző csoportosulásokból az látszik, hogy az emberek a hasonlóak társaságában érzik jól magukat. Az olvasószolgálatnál a „kölcsonzóputnál” és az „irodákban” levők között az indokoltnál élesebb az elkülönülés. A megkérdezettek kétharmada úgy vélekedett, hogy a könyvtárban 3-5 olyan alkalmazott van, aki rontja a kollektív munkavégzést, nyugalmát és szellemét, tőlük meg kellene válni.*

A könyvtári közszellem összképe jó, elfogadható.

A hetedik kérdés talán szokatlanoknak tűnik: *Milyennek látja az igazgató szervező, tervező, irányító és ellenőrző munkáját; a stílusban miben javasol változtatást? Egyértelműen pozitív az állásfoglalás abban, hogy az igazgató szakmai tervező, szervező és irányító munkája megfelelő. A többség úgy látja, hogy az ellenőrzést, a számonkérést fokozni kell, ebben szigorúbb következetességet kell megvalósítani. A dolgozók azt is várják az igazgatótól, hogy a meglévő gyakorlattól eltérően több időt töltsön a munkaszobákban, foglalkozzon többet az apróbb szakmai feladatokkal és a dolgozók mindennapi gondjaival is.*

Következtetések: A diplomások többsége szereti munkáját, alkotó módon látja el feladatait. Az erkölcsi és anyagi elismeréssel a dolgozók elégedettek, de a bér reálértékét alacsonynak tartják. A szakmai irányvonal minden elemét helyesnek ítélik a megkérdezettek. A kollektív szelleme elfogadható, de további javításra szorul. Az igazgatónak a tervező, irányító munka színvonalának fenntartása mellett fokoznia kell az ellenőrző, számonkérő tevékenységét, s javítania a dolgozókhoz fűződő közvetlen kapcsolatait.

Az 1985-ben szervezett beszélgetéseken 14 középfokú könyvtáros végzettségű dolgozó

→

MA

vett részt. A továbbiakban helyhiány miatt csak a kérdéseket s a rájuk adott válaszok tömör összefoglalását ismertetjük.

1. kérdés: *Elégedett-e azokkal a feladatokkal, amelyeket munkája során végez? A munkavégzés tartalma kielégíti-e ambícióit? A 14 munkatárs közül 13 szereti munkáját. Elégedettebbek azok, akik bonyolultabb és egyidejűleg többféle feladatokon dolgoznak. Az olvasószolgálatból más munkahelyre került dolgozóknak hiányoznak az olvasók. 2. kérdés: Érti-e munkája fontosságát? Úgy látja-e, hogy tevékenysége valóban szervesen illeszkedik a könyvtár tágabb értelmű működési körébe? Tizenhárman igennel válaszoltak, a 14. kissé bizonytalan, de nem egészen tagadó. 3. kérdés: A munkavégzés körülményei (elhelyezés, munkaeszközök stb.) kielégítőek-e? A dolgozóknak kb. a fele elégedett. A másik fele inkább jó szándékú javaslattevő: írógépek cseréje, igény gördülő székekre, a világítás nem megfelelő a kölcsönzőpult fölött, fűtéspanaszok, olvasószolgálati öltöző-, étkezési gondjai, olvasóterem légkondicionálása, szebb mosdók az olvasók számára. 4. kérdés: Elégedett-e az anyagi megbecsüléssel (fizetés és jutalom)? Ha nem, milyen mérvű javulást tart indokoltnak? Kilencen elégedettek, de a bér értékét igen kicsinek tartják. Öten a bér abszolút összegével is határozottan elégedetlenek, megélhetési gondokra panaszkodnak. 5. kérdés: Személyének és teljesítményének erkölcsi megbecsülésével elégedett-e? Mindenki elégedett. Vonatkozik ez a kollektíva megbecsülésére, a kitüntetésekre és a jutalmakra. Az olvasószolgálat dolgozói helyenként az olvasók magatartását, hangvételeit, azaz a megbecsülés hiányát panaszoik. Mind az oktatókra, mind a hallgatókra hangzottak el negatív célzások. 6. kérdés: Mi az, amit nem tart kielégítőnek a könyvtárban (célok, feladatok, eszközellátottság)? Egyértelműen javasolják a rendszeres, jól előkészített, osztályszintű munkaértekezleteket. Fokozni a nyitottságot, főként a középiskolások irányába. Javuljon az olvasószolgálati propaganda. Információs centrum kellene az olvasószolgálatnál. Technikai felszereltség (főképpen írógépek) tekintetében javulás. Raktárbővítés elengedhetetlen. Gond van az olvasószolgálatnál a másolással, és mennyiséggel és a térítéssel is. Szigorúbb számonkérés kell a munkában. A gyarapításnál is legyen mód mellékjövedelmek megszerzésére. A főnök többet, sűrűbben forogjon a munkahelyeken. 7. kérdés: Milyennek érzi a munkahelyi hangulatot, a kollektíva szellemét, ösz-*

szertartozását, ezáltal egymás segítségét és megbecsülését? A munkahelyi hangulattal összességében nincs baj. Az egyes szervezeti egységekre a zártság, az összetartozás a jellemző, így a hangulat egy-egy osztályon lényegesen jobb, mint az összkép. Az osztályok önálló programokat is szerveznek szabad időben, amelyek mindig sikeresek. Az egyes szervezeti egységek között súrlódások tapasztalhatók. 8. kérdés: Hogyan vélekedik közvetlen munkahelyi vezetője tevékenységéről és emberi magatartásáról? A vezetők szakmai felkészültségét valamennyi dolgozó kiemelkedően magas szinten levőnek tartja. A munkában való példamutatásuk, szakma- és ügyszeretetük, szorgalmuk szintén kiemelkedő. Vezetési, irányítási, ellenőrzési készségükről, képességeikről és gyakorlatukról árnyaltabb, eltérőbb vélemények hangzottak el. Kb. 50 százalékban jó véleményt formáltak, a másik 50 százalék fenntartásokat fogalmazott meg.

9. kérdés: *Nyilvánítson véleményt a könyvtári vezetés módszereiről, tegyen javaslatot azok továbbfejlesztésére. A testületek és a fórumok rendszeresen, tárgyilagosan, alkotó módon működnek. Az állami vezetés és a politikai, valamint a társadalmi szervek között jó az összhang. Több találkozó, több közvetlen beszélgetés kellene a beosztottak és a vezetők között. Az olvasótermi dolgozóknak egyenköpeny kellene.*

Következtetések: A dolgozók kivétel nélkül igen örültek a beszélgetés lehetőségének és tényének; igen öröndetes volt, hogy majdnem valamennyien komolyan éltek a véleménynyilvánítás lehetőségeivel, alaposan felkészültek, megnyilatkozásuk őszinte volt, hasznosítható javaslatokat tettek; a legtöbb dolgozó kifejezte, hogy az egysíki feladatok helyett, vagy azok mellett szakmailag változatos és a szokásosnál nehezebb időleges megbízásoknak is szívesen tennének eleget. Különösen az olvasószolgálati könyvtárosoknál volt ez tapasztalható; az értelmes feladatok kitűzése mellett nagy az igény az erőteljesebb számonkérésre, azt követően az elismerésre és az elmarasztalásra; a gyarapítási és feldolgozó osztályon a dolgozókat lelkiileg és idegileg is szinte agyonnyomja a végeérhetetlenül áramló könyvanyag. Munkaszervezési hiba tapasztalható; a feldolgozó könyvtárosok elemi hibának tartják, hogy az olvasószolgálatnál nincsen megszervezve a vizuálisan is jól érzékelhető információs szolgálat; ismétlődően kifejeződött a gyarapítás és az olvasószolgálat dolgozói közti ellentét. A kér-

désben mind a vezetők, mind a társadalmi szervek tisztségviselőinek felelőssége fennáll, s végül a dolgozók igénylik, hogy az igazgató az eddigieknél több időt töltsön a munkahelyeken, és többet foglalkozzon a mindennapos munka aprólékos gondjaival.

A beszélgetéseken elhangzottak alapján *intézkedési javaslatok* készültek, ezek ismertetésére itt nincs mód, lényegében „kiolvashatók” a fentiekben közöltekből.

A dolgozók nem várt módon, rendkívül örültek a beszélgetésnek. Mindkét csoport igen őszinte hangot ütött meg. Igaz, az előkészítés idején ragaszkodtak a „négy szemközti” párbeszédhez; a középvezető (osztályvezető) mellőzését kérték. Ebben a konstellációban ki-

fejeződött az előbb említett megnyilatkozási lehetőség, amely szolgálatkészséggé, tenniakarrássa nemesült.

Végezetül még annyit, e sorok írója, mint az intézmény vezetője, nem tudja eléggé magasra értékelni azt a sok gondolatot, javaslatot, amelyhez hozzájutott ezzel a módszerrel és amelyek zömét hasznosítani tudja a közeljövő feladatainak megoldása során. A munkát folytatni kell, 1986-ban a „négy szemközti” következő állomása a szakmunkások munka- és életvilága lesz.

Zsidai József

a miskolci

Nehézipari Műszaki Egyetem

Központi Könyvtárának főigazgatója

„Naponta frusztrált állapot”

Példányszám-csökkentés az Egri Megyei Könyvtárban – helyhiány miatt

Eger egyik legpatinásabb épületében székel a megyei könyvtár. Az 1774–76 között *Fellner Jakab* tervei szerint épült egykori nagyprépos-ti palota nemcsak régisége okán áraszt történelmi levegőt: 1849. február 26-án, délben – az épület falán elhelyezett emléktábla tanúsága szerint – az emeleti teremben látta vendégül *Lévay Sándor* nagyprépostkanonok *Dembinszky Henriket* és *Görgey Artúrt*, a magyar szabadságharc két kiemelkedő tábornokát, akik innen indultak a kápolnai csatába.

Helyhiány – szükségmegoldások

*Orosz Bertalan*né, az épület mai „gazdája” a hatvanas évek elején végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán könyvtár–magyar–filozófia szakon. Előbb a megyei tanács művelődési osztályán dolgozott könyvtárügyi főelőadóként, majd 1974-ben átvette a megyei könyvtár irányítását. Őt faggattuk az intézmény helyzetéről, a gondokról és a jövő kilátásairól.

„A nagyprépos-ti palota – mondotta – Eger

öt legszebb épülete közé tartozik. A palota egy részében működött a könyvtár, amikor a hatvanas évek végén – egy átfogó rekonstrukció nyomán – az egész épületet megkapta az intézmény. 1970. április 25-én nyitotta meg kapuit az újjávarázsolt megyei könyvtár, de már a nyitáskor érezhetőek voltak a gondok. Az épület alapterülete – 850 négyzetméter – nem elegendő arra, hogy otthont adjon minden könyvtári részlegnek. A gyermekkönyvtár sem fért be a falak közé, így jelenleg az Úttörőházban működik. Néhány éve pedig – enyhítendő a gondokat – az Ifjúsági Házban nyílt egy önálló könyvtári részlegünk.

Hogy gondjaink érthetőek legyenek, néhány adatot említenék. Az 1970-es nyitáskor a könyvtár állománya 86 ezer kötet volt. Egy részét már akkor a pincében tároltuk, helyszűke miatt. 1985-ben 197 ezerre növekedett az állomány. A gyarapodás 225 százalékos, ennek következtében az épületen belül napról napra fokozódó zsúfoltságnak lehettünk és lehetünk tanúi. A szabadpolcok a kényszer következtében „megnőttek”, ma már 3 méter magasak.

Beépítettünk minden kihasználható területet, a folyóiratrészelet például a folyósóra költöztettük. A könyvállomány felét 12 kilométerre innen egy megszüntetett iskolaépületben helyeztük el, de a főépületen belül még így is nagy a zsúfoltság. Az állomány gyarapodásával egyenes arányban bővült a könyvtárhasználók köre is: a korábbinak 176 százalékára nőtt az olvasók száma, a látogatóké pedig 194 százalékra.

Tárolási gondok miatt korlátozzuk beszerzéseink számát. Ezért vagyunk a megyei könyvtárak közül gyarapodás tekintetében az utolsó helyen. Ennek az áldatlan helyzetnek nem anyagi okai vannak, hiszen az utóbbi időben a megyei tanács jóvoltából emelkedett az állománygyarapításra szánt költségvetésünk. De hiába gyarapítunk, ha nincs hová elhelyezni az új könyveket. Egyetlen oka van tehát »lemaradásunknak«: az egyre szorítóbb helyhiány.

A nehéz helyzetben két szükségmegoldást talált a megyei könyvtár. Az egyikről már volt szó: az állomány felét külső raktárban helyezték el. A művekhez való hozzáférés esélyei tehát romlottak. Egerben van főiskola, több középszintű iskola; az olvasói igények tehát adódtak. A könyvtárosok azonban csak hetente egy alkalommal mehetnek az előjegyzett könyvekért, ez pedig azt jelenti, hogy az olvasóknak bizonyos esetekben kétszer kell a könyvtárba menniük, míg napok múltán végre kézbe vehetik a kívánt könyvet. A másik szükségmegoldás: az állomány tervszerű apasztásán túl, csökkentik a meglévő művek példányszámát. Ez természetesen megint gondokat okoz, mert elsősorban a tanulmányokhoz kapcsolódó irodalom hozzáférhetőségi esélyei romlottak. A megyei könyvtár a meglévő művek példányszáma tekintetében rosszabb helyzetben van a többi megyei könyvtárnál. Természetesen nemcsak az olvasók »idegesek«, ha egy-egy művet nem, vagy csak nehezen tudnak megszerezni. A nehéz helyzetből adódó feladatok többletterheket rónak az itt dolgozó könyvtárosokra is. A könyvállomány ki-beszállítása, az előjegyzések vezetése, a szűkös térben folytatott mindennapos könyvtárosi munka – szellemi, fizikai, idegi megterhelést jelent. »Napon-ta frusztrált állapot« – így jellemezte helyzetüket a könyvtárigazgató. Pedig a személyi feltételek jók, a mainál akár nagyobb könyvtárat is tudnának működtetni.

A gyermekkönyvtár alapterülete sem elegendő, mennyezetig érő polcok, zsúfoltság fo-

gadja itt is a látogatót. Mi a teendő? Az, amit a főépületben is gyakorolnak: a választék kényeszerű csökkentése.

Kiútkeresés

Milyen lehetőségek vannak az elkövetkező években? Enyhülnek-e a gondok, vagy marad a mindennapos »frusztrált állapot«?

„Próbálunk megoldásokat találni – mondja kezét széttárva Orosz Bertalanné. – A megyei tanács épületében például létrehoztunk egy közigazgatási szakegységet. Így bizonyos állománycsoport kivonása a könyvtárépületből megtörtént, s szakmailag is jobb, ha ez a könyvanyag a potenciális használók keze ügyében van. A másik ilyen lépésünkről érintőlegesen már volt szó. Az Ifjúsági Házban működik egy olvasóterem. Itt szeretnénk egy jelentősebb idegennyelvi gyűjteményt létrehozni, ezzel is segítve a nyelvtanulást. Így ennek a 100 négyzetméter fölötti könyvtári térnek a jobb kihasználását is elérnénk. Ugyanitt kezdtük meg a diapozitívek gyűjteménnyé szervezését. Elsősorban az oktatáshoz, önképzéshez szükséges anyagok kerülnének ebbe a gyűjteménybe.

Új szolgáltatást is bevezettünk: a vakok, csökkentlátók számára hoztunk létre »hangos« könyvtárat. Megkezdtük a kották kölcsönzését. A helyismereti gyűjtemény is erőteljesen fejlődik: az üzemi, vállalati híradók, fotók gyűjtésére jobban odafigyelünk. Nemrég kiderült, hogy az üzemi lapok gyűjteményéből néhány szám hiányzik. Utólag nem tudtuk beszerezni őket, mert maga a vállalat sem őrizt meg belőlük egyetlen példányt sem. Ez is azt bizonyítja, hogy ami ma nem kerül be közgyűjteménybe, az örökre elvesz. Ilyen megfontolásból fejlesztjük tudatosan képeslapgyűjteményünket is.

Van egy egészen új elképzelésünk is. Szeretnénk a 19–20. század kulturális-társadalmi életében jelentős szerepet betöltő hazai lapokat, folyóiratokat mikrofilmre vinni. Ennek megvalósításában az OSZK segítségére számítunk.”

Orosz Bertalanné lelkesen körvonalazza a terveket. De ő is tudja, hogy egy-egy szolgáltatás csak akkor marad életképes, ha folyamatosan fejlesztik, különben »eldugul«. Az adott feltételek és a könyvtárosi elképzelések ellentmondásba kerültek. A megyei könyvtár a szűk ösvényen is próbál előrehaladni. Bizonyos ki-

egészítő tevékenységekre (felvételi előkészítő tanfolyam stb.) azonban semmiképp sem tudnak sort keríteni – a könyvtárosok óhaja ellenére sem.

Nincs lehetőség valamilyen végleges megoldásra? Nem költözhet tágasabb otthonba a megyei könyvtár?

„Harcoltunk, hogy ebben az öt éves tervben elkészüljön a megyei könyvtár bővítésének terve. A könyvtár melletti szabadtéri mozi területet kínálkozott a legkézenfekvőbbnek. De az így nyert hellyel sem közelítenénk meg az újabban épült megyei könyvtárak alapterületét. Világos, hogy más, átfogóbb megoldás kellene. Célszerű lenne a fiókhálózat fejlesztése. Egerben teljesen új városrészek épültek, megoldatlan ezek könyvtári ellátása. Nem illik azonban csak a könyvtár nevében panaszkodnom. Kulturális tradícióihoz képest a múzeum és a levéltár is nagyon elmaradt, leromlott állapotban van. Gazdaságilag hátrányos helyzetben vagyunk. A helyi rangsorolásban – úgy érezzük – a kulturális erőfeszítések háttérbe szorulnak, legalábbis a többi megyéhez viszonyítva.

Máshol is, nálunk is az épülettel van a legnagyobb baj. Ha egy műemléki épületbe költöztetnek valamilyen közintézményt, az sok szempontból jó megoldás, de funkcionálisan

gondokat is okozhat: Itt nem lehet könyvtárt működtetni – valamennyi egységével.”

Orosz Bertalanné az elmondottak után körbekísér az épületben. A műemléki épület belső tere gyönyörű, az ajtók, az ablakok, a helyismereti gyűjtemény régi kályhája, az ódon kilincsek mind-mind hangulatossá teszik a könyvtárat. De a magasra nőtt polcok, a zsúfolt tér, a beépített szekrényekkel megszőkített folyosók rontják az összképet. A munkaszobákban íróasztal íróasztal hátán. Ha valaki olvasni, kutatni akar a helyismereti gyűjteményben, akkor az egyik könyvtárosnak ki kell vonulnia a kölcsönzőterbe. Az olvasóterem is bővítésre szorulna...

„Nemrég járt itt egy finn építész – meséli a könyvtárigazgató búcsúzóul –, megnézte a könyvtárat, ámultan nézte az épületet, de nem értette, miért olyan magasak a szabadpolcok. Azt mondta, náluk bizonyos magasságban kezdődnek a könyvtári polcok, hogy az olvasónak ne kelljen nagyon mélyre hajolni, s meghatározott magasságot nem léphetnek túl. Mosolyogtam. Nálunk sem valamiféle ősi szokás diktálta ezt a megoldást, s én is szeretném, ha a közeljövőben már más irányú gondok kötnék le az időmet. De addig még sok frusztrált napnak nézünk elébe.”

Szalay László
a *Közmű* című lap munkatársa

Szeged bizonyít: korszerű gyermekkönyvtár – nagy vonzásterület

A gyerekek könyvtári ellátását mindenkor egyik legfontosabb feladatának tekintette a szegedi Somogyi Könyvtár. Módszertani osztálya legutóbb 1980-ban folytatott vizsgálatot arról, hogy a központi gyermekkönyvtár milyen arányban vesz részt a városban élő 14 éven aluli gyermekek olvasói igényeinek kielégítésében. A vizsgálat öt év utáni megismétlését tanulságosnak és fontosnak véltük, mivel időközben új gyermekkönyvtárba költöztünk és a gyermekek korábbi 1200-as átlaglétszáma 1985-re 3901-re növekedett. A régi, egyébként kielégítő alapterületű és állományú gyermek-

részleg alig kétszáz méterre volt a jelenlegitől. Honnan jöttek, jönnek ennyien? Ez volt vizsgáldásunk tárgya.

Szeged szépen tervezett város, könnyen áttekinthető. A nagykörúttal határolt és a kiskörúttal tagolt belvárosi övezetnek majdnem középpontjában van könyvtárunk, s ennek a körnek a sugara átlagban egy kilométeres. A Tisza osztja meg, jobb partján a régebbi településsel, sok iskolával, iskolai könyvtárral. Olvasóink *egyötöde* erről a területről érkezik. A Tisza bal partjáról jó közlekedés teszi lehetővé a könyvtárhoz jutást. Innen az előző szám fele, azaz

iskolás olvasóink *együtizede* érkezett. Az ellátást segíti az iskolákkal együtt dolgozó két fiókkönyvtárunk is.

Legmagasabb a számuk az első telepítésű (Tarján 1966-tól, Felsőváros 1972-től épült) *lakótelepekről* *érkezőknek*. A jelentős népességű területet kielégítő közlekedés kapcsolja a centrumhoz. Megállapításunk szerint gyermekolvasóink *kétötödét* fogadjuk innen. Feltűnő, hogy a körzetben működő fiókkönyvtárakat keresi fel a teljes városi hálózat 14 éven aluli olvasóinak 50 százaléka.

A negyedik *ötödöt* az északnyugati területen lakó olvasóink adják. E település vegyes szerkezetű, mind a frissen gyarapodó sokemeletes, mind az előregedő apró házak megtalálhatók. Könyvtári ellátása a követelmények alatt maradt. Közlekedési lehetőségeikre is ez jellemző.

Könyvtárunk légvonalban még a város szélét díszítő kertes övezetektől sincs messzebb három-négy kilométernél. Az autóbuszok útvonala kétszeresére vagy majdnem háromszorosára növeli e távolságot. Ezeket a kilométereket rendszeresen beutazzák a gyerekek, hiszen gyakori, hogy zenei tanulmányaikért, nyelvórákra vagy a sport miatt kimozdulnak lakókörnyezetükből. És *kimozdulnak a könyvtárárt is, ha érdemes!*

Gyermekolvasóink még „megmaradt” *ötödét* majdnem azonos arányban az előregedő déli városrészből és a csatolt községekből érkezők alkotják. Ez csaknem négyszáz gyermeket jelent, akik 6–13 kilométeres utazás árán érkeznek hozzánk. A közigazgatási rendezés előtti C típusú községi könyvtárak ma nagy fiókkönyvtárakként működnek hálózatunkban.

Minek köszönhetjük, hogy vállalva az utazás terheit a gyermekek hozzánk jönnek? Hogy ezt megtudjuk, az alábbi kérdéseket tettük fel nekik: *Miért hozzánk jársz, mi vonzott, hogy olvasónk légy? Mit szeretsz itt, s mit várnál még a könyvtártól? Ha hozzánk érkezel, van-e más programod is a városban?*

Íme néhány a válaszok közül:

„Azért jövök ide, mert nagyobb a könyvtár, s több, érdekesebb könyv van. Lemezt is szoktam hallgatni, de könyvekért jövök, itt jobban tudok tájékozódni. Míg idáig érek, mindig megnézem a Dóm tér szobrai...” „Itt elő lehet jegyeztetni a könyveket, így a keresett könyvem már vár! Szeretném, ha kazettákat és verses lemezeket is lehetne kölcsönözni.” „Amit eddig kerestem, mindig megtaláltam. Szép a

környezet, szívesen maradok itt hosszabb ideig. Lemezt hallgatok, olvasgatok. Úgy szervezem, ha valami dolgom van a városban – például fogszabályozás – bejőjnek a könyvtárba is.” „Nagyon szeretem az újságokat. Itt bekötte megvannak a régebbi lapok. Lemezhallgatás közben olyan sok érdekesre bukkanok. Én ezért rendszeresen bejárom ide.” „Itt olyan lehetőségek vannak, amik máshol nincsenek. Szeretem a Bóles Bagoly rejtvényeket megfejteni és a könyvtárőr szakkörre is járok. Szeretném, ha többször lenne video, nemcsak szombaton. Tagja vagyok még az iskolai könyvtárnak, de idejárni más...”

Bőségesen voltak még válaszok, de hasonlóak: egymást erősítették. S amint valami új dolog történt a könyvtár szolgáltatásaiban, a gyermekek visszajelzése volt a legfrissebb. („A lapozgatóban találkozik a család, ott mindenki olvashat, míg megérkezik, akire vár.” „Nagyon jó, hogy van büfé!”)

Szegeden 1984-ben 21 051 általános iskolás volt. (Számuk csökkent az 1980-ban számláltak óta.) Közművelődési könyvtárban olvasóként 10 364 jelentkezett, a fiókhálózat könyvtáraiban 6463, az új Somogyi Könyvtár gyermekkönyvtárában – mint mondtuk – az elmúlt évben 3901. Sok mindenre lehet és kell ezekből a számokból következtetni. A 14 éven aluliak közül minden második gyerek közművelődési könyvtárban jelentkezett olvasóként. Az olvasólétszám területenkénti összetételéből képet kaptunk a már meglévő igényekről, a nem kielégítő ellátásról is. Hol kellene a könyvtári ellátást fejleszteni, és mi az elszívó erő?

Vizsgálódásunkban elsősorban arra szeretünk volna feleletet kapni, mekkora vonzaskörzettel bír egy valóban korszerű új könyvtári létesítmény. Jó érzéssel nyugtázhattuk, hogy igen nagy területről érkeznek hozzánk, mivel kielégítő közlekedési hálózat is segíti az utazást. Ha a felkeltett érdeklődés, a nyomon követett olvasói igény tartósan és tartalmasan találkozik annak kielégítésével, nyugodt lelkiismerettel vállalhatjuk ama nézetnek az igazát, hogy ma már nem a könyvtárak száma, hanem szolgáltatásaik minősége dönti el, milyen vonzást képesek gyakorolni lakókörnyezetükre.

Őszintén reméljük, hogy a gyerekként hozzánk érkező ezrek közül idővel a Somogyi Könyvtár törzsolvasói lesznek.

Tokácsli Boglárka

a szegedi Somogyi Könyvtár
osztályvezetője

Az állományvédelmi rendelet és a felsőoktatási intézmények könyvtárai

Visszhang

Szinainé László Zsuzsa Gondolatok eltűnő könyvek kapcsán című tömör, őszinte, régóta időszerű írását (*Könyvtáros* 1985/12. sz.) elismeréssel olvastuk. E kérdések nyilvánosság elé tárását örömmel üdvözljük és mélységesen egyetértünk minden sorával. Az állományvédelemmel foglalkozik, de ez a témakör önmagában is annyira összetett, kihatásaiban oly sok gyakorlati problémát vet fel, hogy lehetetlen valamennyivel foglalkozni. Nem szándékozom kitérni a javasolt fotocellás megoldás lehetőségeire, sem pedig arra a bizonyára egyértelmű felháborodásra, amelyet a könyvtárosok éreznek, amikor arról értesülnek, hogy éppen közülük hányan térnek le a foglalkozásukkal járó köteleességteljesítés útjáról eléggé el nem ítéhető tévutakra.

Algéria példája

A könyvtári anyag külföldre való szabályos vagy szabálytalan kivitelére vagyok még kénytelen reagálni. 1978-ban, amikor több évre külföldre távoztam, a vonatkozó rendeletnek megfelelően szabályosan engedélyeztettem néhány, főleg régebbi kiadású műszaki könyv, szótár és egyéb saját használatra nélkülözhetetlennek vélt könyv kivitelét. Az engedélyt megkaptam. Majd amikor az ország elhagyásakor az engedélyt a vámhatóság képviselőjének felmutattam, az legyintett, a könyveket nem nézte meg, kizárólag herendi porcelán és az ujjamon hordott aranygyűrű iránt érdeklődött. Végleges hazatértemkor (1982) senki nem kérdezte meg, vajon visszakerültek-e ama könyvek? (Vissza.)

Az Algériából való végleges hazatelepüléskor az ottani hatóság minden külföldi állampolgártól hat példányos francia nyelvre fordított könyvlistát kér, arról is, amit saját maga

vitt oda, legyen az akár szakácskönyv, netán biblia. Enélkül nem adják meg a hazatelepülési engedélyt. A listákat hat különböző hatóságnál kell bemutatni, engedélyeztetni, ami abból áll, hogy a listák minden lapját pecséttel látják el, rendszerint anélkül, hogy elolvassák. Persze ez az ott egyébként is túlzott, még a napóleoni időkől származó, francia mintájú bürokrácia számlájára írható. Ha azonban e vitatható eljárás célját tekintjük, a procedúra már nem is tűnik annyira bosszantónak vagy megmosolyogtatónak. Ez a fejlődő állam felismerte, hogy a könyvek a nemzet kulturális kincsei közé tartoznak, s igyekszik azokat a saját maga számára megőrizni. Feltehetően az eredeti arab kéziratok, becses régi könyvek kicsempésését szeretnék megakadályozni, noha a megfelelő formát még nem sikerült megtalálniuk.

Legyen szabad most egy másik, ezzel összefüggő problémát felvetnem, amely noha eléggé egyedi, mégis tükrözi egyéb hálózatok, közgyűjtemények sorsát is: a felsőoktatási intézmények könyvtárainak állományvédelmére gondolok.

A felsőoktatási intézményekben az időről időre változó állami vezetők nem képesek mindenkor egységes, hosszútávú könyvtári koncepciót kialakítani, annak ellenére, hogy elvi irányítás formájában a hálózati központok erre komoly erőfeszítéseket tesznek.

Megnehezíti a helyzetet az intézetek, taniszékek gyakran változó oktatási, kutatási profilja, olykor személyhez fűződő kutatási témákhoz kapcsolódó beszerzési politikája, az önellátásra való törekvés, a hagyományokhoz való, alapjában nem mindenkor elítélhető ragaszkodás, hogy csak a legfontosabb kérdéseket említsen. (Szándékosan nem térek ki a szabályosan kikölcsönzött művek évekre visszamenő behajthatatlanságára, hiszen ez az írás szerint „meglévő állományrész”!) A gyak-

ran kisipari módszerekkel dolgozó, az alapvető könyvtárosi ismereteket nélkülöző munkatársakat foglalkoztató kisebb-nagyobb könyvtári egységek képtelenek megbirkózni a kettős képesítést igénylő selejtezési munkával, amit leggyakrabban a helyhiány, máskor egyéb érdekek indokol. Ez a „selejtezés”, ha nincs megfelelő nyilvántartás, vagy az azonosításra nem alkalmas, rendszerint abban nyilvánul meg, hogy a már ilyen-olyan oknál fogva nem rendszeresen használt könyvtári dokumentumtömeget végül a padlásra, a pincébe vagy egyéb, erre teljes mértékben alkalmatlan helyre szállítják, s ez még a jobbik eset. Az is előfordul, hogy – „ez már úgysem kell senkinek, leltár sincs” alapon – a kazánházba, onnan egy-egy élelmes segédmunkás közreműködésével a MÉH-be vagy az antikváriumba kerülnek ezek a művek. Magam is láttam antikváriumban megvásárolni olyan könyvet, amelyen felismertem a saját kezemmel beírt leltári számot és az egyik vidéki főiskola pecsétjét, amely nem volt érvénytelenítve. A pecsét nemcsak a 17., az 50. vagy a 100. lapon szerepelt, hanem olvashatóan a címlap verzóján is, dátummal. Ezt a kérdést Szinainé már kifejtette, s csak bizonyításként említem.

Végrehajtható-e a rendelet?

A kulturális miniszter és a pénzügyminiszter 3/1975. (VII. 17.) KM–PM sz., a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból való törléséről szóló együttes rendeletének megjelenését, úgy véljük, nemcsak a könyvtáros társadalom, de a magyar könyv- és könyvtárügy sorsát szívügyének tekintő valamennyi illetékes szerv megkönnyebbüléssel üdvözölte. Közzététele régóta időszerű volt. Az azóta eltelt 10 esztendő tapasztalatai azonban végrehajthatóságát, illetve végrehajtását megkérdőjelezik.

Nem titok, hogy a könyvtárak időközönként törvényszerűen „kinövik” raktáraikat és gyakorlatilag kevés kivételtől eltekintve krónikus férőhelyhiánnyal küszködnek. Rengeteg olyan feleslegesnek vélt anyag gyűlik fel mindenütt, amelytől az illető könyvtár, legyen az kicsi, közepes vagy nagy, időnként szívesen megszabadulna. De csak az az egy könyvtár. Fel kell tételeznünk, hogy másutt igényt tartanának rá, esetleg az Országos Széchényi Könyvtár, sőt a selejtező könyvtár maga is, ha egyáltalán tisztában lenne azzal, hogy valamelyik éppen

felszabadítandó könyvespolcrészig – olykor több száz folyóméter –, amelyen ránézésre csupa duplum vagy selejt áll, voltaképpen mit is tartalmaz.

Ennek egyik oka az, hogy a nehézkes és gyakorlatilag betarthatatlan pénzügyi-gazdasági előírások miatt szinte lehetetlenné vált a selejtezés. A másik ok a könyvtárosok és levéltárosok olykor talán túlzó, gyakran megalapozott aggodalma: nyugodt lelkiismerettel kislejtezhetheti-e az állományában levő, saját használati számára már feleslegesnek minősített dokumentumot, ha a vonatkozó selejtezési előírások betartására valamely csoda folytán képes, és a könyvtár fenntartója gondoskodik munkakerőről, hogy a könyvtár a főlépélményeket egyenként szabályosan legalább azonosításra alkalmas módon listázza, sokszorosítja, jelzelve stb. közözésre bocsássa. Ekkor felvetődik a kijózanító kérdés: hol, mikor és meddig tudja ezt az anyagrészt biztonságosan, alkalmilag hozzáférhető módon tárolni? Ki fogja a selejtezésre szánt dokumentumokra ráütni a félreérthetetlen pecsétet? Megkísérletem kiszámítani az egy könyvre jutó idő, anyagmozgatás és minden ezzel járó munka mennyiségét, gondolom, mások is megtették. Elképesztő szám kerekedett ki. Sok olyan dokumentum lappanghat még az országban, amelyről kizárólag a szakember állapíthatja meg, van-e rá, s ha igen, milyen példányszámban szükség, még akkor is, ha az OSZK állományában (magyar vonatkozású dokumentumok esetében) megvan, bár a jelek szerint az sem mindig biztos. Rátérnék a jelenleg érvényben lévő, már említett szabályzatra, amelyben a 16. paragrafus (1.) b) pontja módot ad „egyéb dokumentumok” selejtezésére, illetve az állományból való törlésére, az „állományapasztásra”, míg a 18. paragrafus (2.) bekezdése természetes elhasználódás címén teszi ezt lehetővé. Azt hiszem, jogos az aggodalom, hogy ily módon esetleg veszendőbe mehet olyan 1949 előtt megjelent, pótolhatatlan, akár unikum hungarika is, ha a könyvtáros képtelen a több tizezres állományt gondosan ellenőrizni, de ennek ellenére a szabályzat adta lehetőséggel élve mégis „töröl”.

Megoldást kellene találni, hogy a könyvtárak a formások betartása nélkül, egy erre a célra rendszeresített átmeneti raktárba szállíthassák a selejtezésre szánt, vagy kissé sérült, magyar vonatkozású dokumentumaikat addig is, amíg véglegesen megoldódik a kérdés, hiszen az OSZK pillanatnyilag saját problémáival amúgy is agyon van terhelve. Talán van rá

remény, hogy egyszer egy gyorsított, gépesített feldolgozással alkalom nyílik a duplumok és a selejtezésre szánt művek feltárására, és a nemzeti könyvtár, valamint a hálózati központok válogathatnak az oda gyűjtött anyagból. Ha durván becsülve csak 30 százalék az, amire ilyenformán igény jelentkezik, vagy az egyébként zúzdába kerülő értékek megfelelő restaurálással megmenthetőek, már érdemes a kérdés-sel foglalkozni.

A kulturális és pénzügyi szempontok összehangolása nehéz és felelősségteljes feladat. A szabályzat jóhiszemű, lelkiismeretes és szakképzett ügyintézőt feltételez. Amikor mégis aggódalmunknak adunk kifejezést, nem ennek meglétében kételkedünk. Objektív, adminisztratív nehézségekre gondolunk, amelyek megfelelő fizikai és technikai segéderők hiányában kizárólag nagyüzemi szinten, országos összefogással küzdhetők le.

Bízunk benne, hogy megtalálható az a forma, amely a pénzügyi és takarékosági, valamint a kutatói érdekeknek is megfelel, egyide-

jűleg kulturális kincseink hatékony védelmét szolgálja. A gazdasági életben helytelen a raktárra való termelés, de ez nem vonatkoztatható kulturális értékeink megfelelő védelmére, őrzésére, ami kötelességünk.

Ezek után felvetődik a kérdés: valóban eleve meghatározott-e a könyvek sorsa, vagy józan odafigyeléssel, megfelelő szervezéssel irányítható? Úgy érezzük, igenlő a felelet. Könyvtári és közművelődési jogszabályaink az elmúlt évtized során már nagyobb figyelmet fordítottak hazánk kulturális kincseinek védelmére. A magyar könyvtárakra, a hungarikákra, az Országos Széchényi Könyvtárból esetleg hiányzó tucatkiadványokra gondolva – a corvinaokról és a külföldi aukciókon visszaszerzett nemzeti kincseinkről nem is beszélve – tehetetlenül és türelmetlenül, de mégis reméljük, hogy könyveinket nem MÉH-kilóban fogják számolni.

Ballóné dr. Mike Ágnes
az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
könyvtárvezetője

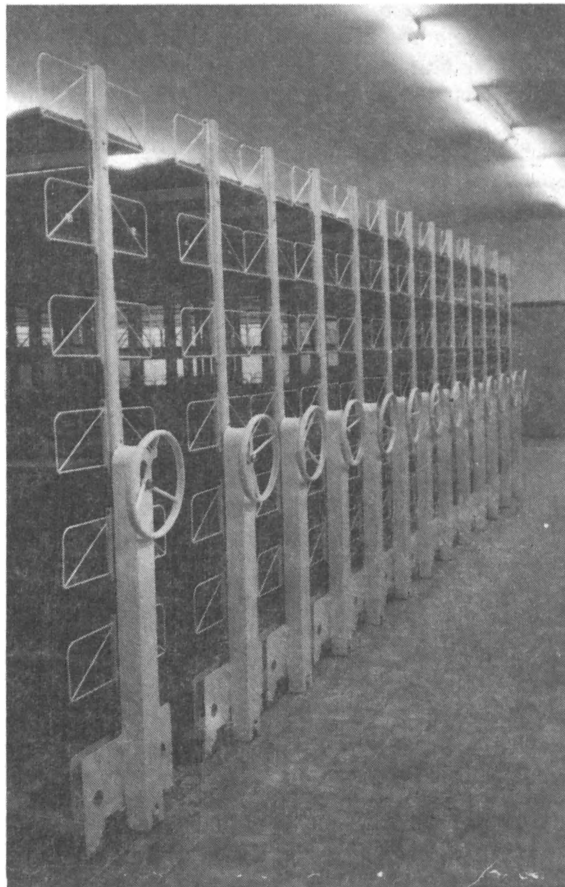
Lapozgató

Nyelvészet és tömegkommunikáció címmel, *Grétsy László* szerkesztésében, két kötetben jelent meg az első valóban átfogó nyelvészeti elemzése a tömegkommunikáció, a rádió és a televízió nyelvének. A mű tanulmányai szervesen kapcsolódnak egymáshoz, együtt adják a vizsgált jelenség teljes leírását. *Wacha Imre* szituáció, szöveg és hangzás együttesét kutatja, *Buda Béla* a tömegtájékoztatás nyelvnek kommunikáció-lélektani és szociolingvisztikai sajátosságait mutatja be, *Heltainé Nagy Erzsébet* a befogadó oldaláról vizsgálja a tömegkommunikációt, *Huszár Ágnes* a rádió és televízió beszélt nyelvének mondattanát állítja össze, *Kemény Gábor* kép és kommunikáció összefüggéseit fejti ki. A tudományos színvonalú összeállítás gazdag könyvtári vonatkozásokban. Mind a tájékoztatás nyelvét, módszereit illető megállapításai, mind a hangzóanyagok jellegzetességeit érintő fejtegetései, mind befogadásvizsgálatai közvetlenül is felhasználhatók a könyvtári munkában. (Tömegkommunikációs Kutatóközpont. 1985. 246, 232 l. 74 Ft)

Jakab Zoltán „Mindenkinek lehet valahol egy keresztapja” című műhelytanulmánya két, meglehetősen élesen eltérő részből áll.

Az első, rövidebb a hírforrás és a hivatalos közlő (újságíró, tévé-, rádióriporter stb.) viszonyának kommunikációelméleti modelljét vázolja, a témával kapcsolatos angolszász irodalmat ismerteti. A második rész e viszony mai hazai helyzetét próbálja leírni, a *Magyar Sajtó* öt évfolyamában közzétett megnyilatkozások alapján. E második rész – amely ellentétben az elsővel – mentes minden szakmai bennfenteségtől, arra hoz fel példákat, konkrét eseteket, miben és mennyiben tér, térhet el a hírközlő (vagy hírt éppen közleni nem akaró) érdeke, szempontrendszer az újságíróétól, hogy a két „fél” milyen stratégiákat követ, miképp küzd azért, hogy a nyilvánosságra kerülő közlemény (hír, riport, cikk stb.) ilyen vagy olyan legyen. (Tömegkommunikációs Kutatóközpont. 1985. 91 l. ár nélkül)

Könyvtára berendezéséhez ajánljuk

**MERABONA
és
TÉKA
típusú bútorainkat,
melyek
IRINGÓ
alvázra szerelve
tömörraktárak
berendezésére is
alkalmasak**

Gyártja: MEZŐGÉPIPARI

SZÖVETKEZETI

KÖZÖS VÁLLALAT, SZANY

Felvilágosítás, berendezési tervek, árajánlat készítése:

CAVALLONI GYÖNGYI

Budapest XI., Szakasits Á. u. 32/a. X. 95. 1119

Telefonüzenet: 663-226

Az öregek–fiatalok házaként ismert épületben kapott helyet az Ózdi Városi Könyvtár új fiókkönyvtára. Az új létesítményt 280 négyzetméter alapterületen, Harmónia néven hozták létre, 12 zenei hallgatóhellyel rendelkezik, négy világnyelv megtanulásához nyújt segítséget. Van alkalom hangos könyvek olvasására is, ezeket a szomszédságban levő öregek napközi otthonának lakói, valamint a csökkent látóképességűek vehetik igénybe.

A román nemzetiségi könyvtárhálózat Csongrád és Békés megyében két új intézménnyel, a lőkősházival és a sarkadkeresztúrral gyarapodott. Az utóbbi öt évben felújították a két megye nemzetiségi könyvtárait, Méhkeréken és Kétegyházában zenei részleg is nyílt. Egyébként fél évtized alatt megkétszereződött a Tiszántúl 16 településén működő román nemzetiségi könyvtárak állománya.

Új, nagy teljesítményű szovjet számítógép érkezett a budapesti Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárba, amelyet a Minszki Számítástechnikai Egyesülés szakemberei helyeztek üzembe. Az ünnepélyes átadás keretében az OMIKK szakemberei ismertették az új számítógép segítségével megvalósítható szolgáltatásokat.

A Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége könyvtárának 75 művet ajándékozott a Magyar Rádió Kossuth brigádja. A könyvtárban csaknem 36 ezer nagy magnószalagon (orsón) rögzített szépirodalmi mű és tananyag található, továbbá 34 ezer kasszeta ugyancsak szépirodalmi mű, tananyag és zenei felvétel.

Kottákat és partitúrákat is kölcsönöz újabban a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Ezzel egy időben megkezdte működését az örökös-földi általános iskolában a megyei

könyvtár fiókkönyvtára is, ahol minden nap délután 3 órától kezdve este 7 óráig állnak az olvasók rendelkezésére.

Halálozás. 72 éves korában elhunyt *dr. Štefan Pasiar*, a pozsonyi Komensky Tudományegyetem nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanára. Személyében a szlovák könyvtárügy és felsőfokú könyvtárosképzés egyik „nagy öregét” veszítette el, a magyar könyvtárügy és könyvtárosképzés pedig egyik őszinte barátját.

A Heves Megyei Könyvtár vendége volt a Népszabadság szerkesztősége a közelmúltban. A lap olvasói nemcsak a szerkesztőség munkatársaival beszélgethettek el, de kézhez kapták a könyvtár ez alkalomra összeállított *Mit irt a Népszabadság Heves megyéről?* című bibliográfiáját is. (O. B.)

Szavalóversenyt rendeztek Tóth Árpád születésének 100. évfordulója alkalmából Heves megye tanácsi és szakszervezeti könyvtárai, a két hálózati központ összefogásával. A felnőttek és gyerekek versenye a költészet napján megyei bemutatóval zárult. (O. B.)

Ülést tartott a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége, és határozott az augusztus 13–15 között sorra kerülő XVIII. vándorgyűlés programjáról (témája: A könyvtár és jövője; állomány, épület, számítástechnika), valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesületért Emlékérem 1986. évi odaítéléséről, döntött a Szabó Ervin Emlékérem felterjesztéséről, megvizsgálta az esedékes tisztújítások előkészítését (a szervezeteknek 1986. november 25-ig kell megválasztaniuk az új vezetőséget és a küldöttközgyűlés küldötteit), továbbá az elmúlt év végén meghirdetett külföldi tanulmányutakról.

Délszláv nemzetiségi könyvtárat adtak át Pécsudvardon a Délszláv Nemzetiségi Fórum keretében. Az új könyvtár a Kozármislenyi Községi Könyvtár (Baranya m.) tagkönyvtáraként fog működni. (H. K.)

Új szolgáltatással kíván az oktatási és közművelődési intézmények rendelkezésére állni a debreceni *Kölcsey Ferenc Megyei Városi Művelődési Központ és Ifjúsági Ház*. Önköltségi áron juttatja el megrendelőihez – részletes, tartalomfeltáró annotációkat is tartalmazó katalógusa alapján – különböző füzetes és hangosított diaformátumú kiadványait, amelyek részben útmutatókból állnak (propagandisták, rendhagyó órákat tartani kívánó pedagógusok, népművelők, könyvtárosok számára), részint természetrajzi, földrajzi stb. ismeretterjesztő anyagokból (kis ásványhatározó, madárbarát tájékoztató, Magyarország tájegységeit bemutató sorozat stb.).

A megyei könyvtárigazgatók tanácsának legutóbbi ülése két színhelyen folyt. A résztvevők először Békéscsabán megtekintették az új könyvtáreépületet, majd tájékoztatást kaptak a megye művelődésügyéről, valamint tanácskoztak a számítástechnika könyvtári alkalmazásairól. A következő napon pedig Szegeden ismerkedtek a Somogyi Könyvtár új épületével és a város művelődési helyzetével, illetve vitáztak a könyvtárközi kölcsönzés időszerű kérdéseiről. (A tanácskozásról lapunk a későbbiekben részletesen beszámol.)

Kódexek a középkori Magyarországon

Kiállítás a Budavári Palotában

Az Országos Széchényi Könyvtár „Kódexek a középkori Magyarországon” című, 1985. november 12–1986. február 28. között nyitva tartott kiállítása 205 tárgyat mutatott be: 149 kódexet és kódextörödéket, a tárgyhoz tartozó egyéb középkori írásos dokumentumokat; a kódexek világához kapcsolódó egykorú képzőművészeti emlékeket, pénzeket; végül fényképmásolatokat a kiállításon eredetiben nem szereplő kódexekről, s néhány magyarító térképábrázolattal. A bemutatott kódexeknek csak egy része keletkezett Magyarországon; helyet kaptak olyan kódexek is, amelyeket nem itt írtak és díszítettek, de bizonyosan szerepet játszottak a középkori Magyarország kulturális életében.

149 kódex – nem nagy szám, különösen nem, ha Európa nagy könyvtárainak kódexgyűjteményeire gondolunk. Mászt jelent azonban ez a szám, ha a mai magyarországi kódexállományhoz viszonyítjuk. Ismeretes, hogy az eredeti állománynak csekély töredéke maradt csak korunkra: igen hozzávetőleges becslés szerint 2–3 százaléka. Ismeretesek a példátlan méretű pusztulás történeti-kultúrtörténeti okai is: a tatár–török pusztítástól kezdve a reformáció és a könyvnyomtatás széles körű elterjedéséig; ezek az egymástól olyannyira eltérő mozzanatok egyformán a kódexek megsemmisülését, kisebb mértékben a világban való szétszóródásukat idézték elő. Tétélezzük fel – bár a kutatás még lényegesen módosíthatja ezt a számot –, hogy a fennmaradt magyar érdekű kódexek száma 1500 körül mozog; ebben az esetben a hazánkban található magyar érdekű kódexek a fennmaradtaknak csak gyenge egyharmadát alkotják; a kétharmadot a közeli és távoli külföld gyűjteményei őrzik. A fenti adatokat feltételesen elfogadva kiderül, hogy a bemutatott 149 kódex a fennmaradt magyarországi kódexállománynak mintegy 10

százaléka, tehát kiállítási szempontból nézve jelentős része.

A 149 kódex közül 106 származik hazai nagy könyvtárainkból és egyházi gyűjteményekből. 43 a külföldről kölcsönzött kódexek száma: 15 kódexet adott Bécs (az Österreichische Nationalbibliothek és más bécsi gyűjtemények), 13 darabot egyéb osztrák – főleg egyházi – könyvtárak; hatot München, kettőt Torun, s egy-egy kódexszel járultak hozzá a kiállítás lehető teljességéhez Brüsszel, Erlangen, Karlsruhe, Krakkó, Olmütz, Prága, Wolfenbüttel.

A kiállítás anyagának összegyűjtése

Kódexeink nagymérvű szétszóródottsága természetesen igen megnehezítette a kiállítás rendezési munkálatait, mind az előkészítő-kutató munka, mind a lebonyolítás vonatkozásában. A számításba vehető teljességet, valamennyi lényeges darab bemutatását, nem lehetett elérni. Összevetésre kínálkozik e szempontból az a több mint 100 éves katalógus, melyet az Iparművészeti Múzeum által 1882-ben rendezett könyvkiállítás alkalmából bocsátottak ki (*Könyvkiállítási emlék. Kiadja az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. A „Könyvkiállítási kalauz” második, bővített kiadása. Budapest 1882*). Ez a kiállítás a kódexektől a kortársi nyomtatványokig és könyvkötésekig mutatta be a magyar könyvművészetet. Első része 324 kódexet ölelt fel (ezen felül a könyvkötések között, valamint a magángyűjtők gyűjteményeiből is szerepeltek kódexek; ezeket itt nem vesszük számba). A 324 kódexből 227 a magyar érdekű, 71 darab mint magyarországi gyűjteményben őrzött, nem magyar érdekű darab kapott helyet (bár ezek között is van hungarikum). A 227 kódexből a mai

Magyarország területén (főleg budapesti gyűjteményekben) őrzött kódexek száma 106; ehhez számíthatunk még 53 kódexet a régi Magyarország területéről (Gyulafehérvár: 15, Pozsony: 14, egyéb erdélyi gyűjtemények: 7, felvidéki gyűjtemények és levéltárak: 17). A külföldről kölcsönzött kódexek száma 68. Az oroszlánrész akkor is az osztrák könyvtáraké volt (Bécs: 23, egyéb osztrák: 12); München 9, Krakkó 7, Prága és Velence 3–3 kódexszel emelkedik ki a két kódexet kölcsönző Drezda és az egy-egy kódexet kölcsönző 9 további könyvtár sorából.

Néhány könyvtártörténeti tanulságot kínál a két kiállítás anyagának részleteiben történő összevetése. Az 1882. évi kiállítás tematikus csoportokban tárta fel anyagát (Magyarországi könyvfestők és könyvmásolók által készített latin kéziratok; Magyar nyelven írt kéziratok; Hazai történeti és művelődéstörténeti kútfők; Corvin-kódexek). Az első csoport 60 tétele közül 14 volt fővárosi közgyűjteményekben, 5 a mai Magyarország vidéki (egyházi) könyvtáraiban. 27 volt a régi magyar területeken őrzött kódexek száma, s 14 származott külföldről, főleg Ausztriából és Krakkóból. Az arányok meglepőek, de érthetőek: a Felvidék és Erdély töröktől megkímélt területein a hazai készítésű, szerényebb külsejű, a mindennapi használatra szánt kódexek jóval kevésbé voltak kitéve a pusztulásnak, mint a mai Magyarország területén használtak. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása e 60 kódexnek mintegy felét mutatta be.

Jelentős az eltérés a két kiállítás között a bemutatott corvinák száma, lelőhelye tekintetében is. Az 1882. évi kiállítás igen nagy súlyt fektetett a corvinákra, melyekből akkor 112 darabot tartottak nyilván: 19-et Budapesten, ötöt Magyarország egyéb könyvtáraiban, 25 kódexet az Österreichische Nationalbibliothekben. A kiállítás mintegy 60 corvinát gyűjtött egybe („oly szám, milyen eddig soha együtt látható nem volt” – írta *Pulszky Ferenc* bevezetésében), ebből 19 származott Bécsből. A mostani kiállítás nem kívánta a Corvin-könyvtárát előtérbe állítani, hiszen a néhány éve rendezett schallaburgi–budapesti renaissance-kiállításon nagyszámú itthon és külföldön őrzött corvina volt látható. A ma bemutatott tíz corvina közül 7 budapesti, s csak egy-egy bécsi, erlangeni, illetve toruni. A változás a kódexvándorlás egyik legújabbkori állomásának, az 1932. évi velencei egyezménynek köszönhető – épp így az Anonymus-kódex és a

Képes Krónika szerepeltetése, melyek 1882-ben nem voltak láthatók. A bemutatott kódexek közül 18 1882-ben nem volt Magyarországon; ebből 12 a velencei egyezmény folytán került haza, a többi hat vétel vagy csere útján (mint a Kálmáncsehi-, a Leuveni- és az Ernst-kódex).

A két kiállítás anyagának összevetésénél külön figyelmet érdemel az a húszevezes kódex, mely 1882-ben még nem volt ismert, s a kodikológiai kutatásoknak köszönhetően tudunk létükről. Ilyenek a Leuveni-kódex, a Codex Albenensis, a Besztercei és a Schlägli szójegyzék, egy 1515–1521-i ferences formuláré, s a legújabban felfedezettek között: egy elveszettnek hitt Szent Gellért-mű, egy magyar szentek legendáit tartalmazó gyűjtemény (14. sz., Graz), Árpád-házi Szent Margit psalteriuma (Wolfenbüttel), egy többszólamú énekgyűjtemény töredéke (1420 körül, ösnyomtatvány kötéstáblájából, Budapest) és egy imakönyv magyar szentek képével (1432, München).

A kiállítás rendje

Az összegyűjtött anyagot a kiállítás történeti rendben, a kiállításra rendelkezésre álló biztonsági és könyvhigiéniai szempontból megfelelő három teremben, három egységben mutatta be: Árpád-házi és Anjou-királyaink kora; Zsigmondtól Mohácsig; Liturgikus kódexek és teológiai irodalom a 15. század második felétől Mohácsig. Az egyes termekben a korszak kiemelkedő, ismertebb dokumentumai mellett számos kevésbé ismert, a középkor óta Magyarországon nem járt kódex volt látható.

Az első terem legfőbb értékei az Admonti kódex (Szent István törvényei), az Ernst-kódex (Szent István legendái), a Hartvik-legenda, a Pray-kódex, Anonymus Gestája, a Képes Krónika, s az eddig nem látott, bár ismert Königsbergi töredék, a Leuveni-kódex, valamint az első név szerint ismert magyarországi szerző, Szent Mór által írt legenda (Szent András és Szent Benedek élete), 15. századi másolatban. Csak kópiában volt látható a 12. századi Admonti (csatári) biblia (Bécs), az Anjou-legendárium (Vatikán, New York, Leningrád), a Nekksei-biblia (Washington), s a most felfedezett Anjou-kori Isztambuli anti-phonále. A kiegészítő dokumentumok között e teremben olyan értékek voltak láthatók, mint a pannonhalmi alapítólevél, a pannonhalmi javak 1093. évi összeírása (könyvek jegyzékével),

az Admonti biblia elzálogosítására vonatkozó irat (14. század).

A második teremben a 15. századi könyvművészet kiemelkedő emlékei sorakoztak: Pálóczi György érsek breviáriuma és misszáléja, Albert király imakönyve, Vitéz János könyvtárának darabjai, Janus-kéziratok, azután természetesen a corvinák, köztük a hazaiak mellett a Torunban őrzött Naldus Naldius-mű (Mátyás könyvtárának verses leírása), s egy Catullus, Tibullus, Propertius műveit tartalmazó bécsi kódex. A Kálmáncsehi-, Nagylucsei- és Filipecz-kódexek a magas színvonalú könyvművészetnek a királyi udvaron túlmutató elterjedésére utaltak. Végrendeletek, leltár, s a híres veszprémi könyvkölcsönzési bejegyzések bemutatása tette a kor könyvkultúrájának képét teljesebbé.

A harmadik teremben a pompás Ulászló-graduale, a Bakócz-graduale, és a tanulmányi jegyzeteket tartalmazó Szalkai-kódex mellett a magyar nyelvű írásbeliség általában szerény külsejű dokumentumai a legemlékezetesebbek: a legkorábbi bibliafordítást megőrző Bécsi- és Müncheni-kódex (az Apor-kódex hiányzott), a Margit-legenda, a Festetics-, Jordánszky- és Érdy-kódex.

A kiállítás rendezői a könyvek sorát megtörő szép tárgyakon (a korabeli egyházművészet és könyvművészet dokumentumain, pénzérméken) kívül nem alkalmaztak dekorációt. A kiállítás kísérőszövege is csaknem kizárólag tárgyleírásokra szorítkozott: az összefoglaló magyarázó szövegeket a katalógusban, illetve egy külön, több nyelven megjelent magyarázó füzetében találhatta meg a látogató. A kódexek – sokszor szorosnak tűnő – elhelyezését a rendelkezésre álló kiállítási tér szabta meg; ennek fellazítása, a kiállítási tér esetleges megnövelése akkor lett volna kívánatos és szükséges, ha lehetőség nyílt volna a hazai kódexirodalmat bemutató, ma külföldön őrzött kódexek nagyobb számban történő megszerzésére.

A kiállított anyagnak bizonyos hiányosságai ellenére (hiszen számos tételről megfelelő minőségű fénykép sem áll rendelkezésre) a kiállítás rendezői egészében mégis rendkívül tanulságos összefoglaló képben mutatták be tárgyukat. Egyedülálló a kiállítás jelentősége is.

A mintegy 50 ezer látogatónak bizonyosan csak kis töredéke volt szakember: középkorkutató, nyelvész, irodalomtörténész, művészettörténész. Az ő számukra nagyszerű szakmai élmény lehetett, hogy 38 hazai és külföldi gyűjtemény kódexeit és egyéb írásos doku-

mentumait láthatták együtt. Hiszen a külföldön őrzött kódexek zöme 100 éve, másik részük a középkor óta nem volt Magyarországon, s közismert, hogy az egyre szigorodó rendszabályok az eredeti hazai dokumentumok kutatását is nehezítik. A reprográfia fejlődése ugyanakkor könnyíti a kutatást, de az eredeti kódex tanulmányozását bizonyos vonatkozásokban a másolat nem pótolhatja.

S mit jelenthetett a kiállítás e csaknem 50 ezer nem szakember látogatónak, diákoknak és felnőtteknek? Természetesen az egyetlen, bizonyára hosszú időn át vissza nem térő alkalmat, hogy mindazokat az írásos értékeket, melyekről tanulmányaik alapján tudtak (sőt többet azoknál), eredetiben láthassák. A szép kiállítású reprodukciós kötetek jóvoltából ezeket jórészt talán ismerték eddig is. A kiállításlátogatókban azonban él az igény az eredeti műtárgy létezésének, kisugárzásának érzékelésére. A kiállítás vendégkönyve is aláhúzza ezt a megállapítást: „Szívbe markoló múltunk írásbeliségét szemtől szembe látni”. „Szinte hihetetlen, hogy amikről tanultunk, eredetiben láthatjuk”. „Olyan élményben volt részem, amit aligha fogok elfelejteni, míg élek”. „Áhítat és megihatottság tölt el”. Ehhez járul, hogy a ko-

rábban tanultak a látvány hatására élettel telitődnek, s ezáltal a sokévszázados dokumentumok a mai nemzet- és identitástudat megszilárdulását szolgálják. A bejegyzések erről is tanúskodnak: a kiállítás „példamutató vállalkozás nemzeti értékeink, művelődéstörténetünk alaposabb megismerésére, magyarságtudatunk ápolására”. „Egy kicsivel közelebb kerültünk országunkhoz, magyarságunkhoz”. „Nem vagyunk olyan szegények, mint gondolkj”. Valóban nem.

A kiállítást *Vízkelety András* irányításával az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának munkatársai (*Maurer Zsuzsa, Pajorin Klára, Szelestei N. László*) rendezték.

A katalógus

A kiállításhoz tartalomban és formában egyaránt méltó katalógus készült. A *Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban* című kötet (1985. 300 l.) – a nemzetközi, átfogó igényű kiállítások katalóguskészítési gyakorlatának megfelelően – több hagyományos értelemben vett katalógusnál. *Székely György* bevezetése a kiállítás általános tanulságait vonja le: „A maga sajátos műfaji és nyelvi adottságaival természetes módon tanúsítja a kiállítás kódexanyaga és az azt kiegészítő néhány tárgyi emlék, mennyire összeforrott a magyarországi művelődés Európával, s lett annak annál szervezesebb része, mennél több önálló »nemzeti« vonást tudott kialakítani társadalmi, politikai, tudati fejlődése során.” A kiállítás emellett „széles ívben világítja meg a korábban homályba borult, esetleg lebecsült középkori magyarországi művelődést. Ma már tisztában lehetünk azzal, hogy nemcsak a humanista műveltséghez vagy az anyanyelvi kultúrához kapcsolódó ritka darabok lehetnek nemzeti múltunk büszkeségei, hanem a maguk kora vége felé – de szép számmal – megjelenő skolasztikus szellemű alkotások is, hiszen mindez együtt egy ország műveltségének kifejezője”. A bevezetés után a kötet néhány alapvető tanulmányban különféle aspektusokból világítja meg az időrendben bemutatott kódexállomány egészét. *Csapodi Csaba* tanulmánya a középkori magyarországi könyvtárak történetében helyezi el kódexeinket; *Török Gyöngyi* a középkori magyarországi könyvfestészetéről írott összefoglalása a magyarországi képzőművészetek és az európai könyvművészet keretei között

jelöli ki helyüket. *Török József* a középkori magyarországi liturgia történetén tekint át, azt vizsgálva, milyen szerep jutott nagyszámú liturgikus kódexünknek a liturgia fejlődésének folyamatában. Végül *Szendrei Janka* a középkori magyarországi zene történetét vázolja fel, kódexeink zenei anyaga alapján. Valamennyi tanulmány a kutatás (nem kis részben korábban a tanulmányok szerzői által megformált) legújabb álláspontjának összefoglalását adja, tájékoztatást nyújtva a szakembernek, alapvető ismereteket az érdeklődőknek. A kötet a könyvfestészet és a zene kérdéseiről válogatott bibliográfiával is kiegészült.

A bevezető tanulmányokat a 205 bemutatott tárgy, elsősorban a 149 kódex leírása (formai leírás, összefoglaló méltatás – a kódex tartalmi és formai jelentősége, sorsa, a kutatás problémái –, bibliográfia és a lelőhely megadása) követi. A leírásokat a hazai középkorkutatás kiváló szakemberei készítették – hozzájuk csatlakozik *Otto Mazal* professzor, az Österreichische Nationalbibliothek kéziratárának vezetője, aki a kiállításnak nyújtott sokoldalú segítségen kívül az ausztriai kódexek leírásában is részt vállalt. A tanulmányok és a kódexleírások révén a katalógus a hazai középkorkutatás hiányzó alapvető kézikönyvének funkcióját tölti be, hiszen hasonló átfogó – nem egy gyűjteményre, hanem kódexállományunk legfőbb értékeire is kiterjeszkedő – kézikönyv az utolsó száz évben nem készült Magyarországon (az 1882. évi, kora színvonalán mozgó, ma már történeti érdekű kiállítási katalógus óta). De hasznos segédeszköz lehet a katalógus az egyetemi és a középfokú oktatásban, sőt az érdeklődő nagyközönség tájékoztatásában is.

A katalógus szövegét 105 tábla egészíti ki, ebből 34 színes. 5 térképtábla a középkori Magyarország egyházi központjainak elhelyezkedését mutatja be, segítve a kötet használójának tájékoztatását. Azok a kódexek, amelyekről nem készült tábla, a szöveg között elhelyezett képekkel vannak megörökítve (valamennyien!), komoly segítséget nyújtva ezzel az általában sok technikai nehézséggel küzdő paleográfiai kutatásnak.

A katalógus kiemelkedően szép kiállítása az Interpress Kiadó és Nyomda Vállalat, a kötetet tervező *Belák Béla*, és a kötetben név szerint felsorolt fényképészek munkáját dicséri.

Ha hibát nehezen találunk is a gondosan megszerkesztett és kiállított kötetben, néhány hiányosság említésére épp a kötet színvonalára kötelez. Minthogy a kézikönyv jellegű kötetet

a szakemberek rendszeresen fogják használni, kívánatos lett volna a tanulmányok számát némileg növelni, elsősorban a kódexek áttekintő – műfaji vagy keletkezéstörténeti – vizsgálatával (amit a könyvtártörténet nem helyettesíthet); a kódexirodalom nyelvi fejlődésének rajzával, bemutatva a magyar és más nemzeti nyelvek megjelenését a kódexirodalomban; végül – ha a kutatás állása lehetővé teszi – egy magyarországi írástörténet felvázolásával. Kívánatos lett volna továbbá – ugyancsak a kézikönyv szempontjait szem előtt tartva – a mutató (személy- és helynévmutató) kibővítése. Nemcsak azoknak a kódexeknek megtalálása okoz nehézséget, amelyekhez nem csatlakozik jellemző személy- vagy helynév, de például a mutatóból az sem derül ki, mely tételek corvi-

nák. Esetleg a mutató tárgyszavakkal való kibővítése segíthetett volna ezen, de elképzelhető lett volna a kódexek rövid címének a leírások rendjében vagy betűrendben történő külön közlése. Végül: a sok szerző tollából származó leírások egységesítése bizonyára nagy munkát jelentett a szerkesztőknek – mégis, a bibliográfiai adatok közlésénél hiányolunk néhány egységesítő mozzanatot.

Kifogásainkat egy újabb kiadás reményében soroltuk fel (mint láttuk, az 1882. évi katalógus is két kiadást ért meg), hiszen a beszerezhetőségen kívül minden előfeltétele megvan annak, hogy katalógusunk elfoglalja a következő 100 évre szóló előkelő helyét a középkorral foglalkozó kézikönyveink sorában.

V. Windisch Éva

A torontói egyetemi könyvtár magyar gyűjteménye

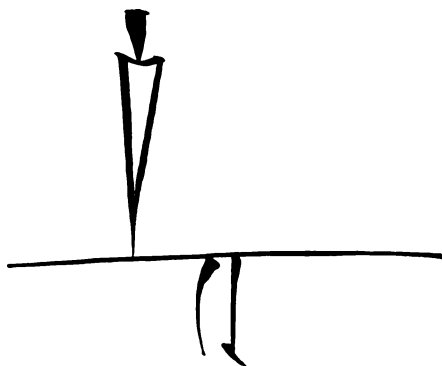
Ahhoz, hogy az olvasó világos képet kapjon a torontói egyetemi könyvtár magyar állományrészéről és ez utóbbi gyarapításának módszeréről, rövid történeti áttekintés szükséges arról, hogyan alakult ki ez a rendszer, s a magyar anyag gyarapítása mennyiben különbözik ettől.

A torontói egyetem könyvtári hálózata mintegy hatmillió kötetet számlál. Ezzel Kanadának legnagyobb könyvtára, s az észak-amerikai egyetemi könyvtárak közt az ötödik. A hálózat három fő részből áll: a John P. Robarts Research Library (Ontario tartomány volt miniszterelnökéről elnevezett szakkönyvtár), Sigmund Samuel Undergraduate Library (az első egyetemi fokozat elnyeréséig felvett kurzusokat szolgáló gyűjtemény) és a karok (például Faculty of Music, Faculty of Law, School of Social Work stb.) könyvtárjai.

A hálózat központja a Robarts Könyvtár, mely 1973-ban készült el, s csaknem 50 millió dollárba került. A könyvtár csak a humán és társadalmi tudományokkal foglalkozó irodalom gyűjtőhelye. Itt talál elhelyezést a körülbelül 25 ezer kötetes magyar és magyar vonatkozású gyűjtemény is. Természetesen, miként

a könyvtár állományrésze is, a Library of Congress katalógizálási és osztályozási szabályai szerint. Ehhez a gyűjteményhez csatlakozik az egyetemen 1978 óta működő magyar tanszék kb. ötezer kötetnyi állománya.

A gyarapítás 1966-ig hagyományos módon történt: a professzorok rendelték az előadásaihoz, valamint a saját kutatásaikhoz szükséges

könyveket, ami természetesen azt eredményezte, hogy az idők folyamán nagy hézagok keletkeztek a gyűjteményben. Ez a gyakorlat azzal is megbosszulta magát, hogy amikor 1966 után a módszeres gyarapítás megindult, sok alapvető munkát már nem lehetett beszerezni. Nem beszélve arról, hogy nagy adminisztrációt igényelt, a sok téves adat következtében igen megdrágította a beszerzést. Számtalanszor előfordult, hogy cíkcímeket adtak meg könyvcím gyanánt, s hónapokba, kiterjedt levelezésbe került, míg például Olaszországból az egyik cég értesítette a könyvtárt, hogy egy kevésbé ismert folyóirat egyik cikkéről van szó, amit végül is a professzor különösebb megrázkódtatás nélkül tudomásul is vett. (A professzorok Észak-Amerikában is olyan feledékenyek, mint európai társaik.)

Állománygyarapítás – beszerzési terv alapján

1966-ban új osztály alakult a könyvtárban: a *Department of Book Selection for Research*. Ennek az osztálynak lett a feladata a humán és társadalmi tudományok minden területét átfogó beszerzési terv elkészítése, s e terv alapján a már meglévő gyűjtemények gazdagítása, illetve a korábban elhanyagolt területeken a beszerzés megindítása.

Az osztályon dolgozó könyvtárosok mindegyike szakértője volt annak a területnek, amelynek gyarapítását végezte. Ismernie kellett nemcsak a vonatkozó irodalmat, de azokat a könyvkereskedőket és antikváriusokat is, akik főleg arra a területre szakosodtak.

A másik újítás, mely a könyvek kiválogatását volt hivatva segíteni az úgynevezett *Dealers Selection Order* (továbbiakban DSO). Ennek az a lényege, hogy a könyvtár szerződést kötött a különböző országok valamelyik vezető könyvkereskedőjével (Brockhaus, Stevens and Brown stb.), hogy országuk heti könyvterméséből a megadott szempontok szerint előre válogassanak a könyvtár részére azzal a kikötéssel, hogy amit a selectorok (gyarapítók) nem találnak megfelelőnek, visszaküldhetik. Emellett hetente megküldik a nemzeti bibliográfiát „megküldve”, „szállítás alatt”, „javasoljuk”, „nem ajánljuk” jelzésekkel. Ezeket a bibliográfiákat minden selector átnézi, és saját szakismerete alapján további könyvek megküldését kérheti.

A gyarapítás harmadik eszköze az antikvár

könyvkereskedőkkel való szoros kapcsolat. Ez lehetővé teszi, hogy az előző évtizedek – mondhatni egy évszázad – mulasztásait pótolni lehessen. A kereskedők ismerik a velük kapcsolatban álló selector gyűjtési területét, személyes látogatások és levelezés révén tájékoztatják őket arról, milyen hézagok vannak az illető szakterületen, s ha fel tudják hajtani egy-egy töredékét a hiányzó anyagnak, azonnal értesítik a selectort. Így lehetőség nyílik arra, hogy a kurrens tudományos művekkel és a nehezen beszerezhető antikvár könyvekkel is gyarapítsák a könyvtár állományát.

A negyedik könyvforrás az *ajándék*. Rend szerint az örökösök ajánlják fel az elhunyt professzorok vagy gyűjtők hagyatékában talált könyveket. Ez sok esetben gondot okoz a könyvtárnak, mert kevés olyan könyv akad közöttük, amelyik már ne volna meg az állományban. Ezeket megtartva, a többi vagy a nemzeti könyvtárnak ajánlja fel az ezzel megbízott segédkönyvtáros, vagy valamelyik kisebb főiskola könyvtárának. Az ajándékozás különben is nagyon elterjedt „jótékonsági” gesztus, mert az ajándékozott könyvek dollárértékének egy része az adóalapból levonható.

1966 – fordulat a magyar gyűjtemény gyarapításában is

Rátérve a magyar könyvállomány gyarapítására, még élesebben kell különválasztani az 1966 előtti és utáni időszakot, mint a könyvtár egyéb gyűjteményeinél.

1966 előtt a könyvtár magyar könyveket nem rendelt, kivéve az Osztrák–Magyar Monarchiával, főleg az első világháborús időkkel foglalkozó, csaknem kizárólag német és angol nyelvű munkákat, továbbá a két világháború közötti időből a Revíziós Ligának néhány füzetét és az 1956-os eseményekről egy-két angol nyelvű munkát. Az a körülbelül 200 kötet magyar nyelvű szépirodalmi munka, mely a katalógusban fellelhető volt, jobbára ajándékozás révén került a könyvtárba. Ha egy régi kanadás magyar meghalt, a hagyatékában talált magyar könyveket a magyarul már nem beszélő örökösök a könyvtárnak adományozták. Ebből következően ez az anyag minőségileg igen vegyes összetételű volt, és hiányzott belőle az 1945 utáni irodalom.

1966 után a magyar könyvek beszerzése is a már vázolt módon történt. Egy nyugatnémet

cég – a Kubon und Sagner – válogatott előre. Sajnos a nemzeti bibliográfia füzetei nagy késséssel jelentek meg, s így a válogatáshoz nem voltak használhatók. Megnehezítette a munkát, hogy aki a válogatást végezte, erősen konzervatív – hogy ne mondjam, jobboldali – volt, s ezért az általa „propaganda”-kiadványoknak minősített műveket, például a pártkongresszusok anyagát, többszöri sürgetésre sem küldte be. Mivel a szerződésünk velük egész Kelet-Európára vonatkozott, várni kellett, míg valamiféle jobb megoldást nem találunk.

1967-ben indult meg a retrospektív vásárlás amerikai és nyugat-európai antikváriusok bevonásával. Ebben az időben még a *Kultúra* is árusított olyan könyveket a nyugati piacokon, melyek később védettek lettek, s az országból való kivitelüket megtiltották. Így sikerült Széchenyi *Hiteljének* első kiadását megszerezni 7 és fél dollárért.

A hatvanas évek vége és a hetvenes évek eleje a felvirágzás, gazdasági fellendülés jegyében zajlott le a könyvtárban is. Ekkor sikerült a folyóirat-állományt majdnem nulláról úgy feljavítani, hogy ma Kanadában magyar vonatkozású kutatást folytatni a torontói egyetemi könyvtár magyar folyóirat-gyűjteménye nélkül nem lehet. A Tudományos Akadémia összes Actáin kívül az alábbi teljes sorozatok érdemelnek említést: *Nyugat, Magyar Csillag, Huszadik Század, Századok, Történetírás, Független Szemle, Fórum, Debreceni Szemle, Erdélyi Helikon, Irodalomtörténeti Közlemények, Társadalmi Szemle, Közgazdasági Szemle, Kortárs, Valóság, Kritika, Új Írás, Magyar Nyelv, Külügyi Szemle, Kisebbségvédelem, Egyetemes Philológiai Közlöny, Népünk és Nyelvünk, Keleti Szemle* stb.

Az antikváriusokkal való szoros kapcsolat is meghozta a gyümölcsét. Így sikerült néhány ritkaságot megszerezni, melyek a Széchenyi Könyvtár állományához viszonyítva talán nem is igazában azok, de Kanadában feltétlenül.

1979-ben változás állott be a magyar DSO adminisztrálásában. A Kubon und Sagner cég helyett, mely az árakat az idők folyamán jól

felszította, s utasításainkat kezdte nagyon lazán kezelni, a torontói *Pannonia* céggel kötöttünk új szerződést. A Pannonia minden év november–decemberében megküldte a kiadók következő évi programját, melyet a mi kijelölésünk után továbbított a *Kultúrának* azaz, hogy a megjelölt könyveket a megjelenés után azonnal szállítsa. A pótválogatást a *Könyvilágnak* *A hónap könyvei* című rovata alapján végeztük. Emellett megkaptuk a romániai *Kriterion* katalógusát is, amelyet kijelölés után továbbításra visszaküldtünk a Pannoniának. Sajnos a romániai magyar könyvek beszerzése igen hiányos volt: azt küldték, amitők akartak, s nem azt, amit mi rendeltünk.

A Pannoniával való kapcsolatunk még egy szempontból gyümölcsözőnek bizonyult. A cég nemcsak a határokon túli magyar kiadókkal állt kapcsolatban, mint például a jugoszláviai *Fórum* vagy a pozsonyi *Madách*, hanem a Nyugat-Európában, Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában működő kiadókkal is, és ez lehetővé tette, hogy az „emigrációs” irodalommal is bővítsük a magyar gyűjteményt.

A hatvanas évektől kezdve igen fontos segítséget nyújtott az Országos Széchenyi Könyvtár, dr. *Vekerdi József* osztályvezetővel való kapcsolatunk révén. A nemzetközi csereszolgálat időszakosan megjelenő duplum-jegyzékeiből és egyéb ajándékaiból igen sok hiányt tudtunk pótolni. Hasonlóképpen a Magyarok Világszövetségének időnkénti ajándékai is jó szolgálatot tettek.

*

Ennyit röviden a torontói egyetemi könyvtár magyar gyűjteményének gyarapodási és gyarapítási történetéről. Így vált a 200 kötettel induló kis gyűjtemény mai állományával Kanada legnagyobb és Észak-Amerika egyik legjelentősebb magyarságtudományi kutató központjává.

Dr. Béky-Halász Iván
a torontói egyetemi könyvtár
volt munkatársa

A Könyvtáros egyes számal – tízenkét hónapra visszamenőleg – kaphatók a Lapkladó Vállalat Közönségszolgálatánál (1076 Budapest, Thököly út 21. Tel.: 424-643); a régebbi számok pedig szerkesztőségünkől kérhetők.

Illyés Gyula szülőföldjén

Illyés Gyula életének, költői világának, életműve megértésének egyik sarkalatos mozzanata a szülőföldhöz való viszonya. Mit adott a költőnek a szülőföld, a szűkebb és a tágabb gyermekkori környezet, Felsőrácegrespuszta, Sárszentlőrinc, Simontornya, Ozora, Cece, Dombóvár, Bonyhád, egész Tolna vármegye, ahol gyermekeveit töltötte, és ahová később is sokszor és szívesen visszajárt?

Mindenekelőtt anyanyelvet: a magyar nyelv végtelenül pontos és tiszta használatát, a képekre, a metaforákra hajló érzékenységet, a nép lelkületének a nyelvben tükröződő megismerését. A gyermekkori környezetnek köszönheti a család, pontosabban a nagycsalád élményét. Szülők, testvérek, nagyszülők, a tág rokonság tagjai vették körül. Jó volt a szomszéd pusztára hozzájuk szekerezni, velük beszélgetni, náluk meghúzódni. És ott volt körülötte a század eleji dunántúli puszta sajátos világa: a pusztán lakó emberek, a béresek, a cselédek, a gazdák, az iparosok sora, ahol az uradalmi főgépész apának is megvolt a helye, és ott voltak hatásukkal mindazok, akiktől ez a hierarchikus fölépítés függött, az intézők, az ispánok, a bér-lők, a grófok. Illyés igen korán alapos és személyes társadalmi tapasztalatra tett szert. A közvetlen emberi szó, a családi-rokoni asztal körüli beszélgetések, az istállóajtóban kihallgatott történetek viszont történelmi ismereteit gazdagították, a magyar múlt birtokbavételében segítették.

Vegyük mindehhez, hogy életének első tizenöt évét az ország egyik legszebb táján, a lankás tolnai dombok közt, a lassú vizű folyókkal tagolt vidéken töltötte. Amire szeme először rányílt, az az emberméretű, az emberi kéztől megművelt, szép és harmonikus természet volt.

A szülőföld Illyés világképének egyik köz-

ponti jelképe, élet-metaforája. Sors és küldetés, tanú és bizonyosság, egyetlen és pótolhatatlan, ajándék és menedék, otthon és szövettség, megtartó erő és kiröptető fészek.

Hú nevelőim, dunántúli dombok, ti úgy karoltok, hogy nem korlátoztok, nem fogtok rabul, amikor öleltek, ti úgy öveztek, hogy édig emeltek!

– írja a *Jegyzőfüzet* egyik axiomatikus tömör-ségű darabjában.

Hogy mit jelentett Illyésnek a szülőföld, hogy milyen mitikus szerepet töltött be életében a puszta, talán éppen a mitológia, a görög hitvilág segíti megérteni. Itt van szó Antaiosról (a latin változatban Antaeus a neve), a tenger istenének és a föld istenasszonyának fiáról, aki mindaddig legyőzhetetlen maradt, amíg anyjával, a földdel érintkezett. Hiába vágták földhöz ellenfelei, ő éppen attól kapott mindig új erőre.

Illyés fiatalon elkerült szülőföldjéről, előbb Pesten, majd Párizsban élt. De pályáján akárhányszor nehéz, válságos helyzetbe sodródott, sorsfordító események előtt állt, mindig a szülőföldre tért vissza. Valóságosan, egy-egy utazás, rövidebb-hosszabb ott-tartózkodás keretében, és képletesen, a szülőföld élményvilágából merített témák megírása formájában.

Amikor a húszas évek közepén hazatért Párizsból, ahol a szürrealista képzelet iskoláját kijárta, a honi tájékozódást Felsőrácegrespusztán kezdte. Első nagyszabású írói vállalkozása, a *Puszták népe*: vallomás a szülőföldről, a gyermekkorról, a fölnevelő tájról. Amikor 1944–45 nagy sorsfordulata után mérlegre tette a végérvényesen eltűnt múltat, és a jövő lehetőségeit kereste, egy ütött-kopott, a háborúból ittmaradt autóba ült, és a Dunántúlra látogatott,

hogy a földosztás tavaszi életfakadását tanulmányozza. Erről az útról szól *Honfoglalók között* című riportsorozata. És amikor az 1956-os tragédia után ismét fontossá válik az egész magyarság és önmaga számára a „hogyan tovább” kérdése, ismét beveszi magát a pusztába: a megváltozott Rácegres életének tanulmányozásából születik a *Rácegresi füzet* című írása és a *Mozgó világ* című versciklusa; ekkori történelmi számvetésének eredménye az *Ebéd a kastélyban* önéletrajzi visszaemlékezése.

Illyés a szülőföld tartóoszlopaira boltozta költői világát. Újító és megőrző, hagyományok folytatója és maga is hagyományt teremtő, magyar és európai műveltségű, otthon van Tolnában és Párizsban, „szólni tudó más nyelveken is, / hú európaiként / mondandói miatt figyelemre, / bölintásra becsült más népek előtt is...” (*Koszorú*). Gazdag műfaji változatoságot fölmutató életműve egyetlen kicsiny és a világban szétszóródott néphez, a magyar anyanyelvűek közösségéhez köti. De neve olyan erkölcsi erő, hogy a nagyvilág legszelebb terein is róla ítéltetik meg az idegenek népünket.

*

Amikor 1981 nyarán Nagy Lászlóról írt könyvem kéziratát a Szépirodalmi Könyvkiadó elfogadta, *Illés Endre*, a kiadó igazgatója megkérdezte tőlem: nem volna-e kedvem könyvet írni Illyés Gyuláról az Arcok és valóságok sorozatba. – Jövőre lesz nyolcvanéves, és nincs róla szóló, az egész életművet áttekinthető pályarajz... – mondta.

Tudtam, hogy a sorozatban korábban más vállalta az Illyésről szóló könyv megírását, tudtam, hogy a feladat szédítő: nyolc évtizednyi élet, műfajokban is, terjedelemben is hatalmas életmű. Legalább annyira megijedtem a föladatatól, mint amennyire vonzott. Gondolkodási időt kértem. – Ne gondolkodjál – mondta Illés Endre. – Illyéssel már beszéltem, és örülne, ha te írnád meg a könyvet...

A *Puszták népét* tizenhét éves koromban olvastam először. Ugyanakkor került kezembe a Magyar Művészeti Tanács kiadásában megjelent *Irodalmi Diáknaptár*, melyet az 1948-as jubileumi évre Benedek Marcell szerkesztett, s ebben a diáknaptárban olvastam először Illyésről Schöpflin Aladár magvas és igényes méltatását. Azóta kortárs olvasója lettem műveinek. Az egyetem elvégzése után egy évig Dombóváron ugyanabban a gimnáziumban

Illyés, Flóra és Ika Rácegresen,
1962. november 4-én

tanítottam, ahová az elsős gimnazista Illyés járt. Személyesen is megismertem, a *Jelenkor* szerkesztőjeként kéziratot kértem és kaptam tőle, Tihanyban meglátogattam, színdarabjainak pécsi bemutatóin többször találkoztunk... Mindez azonban roppant kevésnek látszott a róla szóló könyv megírásához. A munkát műveinek újraolvasásával kezdtem, aztán arra gondoltam, hogy jó volna a valóságban is bejárni gyermekevei tájait: a műveket a valósággal szembesíteni, a művekben megörökített képekre a kézzelfogható látványt rávetíteni.

Mivel Nagy Lászlóról szóló könyvem íráskor a költő szülőföldjének bejárásához a legtöbb segítséget a veszprémi könyvtárosoktól kaptam, most is a Tolna Megyei Könyvtárhoz fordultam. A terep ismeretével rendelkező kisértőt és járművet kértem. *Lovas Henrik*, a könyvtár igazgatója szívesen segített. *Miszlai Sarolta*, a könyvtár munkatársa készítette elő az utazást, levelezett, embereket kért meg a találkozásra, és ő volt néhány napig a kísérom.

Miszlai Sarolta sajnos már nem olvashatja ezeket a sorokat: a közelmúltban, hosszú és súlyos betegségben, fiatalon meghalt. Hogy Illyésről szóló könyvemnek éppen az első, *A pusztától Párizsig* című fejezete olyan adatgazdag, részletesen elemző, az életművet a tápláló forrásokhoz visszagyökerező lehetett, azt jórészt az ő segítségének köszönhetem. Miszlai Sarolta maga is érintett volt a témában: édesapja volt *Miszlai István* tanár, később a Tolna Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, aki Sárszentlőrincről származott, amiért Illyés „földijének” tekintették, s aki élete végéig személyes kapcsolatban állt Illyéssel, ahogyan ezt Illyés

1948 és 1961 között Miszlai Istvánnak írt számos levele tanúsítja.

Az utazást Felsőrácegrespusztán kezdtük: megálltunk a szülőház helyén, benyitottunk a pusztai elemi népiskola tantermébe, melyet hajdan vasárnaponként a padok megfordításával az istentisztelet színhelyévé alakítottak át. Jártunk Pálfán, ahol a plébánián megkerestük Illyés keresztelési anyakönyvi bejegyzését. A sárszentlőrinci tanácsházán őrzik az állami születési anyakönyveket: ezeket is felütvettük. Nagydorogon *Tóth Lajossal* beszélgettem: Rácegresen született, szüleivel és a kiterjedt rokonsággal szoros kapcsolatot tartott a költő. Illyést az ötödik elemi iskolai osztályba Simontornyán írárták: útját ide is követtük, sajnos, az iskolában nem találtunk a régi évekre vonatkozó följegyzéseket. Simontornya Ozora és Cece között fekszik. Ozora az apa családjának szellemét lehel, Cece, a család másik végvára az anya szüleinek kikötőhelye. A diák a karácsonyi és a húsvéti szüneteket, a nyári vakációkat többnyire a két helységben töltötte. Utazásunk a költő életútját követte: a simontornyai elemi után Illyést előbb a dombóvári, majd a bonyhádi gimnáziumba írárták szülei. Mi is előbb Dombóvárra, hajdan a megye legpolgárosultabb kisvárosába, majd Bonyhádra, a soknemzetiségű településre mentünk. A dombóvári gimnáziumban nagy megbecsüléssel mutatták meg a jogelőd, a királyi katolikus főgimnázium első osztályos iskolai anyakönyvét az 1913–14-es tanévről, benne az Illyésre és osztálytársaira vonatkozó adatokat. Bonyhád más arcú dunántúli-tolnai kisváros: mai gimnáziuma az evangélikus főgimnázium utóda. Illyés szálláshelye az első évben az internátusban volt, a második évben a Szent József utcában (ma József Attila u. 4.) lakott. Megkerestük ezeket a helyeket is, és kinéztünk annak az első emeleti osztályteremnek az ablakán, amelyen, ha Illyés kitekintett, keletre, a „ragyogó koszorúval” övezett völgyeségi tájra látott.

Az anyaggyűjtő, terepbejáró út kitűnően sikerült, mindenütt vártak, segítőkész helyi emberek fogadtak, a keresett dokumentumokat hamar megtaláltuk. Az útegyengető könyvtáros pontosan tudta, hogy mire, milyen forrásokra van szüksége annak, aki egy író szellemi forrásvidékét, gyermekeveinek színhelyét akarja megismerni.

Illyés tizennégy éves korában hagyta el Tolnát, de életében még számos alkalommal visszatért ide. A valóságos térkép, a földrajzi táj

és a szellemi térkép, a művek sora most már nyitva volt előttem: arcokat, neveket, helységeket, távolságokat, épületeket, eseményeket tudtam érzékelnéi és azonosítani, térben és időben pontosan elhelyezni. Az utazás után a munka másik része következett, az írás, a megfogalmazás.

★

A kézirat 1982 nyarán elkészült, Illyés és Flóra elolvasták, és jóváhagyó szavukkal, beleegyezésükkel nyomdába került. 1982 novemberében, a pesti Fészek klubban rendezett születésnap ünnepség műsorában, melyet a nyolcvanéves költő tiszteletére az írószövetség rendezett, a kézirat egyik rövid részletét, a „harmadik befejezést” olvastam föl.

A költő méltó köszöntésére szülőmegyeje is készült. A szekszárdi múzeumban *Puszták népe – puszták világa* címmel kiállítás nyílt, majd november 9-én az írószövetség költői szakosztálya – a *Dunatáj* szerkesztőségével, a megyei könyvtárral és a múzeummal közösen – irodalmi ünnepséget rendezett. Az irodalmi est műsorából, valamint a kiállítás anyagából *Illyés és a puszták népe* címmel – a megyei könyvtár támogatásával, *Vadas Ferenc* múzeumigazgató szerkesztésében – kis füzet jelent meg.

A Tolna Megyei Könyvtár szellemi műhelyében a nyolcvanéves író tiszteletére önálló kiadvány készült. *A szülőföld vonzásában* című könyv – szerényen – ajánló bibliográfiának mondja magát, valójában sokkal több annál: Illyés tolnai kapcsolatainak gazdagon dokumentált föltárása. *A Hargitai Anikó* és Miszlai Sarolta által összeállított, a megyei könyvtár kiadásában s a könyvtárigazgató előszavával megjelent munka a legfontosabb életrajzi adatok és néhány irodalmi szemelvény közlése mellett Illyés tolnai kapcsolatait bontja ki. Válogatást ad a szülőföldhöz kötődő írásokból, majd hét kortárs – *id. Hadfy Béla, Miszlai István, László Antal, Lakos József, Kaszás Imre, Csányi László és Tóth Lajos* – forrásértékű visszaemlékezését közli a költővel való kapcsolatokról. A kiadványt Illyésnek Tolna megyébe írt tizenhárom levele és a tolnai látogatásokat dokumentáló tizenöt fénykép egészíti ki.

Illyés se a róla szóló könyv, se az előtte tisztelgő Tolna megyei könyvtári kiadványok megjelenését már nem érthette meg. 1983. április 15-én meghalt. Elkezdődött a költő második élete, a halála utáni idő: az értékek megör-

zésének és tudatosításának, a hagyományok ápolásának és ébrentartásának a korszaka.

1984. november 2-án Simontornyan annak az épületnek a falára, amelybe egykor elemi iskolába járt, emléktábla került, *Borsos Miklós* alkotása. Ugyanaznap a várban *Szülőföldem* címmel Illyés Gyula emlékkiállítás nyílt. Az avatóbeszédet *Pozsgay Imre* mondta. A múzeumavatást irodalmi est követte: a *Fodor András* szerkesztette műsorban a pályatársak tisztelegtek Illyés szelleme, költői és emberi nagysága előtt. Az ünnepségen elhangzott beszédek, valamint az irodalmi est anyagát – néhány értékes fotódokumentummal kiegészítve – a szekszárdi múzeum *In memoriam Illyés Gyula* címmel önálló füzetben megjelentette. A simontornyai ünnepségekre a Tolna Megyei Múzeum *Szülőföldem* címmel a *Puszták népe* kéziratából hasonló kiadást jelentett meg. A kötetet számos ritkaságszamba menő, itt először publikált kép gazdagítja.

A következő év a költő előtti tiszteletadásnak új alkalmát teremtette meg Tolnában: 1985. október 31-én az ozorai általános iskola fölvette a költő nevét. Avatóbeszédet *Aczél György* mondott.

*

1986 februárjában a Tolna Megyei Könyvtár igazgatója, Lovas Henrik szobájában ülök. Illyés és a könyvtár kapcsolatáról, a költő tolnai látogatásairól beszélgetünk, az igazgatót Illyéshez fűződő személyes emlékeiről faggatom.

– Miszlai István előbb polgári iskolai és gimnáziumi tanár, majd a szabadművelődési központ tisztségviselője, később diákokthón-igazgató lett, végül itt kötött ki, a megyei könyvtárban – mondja Lovas Henrik. Kevesen tudják, Miszlai költő volt, 1933-ban verseskötete jelent meg. Amikor Illyés az *Ozorai példa* című drámáját írta, az anyaggyűjtéshez Miszlai István és az akkori Tolna megyei Levéltár igazgatója, *dr. Hadnagy Albert* segítségét kérte. Ebben az ügyben több levelet váltottak. Amikor 1960 tavaszán Illyés Tolnába látogatott, Miszlai készítette elő az utazást. Ebből a látogatásból született a *Rácegresi füzet* című írás, „s egy vers, az egésznek a magva, arról, amire az egresiek újra meg újra megkértek, hogy csináljunk valamit a villanyuk dolgában” – írta Illyés egyik levelében Miszlainak. Lány, Sarolta, akit itt mindenki Csöpinek, Csöpinkének becézett, apjától kapta az indítást az

Illyés iránti tiszteletre és szeretetre. Apja halála után ő folytatta és ápolta a könyvtárban az Illyés-kultuszt... A 60-as években egyébként Illyés kétszer járt Tolnában: 62-ben volt a villanyavatás Rácegresen, 67-ben pedig Szekszárdon ő mondott beszédet a Babits-emlékház felavatásakor. Ilyenkor a könyvtárba is be szokott jönni.

– Még Illyés életében – szólok közbe – *Szülőföldem* címmel televíziós film készült a költővel Tolna megyében. Akkor már te voltál a könyvtárigazgató, és úgy tudom, sok segítséget adtatok a film elkészítéséhez, sőt a filmben magad is szerepelsz.

– Nagyjából abban az időben, 1981 szeptemberében, amikor te Mislai Csöpivel kerested Illyés Tolna megyei nyomait, és anyagot gyűjtöttél könyvedhez, én a megyébe látogató Illyést és feleségét, valamint a tévéket kalauzoltam. Ez alkalommal Illyés feleségével együtt ellátogattam Simontornyára, Ozorára, Rácegresre, Sárszentlőrincre, Szekszárdra és Dombóvárra. Tengelicen, ahol a szállása volt, találkozott a megye vezetőivel. Illyés ekkor már fáradt volt. A filmet egyébként *Major Sándor* szerkesztette és *Magyar József* rendezte. Közreműködtünk a film előkészítésében, és a főlvételeket is végigkísértem. A film hamarabb készült, mint a könyved. Ezt még látta Illyés.

– A könyvtár mit tesz ma Illyés emlékének ápolásáért?

– A nyolcvanadik születésnapra szántuk *A szülőföld vonzásában* kiadását. Halála alkalmával külön ajánló bibliográfiát jelentettünk meg. Anyagilag támogatunk a múzeumi füzetek sorozatában megjelent *Illyés és a puszták népe* című kiadványt. Segítettünk a simontornyai várban megrendezett Illyés-emlékkiállítás anyagának összeállításában.

– Tervek?

– A múzeum hasonló kiadásban készülni szeretne a *Rácegresi füzetet*. Mi Illyés műveinek első kiadását helyismereti gyűjteményünkben külön kezeljük. Összes művei több példányban az olvasók rendelkezésére állnak. Miszlai Sarolta után most *dr. Töttös Gábor* gondozza és kutatja Illyés tolnai kapcsolatait. Hogy mit talált, tőle kérdezd meg... Mit mondhatnék még? Nemrég Rácegrespusztán, a szülőház helyén *Sára Sándor* kezdeményezésére kopjafára emlékeztető faragott emlékoszlopot állítottak. Az oszlopot egy erdélyi fafaragó készítette. A múzeum azt szeretné, ha a régi pusztai iskolát, a tanítói lakást, a kápolnát, a

haranglábat a régi állapotnak megfelelően helyreállítanák, és a falak között irodalmi, helytörténeti kiállítás lenne. Ezt az elgondolást mi is támogatjuk és sürgetjük, mert akkor az egyik helyiségben klubkönyvtárat rendeznénk be... A legnagyobb álmunkat nehezen fogalmazom meg. A megyei tanács művelődési osztályán már előterjesztés született, hogy könyvtárunkat Illyés Gyuláról nevezzék el. Jelenleg roppant zsúfolt körülmények között dolgozunk. A padlásteret is már raktárnak alakítottuk át. A könyvek lassan kiszorítják a könyvtárból az embereket. Az a tervünk, hogy az udvar beépítésével új épületszárnyal bővül a könyvtár. A megyei kulturális beruházások között az első helyre tették a tervet. Az új épület elkészülte volna az a méltó alkalom, hogy a könyvtár fölvegye Illyés Gyula nevét.

– Van valamilyen személyes emléked Illyésről?

Lovas Henrik az íróasztal fiókjába nyúl, és egy törött pengéjű, öreg zsebkést vesz elő.

– Itt őrzöm a fiókomban... Még Miszlai Csöpivel küldte el Illyés. Szarvasagancsból van a nyele, és törött a pengéje. Úgy hívják, Börcsök bicska. A híres szekszárdi Börcsök késes készítette. A penge megmaradt tövénél még olvasható a név utolsó három betűje: SÖK. Azt szerette volna Gyula bácsi, hogy a törött penge helyett csináltassunk bele újat. Legendás bicska ez, családi hagyomány fűződik hozzá, úgy tudom, egyik nagypjától kapta még gyerekkorában. Amikor a bicska hozzám került, a Börcsök késes leszármazottai közül már senki sem üzte a késes mesterséget. Most pedig Illyés is halott. A bicskát persze megőrizzük. Egyszer üvegvitrinbe kerül majd, és talán jó lesz az ozorai várba tervezett Illyés-múzeum számára.

Dr. Töttös Gábort a megyei könyvtár helytörténeti szobájában keresem föl.

– Megtaláltam Illyés első írását a Tolna megyei sajtóban – mondja örömmel a helytörténetész. – Az írást a Tolna Megyei Hírlap 1942. március 21-i száma közölte. A cikk címe: *Mentsük meg elkallódó pusztai tehetségeinket!* Ez az első írás, melyet Illyés a Tolna megyei sajtó számára küldött. „Első alkalom, hogy szűkebb szülőföldemnek írok” – mondja maga a cikkben. A pusztai és a falusi tehetséges gyerekek taníttatása érdekében emeli föl a szavát, s a tehetséggondozó mozgalom további helyi támogatását sürgeti. „Szívből üdvözlöm azokat, akik most Dombóváron is felkarolták a mozgalmat, amennyire tudják, gátat vetnek

ennek az örült pazarlásnak” – írta. A cikk fölhívja a figyelmünket, hogy meg kellene alaposabban vizsgálni, kik voltak azok, akik Dombóváron 1942-ben felkarolták a pusztai tehetségek gondozását. Egyáltalán: a jelenleginél jóval többet kellene tudnunk a pusztai és a falusi tehetségek gondozására indított mozgalom tolnai múltjáról...

*

Egy könyvtár nagyon sokféle módon szolgálhatja az olvasás, az irodalom, a könyv ügyét, ápolhatja a helyi irodalmi emlékeket és hagyományokat. Nem a könyvkölcsönzés valamely nagyobb könyvtár egyetlen feladata. A könyvtár akkor is jelentős művelődési tevékenységet folytat, ha ajánló bibliográfiát szerkeszt, múzeumi kiadványt támogat, ha egy monográfia anyaggyűjtéséhez vagy egy film elkészítéséhez ad segítséget, ha nevet választ, ha klubkönyvtárat rendez be, ha az igazgató a fiókjában egy törött pengéjű bicskát őriz, ha munkatársa rálapoz a korabeli sajtóban a nagy író elfeledett írására... A Tolna Megyei Könyvtárban mindezt megtaláltam. Mindezzel a műveltség, az irodalom, a könyv jelentését teszi tartalmasabbá az ember számára. Az olvasót visszavezeti bölcsőhelyéhez, megajándékozza a szülőház, a szülőföld élményével.

*

Szülőföld, szülőház, bölcsőhely – olyan fogalmak, amelyekről manapság sokan azt vélik, hogy – Illyés kifejezésével – „emléksárrá” váltak, a múlt rekvizitumai közé sorolhatók. Ma babaasszony helyett orvos és képzett szülésznő segíti világra az embert, faragott bölcső helyett francia gyártmányú gyerekkocsi ringatja az újszülöttet, s a személyi igazolványokban egyre ritkábban szerepel szülőhelyként az a helység-név, ahol gyerekkorukat töltik a fiatalok.

Szülőföld, szülőház, bölcsőhely – devalválódott, értékét veszített fogalmak lennének tehát?

Amikor az ötvenes években Illyés egy alkalommal Felsőrácegrespusztára látogatott, azt tapasztalta, hogy szülőházát – a pusztát más épületeivel együtt – lebontották, tégláit szét-hordták és a közelben felhúzott új házakba falazták. Ezt írta akkor: „Eszem ágában sincs sajnálni azoknak a nyomorúságos falaknak az eltűnését. Őszintén örülök a buta anyag átalakulásának. Jól esik tudnom, hogy szülőházam téglái fél kilométerre ide egészséges házak

alapfalaiban sorakoznak, s külön jólesik, hogy nem tudom, melyikében is vannak. S azt gondolom, valamiképp így kell az elemekre szétzedett múltból nekem is építkezmem.”

Bizonyára nem minden fájdalom nélkül írta le ezeket a sorokat. De nem feleselt a változással; az átalakulásra, a továbbélésre, az új falak fölhúzására szavazott.

A szülőföld ma is erkölcsi érték, szellemi megtartó erő. A szülőföld ma is anyanyelvet, a család élményét, történelmi és társadalmi ismereteket, tapasztalatot, természeti környezetet ad. Olyan értékeket, amelyeket a teljes és harmonikus élethez a huszonegyedik század embere sem nélkülözhet. A szülőföld ma is és

minden ember számára olyan érték, amilyen Illyésnek volt.

Az igazán jelentős és maradandó életműveknek nemcsak emberfölötti röptük, megcsodálható értékük, küklopsz-kövekből épített faluk, megbámulni való méretük van, hanem mindannyiunkhoz szóló tanulságuk is.

★

Illyés életművének egyik legidősebb üzenete és tanulsága: ma is csak „az elemekre szétzedett múltból”, megbecsült, valódi értékeinkből, a szülőföld adományaiból építkezhetünk.

Tüskés Tibor

Lapozgató

Hogyan nem szabad mélyinterjút csinálni? Leginkább erről szól *Jakab Zoltán* tanulmánya, amely *A mélyinterjúzás technikájáról* címmel jelent meg a *Tömegkommunikációs Kutatóközpont* gondozásában. A kérdező szerepével foglalkozik, és tanulságos tipushibáit fedi fel. Az oldott beszélgetés nem jelenthet zavarosságot vagy privatizálást, fölösleges egyszerre több kérdést föltenni, vagy bosszantani a kérdezettet. A tanulmány lényege végeredményben azonos az egyik fejezetcímmel: „a kérdezett is ember.” A vizsgálat szempontjából is érdemes szem előtt tartani a sajtóetika – általában az etika – szabályait, akkor lesz hiteles a felmérés, ha sikerül valódi, őszinte kapcsolatot teremteni a kérdezőnek a kérdezettel. (40 l. ár nélkül)

Valkó Emőke Rádió-, magnetofon- és lemezjátszó-ellátottság. Az otthoni zenehallgatás lehetőségei címmel tett közzé tanulmányt. A szerző 1982-ben *Malecz Attilá*-val és *Strém Kálmán*-nal végzett országos zene-szociológiai felmérést az egész felnőtt (18 éves és idősebb) népességről egy négyezer fős or-

szágos reprezentatív minta alapján. A felnőttek körülbelül felének egyáltalán nincs lehetősége élőzene hallgatására, tehát kizárólag otthon hallgatnak zenét. Ugyanez a réteg az, amelynek magnóra és lemezjátszóra sem telik, a rádió az egyetlen zenehallgatási lehetősége (az esetek többségében URH sáv nélkül). Ahol több rádiókészülék is van a családban, ott a családtagoknak alkalmuk nyílik arra, hogy a háromféle műsor közül azt hallgassák, amit szeretnek; a családok 56 százaléka rendelkezik ezzel a lehetőséggel. A rádióellátottság és a családok anyagi helyzete szorosan összefügg. A legjobb a vezetők és értelmiségiek, a legrosszabb a mezőgazdasági fizikai dolgozók és a segédmunkások készülékellátottsága. A rádióhallgatásra fordított idő a különböző csoportokban hasonló, hiszen azért, mert több rádiója van valakinek, még nincs több ideje. A felnőttek mindössze 10 százaléka hallgat ritkán (nem minden nap) rádiót, 2 százaléka választotta azt, hogy nem szokott rádiót hallgatni. 1984-ben a felnőttek 51 százaléka rendelkezett magnetofonnal, 39 pedig lemezjátszóval. Rádiója, magnója és lemezjátszója is a lakosság egynegyedének van. (Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1985. 77 l. ár nélkül)

Kalmár János

Szakállas, nyugtalan fiatalember ül a söröző csupasz faasztalánál, szemrehányóan méregetve kriglijében a folyadék és a serhab kedvezőtlen arányát. Ezért-e vagy másért: a szakmája felől faggatózó kérdésekre zord szűkszavúsággal válaszol. Beszélhetne pedig: mindössze nyolcéves pályafutása imponálóan eseménygazdag. Élete csakis a képzőművészetből áll. Értelmiségi családban született 1952-ben (most a Zápor u. 15/B, 1034 alatt lakik). Kamaskora óta rajzolt és szobrokat készített. A Képzőművészeti Főiskolán kezdettől fogva egyformán foglalkozott éremmel és plakettel, domborművel és kisplasztikával, valamint nagyobb szobrokkal. 1978-ban végzett, azóta többször dolgozott a nyíregyházi éremművészeti alkotótelepen, négyszer vett részt alkotásaival a Soproni Érembiennálén, és háromszor a Pécsi Kisplasztikai Biennálén. Ez utóbbin második helyezést és a Művészeti Alap különdíját nyerte. Sikerral szerepelt a József Attila-pályázaton, s Derkovits-ösztöndíjat is kapott. Első önálló kiállítása 1982-ben volt az óbudai Pincegalériában, a második 1983-ban a Ferencvárosi Pincetárlaton, 1984-ben Párizsban és Londonban állított ki, 1985-ben itthon a Duna Galériában, s szerepeltek érmei a glasgow-i magyar heteken. Ő készítette *Hauser Arnold* siremlékét, továbbá a *Népszabadság* székházában látható domborművet *Rózsa Ferenc* emlékére, megbízásból *Vörösmarty Mihály* mellszobrát és a Fővárosi Tanács részére Budapest-emlékérmét. Tagja a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának, melynek évenkénti kiállításain rendszeresen szerepel, s a Képzőművészek Szövetségének. Alkotásai már megtalálhatók magán- és közgyűjteményekben: ez utóbbiakban csupa bronzból készült munka. A British Museum három érmét őrzi, a Petőfi Irodalmi Múzeum kettőt, a Magyar Nemzeti Múzeum és a soproni Liszt Ferenc Múzeum egyet-egyet, és szintén egy-egy szobrát a

Nemzeti Galéria, a pécsi Janus Pannonius Múzeum és a lengyelországi Poznan múzeuma.

A rajzai pedig? Egyszerűnek látszanak; néhány vonal, tussal, filccel vagy ceruzával. Valójában a véglegességig csupaszítottak. Jelszerűek, meg gondolat igénylők, tömények és átláthatóak. Némelyik ecsettel festett, lebegően tömör japán írásjelre emlékeztet. A tárgyuk pedig többnyire: az emberalak, mint jel. Arcok és arcok, rengeteg arc, egy-egy lendületes vonallal, nagyon hasonlóak, de mindnek más a finta; személyesek és általánosak. Ritka manapság, hogy egy képzőművész minduntalan embereket és emberszerű jeleket ábrázoljon. Szinte valamennyi fekete-fehér (ritkán arany- vagy ezüstsztint is használ), mivel, mint mondja, ezek szimbolikus színek, nincs kiegészítőjük, komplementerük. „A munkám teljesen kitölti az életemet, reggeltől estig, estétől reggelig. Életforma és szemléletmód. Beszédstílus. Én ezzel kommunikálok, más meg azzal, hogy gyereket nevel, vagy hallgat. Az adott kor szintézisére van szükség, így vagy úgy. Nem tartozom semmilyen irányzathoz. Útközben vagyok még, s a magam útját akarom járni, a magam nyelvét beszélni.”

Fa, kő, bronz – érmek, szobrok, rajzok. A fiatalember olykor autót vezet, szörfözik, úszik – mivelhogy szeret élni, mondja. Ez minden.

*

Miközben mindezt megtudom, eltelt egy félóráska, elfogytak a sörök. János idegesen integet a pincérnek, már harmadszor, s kifakad hangosan: Jöjjön, hát az ember szomjan halhat... A söröző törzsközsége rokonszenvezően nevetgél, s már jönnek társalogni... egész jól ért ez az ember mások nyelvén is.

Abody Rita

Zeneművek a magyar gyűjteményekben a 19. század elejéig

Magyarországon zenei könyvtárakról, vagyis olyan gyűjteményekről, melyekben a zeneműveket és a zenei szakirodalmat egyaránt gyűjtötték azzal a céllal, hogy a használók széles köre számára rendelkezésre bocsássák, csak a 19. századtól kezdődően beszélhetünk. A zenei dokumentumok azonban már korábban is jelen voltak a magyar gyűjteményekben: legelső könyvtárainkban is találunk hangjelzett kódexeket.

Középkori gyűjteményeink és a zene

Zenei művelődésünk korai időszakában egyszerre élt egymás mellett az ősi hagyományokat folytató, szájhagyomány útján terjedő zenei gyakorlat és a nyugati eredetű egyszólamú liturgikus ének. A szóbeliség szintjén maradó, a nép körében élő zenéről írott források csak közvetve maradtak fenn, gondoljunk például *Gellért* püspök találkozására az éneklő parasztlánnyal. Az a zene, amelyet leírtak, rögzítettek és szabályokba foglalva oktattak, a másik csoportba tartozik, és ennek dokumentumai kerültek be a középkor gyűjteményeibe.

A zene jelenlétére legrégebb gyűjteményeinkben háromféle forrásból következtethetünk. Egykori feljegyzések, oklevelek mellett a fennmaradt könyvjegyzékek tanúskodnak erről. Ezeknél azonban fontosabb a harmadik típusa a forrásoknak: a ma is ismert hangjelzett kódexek és töredékek bizonyítják legszemléletesebben zenei dokumentumaink helyét a középkori könyvtárakban.

Mekkora volt a középkori Magyarország zenei vonatkozású kódexeinek száma? *Szendrei Janka* kutatásaiból tudjuk, hogy jelenleg mint-

egy 130 teljes, hangjelzett kódexet ismerünk, melyek bizonyíthatóan a történelmi Magyarországon voltak használatban. Nagyobb a töredékek száma: 650 fragmentumot ismerünk. *Mezey László* kísérte meg a teljes magyar kódexállomány mennyiségét kiszámítani: számítása szerint legkevesebb 45 ezer kódex lehetett a magyar gyűjteményekben a Mohácsig terjedő időszakban. Napjainkra ezeknek mintegy 1 százaléka maradt fenn. Ha a fennmaradt 130 zenei kódexet a teljes mennyiség 1 százalékának tekintjük, a középkori Magyarország könyvtáraiban található zenei vonatkozású kódexek számát 10–12 ezer kötetre becsülhetjük.

Zenei kódexeink előállítói, gyűjtői az egyházi intézmények voltak. Középkori zenénk több szálon kapcsolódott az egyházhoz és annak intézményeihez. A zene, az ének a keresztény istentisztelet elválaszthatatlan része volt, és mint ilyen, megtanulandó. A középkor oktatási rendszerében a zene komoly szerephez jutott: elméleti és gyakorlati ismerete a műveltség szerves részévé vált. A zene oktatását és gyakorlati művelését az egyházi intézmények: a püspökségek, káptalanok, plébániák, kolostorok látták el. Legfejlettebb formájában a káptalani iskolákban figyelhető meg a zene oktatása. A cantor és helyettese, a succentor irányította a kórus zenéjét. Pannonhalmáról fennmaradt egy okmány 1204-ből, melyből megtudjuk, hogy *Farbadinus* cantor a hivatalát csak akkor tudja megfelelően betölteni, ha kellő számú könyvvel rendelkezik.

Legkorábbi hangjegyes kódexeink még külföldön készültek, és a térítő papok, szerzetesek hozták magukkal. A 11. század végén azonban már hazai földön is készültek hangjelzett kódexek, így az *Esztergomi Benedictionale*, a *Szent Margit Sacramentarium* és a *Hartvik Agenda*

(jelenleg mindhárom Zágrábban). A három kódexet az újonnan létesülő zágrábi püspökség felszereléséhez adományozta Esztergom, Győr és egy közelebről meg nem határozható benécs kolostor.

A 11. századi könyvtárak közül a pannonhalmi összeírás (1093 körül) 80 kódexet sorol föl. Ezek közül 18 volt hangjegyes. *Csapodi Csaba* kísérelte meg a jegyzék alapján a pannonhalmi könyvek elhelyezését rekonstruálni. Eszerint a hangjelzett kódexeket a többi liturgikus könyvvel együtt a sekrestyében őrizték. Kisebb volt a pécsváradi apátság állománya: 34 kódexet írtak össze, a hangjelzettek száma itt is 18 lehetett.

A kolostori könyvtárak állományánál gazdagabbak voltak a székesegyházi és társaskáptalani gyűjtemények. Ezeken a helyeken történt az énekes utánpótlás képzése, így énekeskönyvekkel is jobban el voltak látva, és minden bizonnyal egy-egy elméleti művel is rendelkeztek. Különösen gazdag volt a veszprémi káptalan könyvtára; 1276-ban *Csák Péter* nádor csapatai dúlták fel a várost, és pusztították el a könyveket, melyeknek értékét *Pál* prépost 3 ezer márkára becsülte. A nagy könyvpusztulást azonban Veszprém kiheverte, állománya egyenletesen fejlődött. Az 1429–1437 közötti összeírás már 171 kódexet sorol fel, közöttük 38 lehetett hangjegyes.

A zágrábi káptalan tulajdonában a 15. szá-

zadban 225 kötet volt, ezek közül 26 zenei. Esztergomból 1387-ből maradt fenn említés a könyvek egy részéről, 10, valószínűleg hangjegyes kódexről. A pozsonyi társaskáptalan 1425-ös jegyzékében 82 kódexből 26 volt hangjegyes.

A nagyobb székesegyházak, társaskáptalokok mellett a kisebb plébániákon is előfordult néhány hangjelzett kódex: mindazok a legfontosabb művek, melyek a liturgia végzéséhez szükségesek voltak. Bulcs falu temploma 1474-ben 9 kódexet birtokolt, ebből 4 lehetett hangjelzett. Császlócon 1444-ben 11 kódexet írtak össze, ezek között 5 volt kottás.

A 15. században növekedett a városok szerepe, befolyása gazdasági és kulturális téren egyaránt. Ez a könyvkultúra fejlődésén is lemérhető. Nagyszebenben már 1370-ben 40 kódex volt, köztük 13 hangjelzett. Lőcsén a 15. században 24 kódex volt, Bártfán 30 – ez utóbbiak között 23-ra tehető a hangjegyes. A felvidéki városok fejlett zenei életére és könyvtári kultúrájára jellemző, hogy maga a város is sok esetben rendelt hangjegyes kódexeket. A felvidéki, polgárosuló városainkban már általánosnak mondható a hangjelzett kódexek iránti igény, és bizonyítékok vannak arra is, hogy a 15. században már olyan scriptorok működtek, akik a leírandó szöveg tartalmi kérdéseit is képesek voltak felülbírálni.

Nem volna teljes a középkori könyvtárakban levő zenei dokumentumokról szóló rövid áttekintésünk, ha nem emlékeznénk meg *Mátyás* király könyvtáráról. Érdekes módon – bár más forrásokból tudjuk, hogy mennyire fejlett volt *Mátyás* uralkodása alatt Budán a zenei élet –, a fennmaradt corvinák között kevés hangjelzett kódexet ismerünk: egy *missalét* (jelenleg Brüsszelben), egy másik *missalét* – ez csak közvetve kapcsolódik a Corvinához: *Mátyás* rendelte *Magyarországi Tamás* részére (jelenleg Rómában), és a legfontosabbat: a *Mátyás Gradualét*, gyönyörű illusztrációkkal ellátott gregorián karkönyvet (Budapest, OSZK). Ezenkívül legalább egy zenei könyv volt még Budán, melynek létezését közvetetten bizonyítani lehet. 1474-ben jelent meg nyomtatásban *Johannes Tinctoris Terminorum musicae diffinitorium* c. zeneelméleti könyve, az első zenei lexikon. A kötetet Tinctoris *Beatrix*nak ajánlotta. Bár *Mátyással* kötött házassága előtt jelent meg a könyv, *Beatrix* minden bizonnyal elhozta Budára.

A nyomtatott zenemű megjelenése gyűjteményeinkben

A 16. századtól már nyomtatott zeneművekkel is találkozunk gyűjteményeinkben. Sokáig tartó, évszázadokig elhúzódó folyamat volt, míg a nyomtatott kotta teljesen kiszorította a kéziratot zeneműveket, énekeskönyveket: még a 19. század elején is általános gyakorlat volt a székesegyházi kottatárakban a másoltatás; arról nem is beszélve, hogy a zeneművek egy része nem is jelent meg nyomtatásban, így csak kézirat formában terjedhetett. A fejlődés az ismert történelmi okok miatt lassú volt: a török terjeszkedés és a reformáció hatására középkori könyvtáraink, gyűjteményeink elpusztultak, szétszóródtak, míg Európa szerencsésebb sorsú országaiban ezekben az években alapozódtak meg azok a gyűjtemények, amelyek ma is fennállnak.

Természetesen zenei könyvtárak, gyűjtemények sem voltak Magyarországon ebben a korban. Erdélyben a *Báthoryak* kísérleték meg a zenei élet Mátyás király korabeli színvonalát megőrizni, fenntartani. A fejedelmi udvar zenészeiről bőkezűen gondoskodtak. Különösen így volt ez *Báthory Zsigmond* uralma alatt. Uralkodása idején 18 zenész, főleg itáliai, élt Erdélyben. Csak közvetve tudjuk rekonstruálni az erdélyi fejedelmi udvar zenei gyűjteményének állományát. Minden kétséget kizáróan megvoltak Erdélyben a 16. században nyomtatott hazai hangjegyes kiadványok: *Tinódi Krónikája*, a *Hoffgreff-féle Énekeskönyv*, *Huszár Gál Énekeskönyve*. Az itáliai zenészek nyilván számos nyomtatott kottát hoztak magukkal, tudjuk, hogy például *Mosto*, aki évekig élt Erdélyben, madrigáljainak gyűjteményét *Báthory Zsigmond*nak ajánlotta. Ez a kotta is biztosan megvolt a gyűjteményben, csakúgy, mint a fejedelemnek ajánlott más művek. *Báthory Zsigmond* ezenkívül külföldről is hozatott kottákat, kottagyűjtői hajlama, követeinek adott vásárlási megbízásai a kor zenészei előtt közismertek voltak.

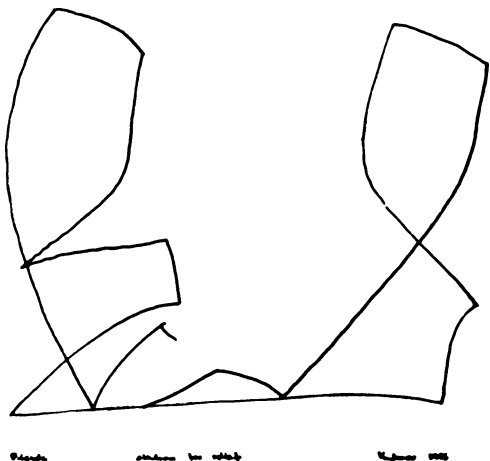
Az erdélyi fejedelmi udvar zenei élete a fejedelemség egész fennállása alatt fejlett volt, de a 17. század harmincas éveitől jelentőségéből, fényéből veszített, nem utolsósorban a reformátusok hangszeres zene iránti ellenszenvé miatt.

A 16. század legjelentősebb magyar zenei gyűjteményét nem főúr, hanem tudós mondhatta magáénak. *Zsámboki János* a 16. század

magyar tudományos életének legismertebb, legbecsültebb tagja volt, Európa korabeli tudósainak tisztelt barátja. Nyugat-Európában végzett tanulmányai után az 1560-as évektől a bécsi udvarnál kapott történetírói állást. Tudományos munkásságának legfontosabb része a filológia művelése volt: megbízható szövegkiadásokban adta közre a klasszikusok mellett a magyar történelem forrásait, így *Bonfini*, *Ranzanus* műveit. Az ő nevéhez fűződik *Janus Pannonius* műveiből az addigi legteljesebb kiadás sajtó alá rendezése. Könyvtárát gyakorlati célokból alakította ki: tudományos munkásságában könyvtárára támaszkodott. A gyűjtemény részben kéziratokból – 700 kódexből –, részben nyomtatványokból állt; ez utóbbiak száma 3163 kötet volt. Halála után az egész gyűjtemény a bécsi Hofbibliothekba került. Ekkor készült az a részletes jegyzék, amelyből *Zsámboki* könyvtárát ismerjük.

A könyvtár 3163 kötetben 3327 művet tartalmazott. A kor jellegzetes humanista könyvtára volt: enciklopédikus jellegű gyűjtemény, minden tudományág képviselőt megtalálható a jegyzékben, amelyben a zeneelméleti művek száma 14. Legjelentősebb zeneelméleti kötete *Zarlino* 1562-ben megjelent *Le Istitutioni harmoniche* c. műve volt; ez a kötet foglalta össze legteljesebben a reneszánsz zeneelméletét. De megvolt a gyűjteményben *Glareanus Dodekachordonja* (1547), *Ornitoparchus Musicae activae micrologusa* (1540) is. A hangszerekkel foglalkozó művek sorában találjuk *Luscinus Musurgiáját* (1526). Emellett több gyűjteményes kötet is volt az elméleti munkák között. A zeneművek száma 128. *Bakfark Bálint* mindkét lantkönyve mellett *Arcadelt* madrigálgyűjteményének 5 kötete, *Pierre Certon* motettáinak gyűjteménye, *Josquin des Prés* miséinek kiadása is megvolt a könyvtárban a többiek között. *Zsámboki* arra törekedett, hogy a kor legjelentősebb darabjait szerezzé be. Sikerral; ezért tekinthetjük gyűjteményét az első magyar zenei könyvtárnak, hiszen a *musica practica* – a kották – mellett immár a *musica theoretica* – az elmélet – darabjait is tervszerűen válogatta össze.

Zsámboki könyvtára polgári jellegű gyűjtemény volt. A korszakban a török harcoktól megkímélt felvidéki és nyugatmagyarországi városokban alakult ki fejlett zenei élet, az ehhez szükséges intézményekkel, gyűjteményekkel együtt. Így *Körmöcbányán* 1599. március 7-én egy feljegyzésben 11 zeneművet soroltak fel, köztük az 1568-as kiadása *Novum Thesau-*

rus Musicust, Orlando di Lasso motettáinak 1577-es kiadását és egy gyűjteményes kötetet, melyben Josquin des Prés, Ludwig Senfl és Heinrich Finck művei kaptak helyet. A városokban a templomon kívül az iskola volt a zenei élet központja. A városi tanács gondoskodott a kották beszerzéséről, gyarapításáról, a szükséges feltételek megteremtéséről. A kották kezelését az iskola rektora végezte. Kőszegen 1663-ban a város és a rektor közötti szerződés egyértelműen megállapítja, hogy a kottatár kezelése, az anyag megőrzése a rektor feladata. A nagyobb városokban a kottatár gyarapításáról is rendszeresen gondoskodtak. Sok esetben egészen távoli helyekről jutott el kotta egy-egy magyar városba: így Sopronban megtalálhatók voltak egyebek között az 1650-es években Itáliában, Alessandro Gardano kiadótól vásárolt kották is.

A vásárlások mellett a kottatárak egyéb formában is gyarapodtak. Előfordult, hogy elhunyt zenészek a városra hagyták saját tulajdonú kottáikat. Ismeretes az ajándékozás is. A külföldet járó diákok, utazók gyakran ajándékoztak kottát a város énekkarának. Győrben 1637-ben Pfeiffer János élelmezési prefektus 14 kottát ajándékozott a győri káptalan kórusának. 1584-ben Röcknitz Kristóf Kassáról küldte saját szerzeményét Bártfa városának. A város a kottatárat vásárlások révén is gyarapította, így gyűlt össze apránként Bártfán a 16–17. század folyamán az a kottatár, amelyet ma a magyar zenetörténet Bártfai Gyűjtemény né-

ven ismer, és amely – igaz, eléggé megviselt állapotban – szinte az utolsó pillanatban, 1916-ban került a Széchényi Könyvtárba. A gyűjtemény 40 nyomtatott kötetnyi kottából és 33 kéziratos kötetből áll: ez utóbbiakban 2605 mű kottája található.

A 17. században a városokban már magántulajdonban is egyre több kottát találunk. Sopronban Wigeleb Bálint kántor hagyatékában a leltár 62 kottát sorol fel. Wigeleb ugyan zenész volt, saját tulajdonú gyűjteménye mégis jelzi, hogy a zeneművek gyűjtése már elkezdődött a polgárság körében.

A 17. században, a történelmi Magyarországhoz tartozó területen még egy jelentős gyűjtemény alakult ki. Erdélyben, Brassóban a gimnázium könyvtárában keletkezett ez a gyűjtemény. 1689-ben egy tűzvész során elpusztult a könyvtár, de nem sokkal a tűz előtt jegyzékbe foglalták állományát. Mintegy 50, nyomtatásban megjelent zeneelméleti könyvet és kottát vettek állományba.

A székesegyházi kottatárak

A 18. században, a török elleni felszabadító háborúk és a Rákóczi-szabadságharc után megkezdődött az ország újjáépítése, az egyházi szervezet helyreállítása. Az elpusztult püspökségek újjáépítették székesegyházaikat, és a pompakedvelő barokk kor követelményeinek megfelelően a püspökök megalapították a székesegyházi ének- és zenekarokat. A székesegyházi zenekarok a város zenei életében hathatósan közreműködtek, sőt arra is van példa, hogy a város és az egyház közösen tartotta fenn a zenekart, együttesen szerezte be a szükséges kottákat, hangszereket, mint Székesfehérváron. A székesegyházi kottatárakról az egyház rendszeresen gondoskodott, Pécssett évi 20–30 forintot fordíthatott a zenekar kották beszerzésére. A kották beszerzése egyébként részben másoltatást jelentett; Magyarországon ebben az időben még nem volt zeneműkereskedés, így vagy bécsi közvetítéssel, ottani cégektől szereztek be a szükséges kottákat, vagy lemásolták a szükséges példányszámban egy másik gyűjtemény példányáról.

Mekkora volt a 18. századi kottatárak állománya? A század folyamán végig lehet kísérni a fejlődés ütemét. Pécssett 1732-ben csak 25 zenemű szerepelt a leltárban; a század végén, 1798-ban már 335 művet írtak össze. A szombathelyi egyházmegye csak 1777-ben alakult

meg. Az 1794–96-os összeírás 198 címet tartalmaz; 1815-ben már 294-re emelkedett a kották száma. A győri székesegyház kottatára 1813-ban 760 zeneművet tartalmazott; korábbi adatot nem ismerünk Győről. E néhány példa is szemlélteti, hogy a század folyamán folyamatosan növekedett a székesegyházi kottatárak állománya.

A kottákat ebben a korszakban zárható szekrényekben tárolták. Általános gyakorlat volt, hogy a zeneműveket tokban helyezték el; azokat, amelyeket nem ítélték különösebben értékesnek, csak papírborítóval látták el. Hogy az állomány darabjai gyorsan megtalálhatók legyenek, a különböző műfajú zeneműveket eltérő színű tokba vagy borítóba helyezték. A rekviemek színe a fekete volt, a többi műfaj esetében a legváltozatosabb színekben pompáztak a kottatárban a zeneművek. A szekrényekben tárolt és színes borítóval ellátott kottákat a polcokon szakrend szerint tárolták: rendszerint a liturgia részei szerinti csoportosításban helyezték el a műveket.

Az állomány feltérésének módszere is fejlődött e korszakban. Míg a század elejéről fennmaradt leltári jegyzékek rendszerint csak a műveket sorolták fel a szerző nevének megadása nélkül, a 18. század végére már részletesebb, immár katalógusként is használható jegyzékeket találunk. A székesegyház kottatáráról az első leltár 1791-ben készült. Ez a leltár még csak vázlatosan sorolta fel a műveket, a következő formában: mise zenekarra, 28 db; mise zenekari kíséret nélkül, 6 db; nyomtatott mise-kották piros kötésben, 6 db; nyomtatott mise-kották zöld kötésben, 6 db; böjti misék, 4 db; offertóriumok (miserész zenéje) írott kottában, 53 db; offertóriumok nyomtatásban, 12 db; egyéb kórusművek 33 db; régi szimfóniák 29, új szimfóniák 4. A kottatár állományáról 1833-ban, majd 1852-ben készült új leltár. (L. pl. a veszprémi székesegyház kottatárát.) A kottatár kezelése a karmester feladata volt, ő vezette a leltárkönyvet is. Két leltárkönyv készült: az egyik példány az örkanonok tulajdonában volt, ebből a példányból ellenőrizték időnként az állományt, a másik példány viszont a katalógus funkcióját töltötte be: ez a példány a kóruson volt elhelyezve, és ebből keresték ki az éppen szükséges kottákat.

A leltárkönyvbe a zeneműveket nem folyamatosan, a gyarapodás szerint írták be, hanem a sorrend a raktári rendet követte – ez a rend viszont szakrend volt: a liturgia rendje. Az egyes zeneművek a csoportokon belül újrakez-

dődő sorszámot kaptak. A leltárkönyv a következő adatokat tartalmazta: sorszám, a zeneszerző neve, a darab műfaja és hangneme, a zenei incipit, a szöveges kezdet, az ajándékozó neve, a beszerző neve, a beszerzés időpontja. A rövid 4 évtized alatt tehát komoly eredményt értek el Veszprémben. Bár ez a gyakorlat fejlettebbnek látszik, mint a korabeli székesegyházak többségénél látható, a feltérésben és a kották kezelésében általános a hatékonyabb módszer terjedése.

Főúri gyűjtemények a 18–19. században

A 18. században a székesegyházi kottatárak kialakulásával egy időben a magyar főurak egy része is kivette részét a zenekarok létesítéséből. Az *Esterházy* család emelkedett ki leginkább a zenét pártoló főrangú családok közül. Nemcsak a család hercegi, de grófi ága is pártolta a zenét Tatán a 19. század elején. Eszterházan nem kisebb személyiség, mint maga *Joseph Haydn* viselte gondját a kottatárnak. Új szekrényeket készíttetett a kották számára, a sérült kottákat kijavíttatta, bekölttette, a hiányzó műveket pedig lemásoltatta. Így későbbi hosszú működése során már semmilyen panasz nem merült fel kottatárosi működése ellen.

Az Esterházy-gyűjtemény – mint ismert – főleg Haydn és kortársai műveit tartalmazza, kéziratban és nyomtatott formában is. A nyomtatott művek között sok libretto is található: egy-egy opera bemutatója alkalmából *Esterházy Miklós* kinyomatta a szöveggönyvet.

A főúri gyűjtemények közül még egyet kell megemlíteni. *Festetics György*, a felvilágosodás kiemelkedő személyisége 1800 körül Keszthelyen zeneiskolát létesített, amelyet kottatárral is ellátott. Amikor a század közepén a Festetics-féle zeneiskola megszűnt, kottatára 2 ezer műből állt. A kottatár ekkor a kastélyba, mai helyére került. Így maradt fenn napjainkra, mint az OSZK egyik, főleg a 19. századi magyar zene történetét illetően legértékesebb zenei gyűjteménye.

A Festetics-féle zeneiskola kottatáránál már megfigyelhető az a törekvés, hogy a gyűjtemény állományát tudatosan, tervszerűen hozták létre. Néhány évtized múlva megalakult a *Nemzeti Zenede*, melynek kottatára immár az első modern zenei könyvtár Magyarországon.

Pogány György

Kérdezz – felelek

Egy könyvtár igazgatója kérdezi az elmaradt szabadság mértékéről:

„A könyvtár gépirója 1986. április 20-án fejezi be gyermekgondozási szabadságát. Azt tudjuk, hogy munkába állása után meg kell kapnia az elmaradt szabadságát; viszont bizonytalanok vagyunk abban, hány napra jogosult. Több helyen érdeklődtünk, de más-más felvilágosítást kaptunk. A gépiró munkaviszonyának kezdő időpontja 1972. szeptember 1. Első gyermekét 1980. június 3-án szülte. Abban az évben rendes szabadságából egy napot sem vett ki. Szülési szabadsága 1980. október 14-én járt le. A gyermekgondozási szabadságot azonnal igénybe vette, de még annak tartama alatt, 1983. április 20-án megszületett a második gyermeke. Ez a szülési szabadsága 1983. szeptember 8-ig tartott. Közvetlenül utána ismét megkezdte a gyer-

melegondozási szabadságot. A kiadandó szabadság mértékének kiszámítását megnehezíti, hogy 1982-ig más volt a mérték és a számítási mód, mint azt követően. Kérem, közöljék, hogy a dolgozót most mennyi szabadság illeti meg.”

Válasz:

Az 5/1981. (XII. 29.) ÁBMH számú rendelkezés (megjelent a *Művelődési Közlöny* 1982. évi 4. számában) 1. paragrafusának (1) bekezdése kimondja, hogy a dolgozót a rendes szabadság illeti meg a szülési szabadság teljes tartamára, továbbá a gyermek gondozása miatt munkában nem töltött időre (a szóban forgó esetben a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság idejére), de ebből *legfeljebb egy évre*. Erre a kedvezményre az anya újabb szülése esetén újra jogosult.

A levélben említett gépiró tehát az 1980. évi teljes szabadságra jogosult. (1980. január 1-jétől a szülési szabadság megkezdéséig dolgozott, október 14-étől pedig a gyermekgondozási szabadság első évét kezdte meg.) Megilleti őt továbbá az 1981. évi szabadságának a január 1-jétől október 14-éig terjedő időre eső része. (Október 14-én telt le a gyermekgondozási szabadság első éve.)

1983. évi szabadságának az április 20-tól december 31-ig terjedő időre eső részére jogosult. (Április 20-án kezdte meg a második gyermek után járó szülési szabadságát, az szeptember 8-án járt le, és utána azonnal megkezdte a második gyermeke után járó gyermekgondozási szabadságának első évét.) Megilleti végül az 1984. évi szabadságának a január 1-jétől szeptember 8-ig terjedő időre eső része. (Szeptember 8-án telt le a gyermekgondozási szabadság első éve.)

Az 1982. előtti időre eső szabadság kiszámításakor az akkor érvényben volt rendelkezéseket kell alapul venni. Ezek szerint a dolgozót naptári évenként 12 munkanap alapszabadság és minden munkaviszonyban töltött két év után egy munkanap pótszabadság illette meg.

Dalga

Közzététel: 1986

Ha a munkaviszony kezdő éve töredékév és legalább fél évet tesz ki, akkor azt egész évként kell alapul venni. E szabályok szerint a gépiró 1980-ra 12 munkanap alap-, valamint 3 munkanap pót-, összesen 15 munkanap szabadságra jogosult.

1982. január 1-je előtt a könyvtárakban heti hatnapos munkaidő-beosztás szerint dolgoztak (a közölt számítás is ahhoz igazodott), de most, az elmaradt szabadság kiadásakor, már ötnapos a munkahét, ezért a *szabadságnapokat át kell számítani*. Az erre vonatkozó szabály szerint a szabadság kiadása tekintetében a hét minden napja munkanap – kivéve a dolgozó heti pihenőnapját és a munkaszüneti napokat –, függetlenül attól, hogy a dolgozónak munkabeosztása szerint mindegyiken munkát kell-e végeznie. Ha például a gépiró a 15 munkanap szabadságát annak idején a hatnapos munkaidőbeosztás szerint egyfolytában vette volna ki, akkor két hétig és három napig lehetett volna szabadságon. Ugyanennyi szabadságidőre ötnapos munkahét esetén 13 munkanap esik. (Az ötnapos munkahéttel dolgozók szabadságának kiadásakor ugyanis a munkaidő-beosztás szerinti munkanapokat kell figyelembe venni.)

Most tehát a gépiró 1980-ra járó szabadsága 13 munkanap. 1981-re (a teljes évre) 12 munkanap alap- és 4 munkanap pót-, összesen 16 munkanap szabadság illette volna meg. Ez az ötnapos munkahétre átszámítva 14 napot jelent. Mivel az érdekelt – amint azt már közöltük – 1981-ben a január 1-jétől október 14-ig terjedő időre jogosult a szabadságra, most a 14 munkanap arányos részét, *11 munkanapot* kap.

Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy ha a dolgozó szabadságának kiszámításakor töredéknappal keletkezik, a fél munkanapot elérő töredék egész munkanapnak számít.

Az 1982. január 1-jétől hatályos rendelkezések szerint a dolgozónak minden naptári évben 15 munkanap alapszabadság és minden munkaviszonyban töltött három év után egy munkanap pótszabadság jár. Ezen túlmenően az anyát a 14 évesnél fiatalabb két gyermeke után évente ötszáz munkanap pótszabadság illeti meg.

E szabályok alapján a gépirót 1983-ra (a teljes évre) 15 munkanap alap- és 3 munkanap, a munkaviszonyban töltött idő után járó pót-, valamint 5 munkanap, a gyermekek után járó pót-, összesen 23 munkanap szabadság illetné meg. 1983-ban azonban – amint azt jeleztük – csak az április 20-tól december 31-ig terjedő

időre jogosult szabadságra, ezért a 23 munkanap arányos részét, *16 napot* kap.

1984-re (a teljes évre) szintén 23 munkanap illetné meg a gépirót. Erre az évre azonban csak a január 1-től szeptember 8-ig terjedő időre kaphat szabadságot, így a 23 munkanap arányos része: *16 nap* jár. A munkába állás után kiadandó, elmaradt szabadságnapok száma tehát $13 + 11 + 16 + 16 = 56$ munkanap.

Végül azt is közöljük, hogy a gépiró 1986. évi szabadságát az alábbiak szerint kell kiszámítani. Az egész évre járna 15 munkanap alap és 4 munkanap, a munkaviszonyban töltött idő utáni pót-, valamint 5 munkanap gyermekek utáni pót-, összesen 24 munkanap szabadság. Ennek az április 20-tól december 31-ig terjedő időre eső arányos része *17 munkanap*.

Egy könyvtár igazgatója kérdezi a határozott időre alkalmazott dolgozó fizetés nélküli szabadságáról:

„Határozott időre létesítettem munkaviszonyt az egyik könyvtárossal. Most – családi okokra hivatkozva – fizetés nélküli szabadságot kér. Adható-e ilyen szabadság a határozott időre alkalmazott dolgozónak?”

Válasz:

A dolgozót – a Munka Törvénykönyve (Mt.) 43. §-ának (1) bekezdése szerint – kérelmére, közérdekű okból, továbbá személyi és családi körülményeire való tekintettel a munkáltató rendkívüli vagy fizetés nélküli szabadságban részesítheti. A törvény az említett szabadságok engedélyezését bármilyen munkaviszony esetében lehetővé teszi, tehát a kért esetben is.

Az engedélyezés a munkáltató mérlegelési jogkörébe tartozik, kivéve, ha a jogszabály azt kötelezően előírja (például a fizetés nélküli szabadság megadását a dolgozó nő részére gyermekének gondozása céljából, annak hároméves koráig). A rendkívüli (fizetési) szabadság engedélyezéséhez – az Mt. V. 2. §-ának c) pontja szerint – az intézmény szakszervezeti szervének (ennek hiányában bizalmijának) egyetértése is szükséges. Ilyen egyetértés a fizetés nélküli szabadság engedélyezéséhez nem kell.

A munkáltató tehát a szóban forgó szabadság iránti kérelmet – kivéve, ha az indoka alapján a kötelező engedélyezési körbe tartozik – nem köteles teljesíteni, de azt a körülmények gondos mérlegelésével, a munkahelyi érdekek és a méltánylást érdemlő személyi okok figyelembevételével kell elbírálnia.